

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE EKONOMİSİNİN İKTİSADİ
KALKINMASINDA
TARIM SEKTÖRÜNÜN ETKİSİ VE SEKTÖRÜN
GELİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail KILIÇ

Enstitü Anabilim Dalı: İKTİSAT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK

Eylül – 2001

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE EKONOMİSİNİN İKTİSADİ
KALKINMASINDA
TARIM SEKTÖRÜNÜN ETKİSİ VE SEKTÖRÜN
GELİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail KILIÇ

Enstitü Anabilim Dalı: İKTİSAT

**Bu tez 12/10/2001 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.**

Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK	Yrd. Doç. Dr. Habib YILDIZ	Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI
-------------------------------	-----------------------------------	--

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ŞEKİLLER
.....vvi
LİSTESİ.....vii
TABLolar	
LİSTESİ.....vii
ÖZET.....	
.....x	
SUMMARY.....	
.....xi	
GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TARIMSAL YAPI VE SEKTÖRÜN GELİŞİMİ

1. Tarım Sektörünün Önemi.....	4
2. Tarım Sektörünün Gelişimi ve Görünümü.....	5
3. Tarımsal Yapı.....	11
3.1. Tarımsal Ögeleri.....	13
3.1.1. Tarımsal Nüfus ve İşgücü.....	13
3.1.2. Tarımsal İşletmeler ve Sermaye.....	18
3.1.3. Tarım Ve Makineleşme.....	25
3.1.4. Arazi Varlığının Kullanım Şekli ve Üretim Bileşimi.....	27
3.1.5. Tarım Tekniği Ve Girdi Kullanım Düzeyi.....	33
3.1.6. Tarım Kesiminde Sosyal Yapı.....	36
3.2. Türk Tarımında Ana Hatları İle Yapısal Değişim.....	40
3.2.1. 1980 Öncesi Yapısal Değişim.....	41
3.2.2. 1980 Sonrası Yapısal Değişim.....	42
3.3. Mevcut Tarımsal Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar.....	43
3.4. Yapı Değişikliğinin Ekonomik Maliyeti.....	45
4. Tarım Sektörünün İç ve Dış Piyasaları, Tarımsal Üretim Fonksiyonu ve fiyat.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

TARIMA YÖNELİK KAMU POLİTİKASI VE TARIM SEKTÖRÜNE DEVLET MÜDAHALESİ

1. Tarım Yönelik Kamu Politikaları.....	58
1.1. Tarımsal İç Pazar Ve Fiyat Politikası.....	63
1.2. Tarım Ve Sanayi Ürünleri Dış ticaret	

Politikası.....	63		
2.Tarım	Sektörüne	Devlet	Müdahalesi
Türkiye.....			Ve
2.1.Destekleme			Politikasının
Amaçları.....			
2.2.Desteklemenin			Yasal
Düzenlemeleri.....			Politikasının
2.3.Destekleme			
Araçları.....			
2.3.1.Krediler.....			
..69			
2.3.2.Girdiler			
...75			
2.3.3.Görevlendirmeden Doğan Zararlar.....			79
2.3.4.Primler.....			
..79			
2.3.5.Vergi Resim Ve Harçlardan İstisna.....			80
2.3.6.Tarımsal Kooperatifçilik Teşvikleri....			82
2.3.7.Fiyatlar.....			
..84			
2.3.7.1.Fiyat Yoluyla Desteklenen Ürünler Ve Destekleme Kuruluşları....			93
2.3.7.2.Desteklenen Ürünlerin Satın Alınan Miktarı.....			95
2.4.Destekleme			Politikasının
kaynakları.....			
2.4.1.Fonlar.....			95
...95			
2.4.2.Bütçe.....			
...96			
2.4.3.T.C.			Ziraat
Bankası.....			
2.4.4.T.C.			Merkez
Bankası.....			
..98			
2.5.Tarım Sektörünün Ve Destekleme Politikasının Sosyal ve Ekonomik Maliyeti.100			

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIM SANAYİ İLİŞKİSİ VE İKTİSADİ KALKINMADA TARIM SEKTÖRÜNÜN ETKİLERİ

1.Tarım			Sanayi
İlişkisi.....			113
2.Ekonomik	kalkınmada	Tarım	sanayi
önceliği.....			
3.Milli gelir İçinde tarımsal Gelir payının Gelişimi ve Bu Gelişimin			
Sanayileşme			ile
İlişkisi.....			120
3.1.Tarımsal	Ürünlere	Olan	talebin
Esnekliği.....			gelir
3.2.Tarım sektörünün Ürettiği Endüstriyel hammaddelerin Endüstri tarafından			
Üretilmesi			
.....			131
3.3.Tarımsal Ürün Fiyatlarının Genel Düzeyinin Düşüklüğü.....			132
3.4.Faktör Arz Şartlarında Ekonomik Gelişmeye Paralel Değişmeler.....			132
4.Tarımın	İktisadi		Gelişmeye
Katkısı.....			133

4.1.Üretim				katkısı
.....			136	
4.2.Piyasa				
Katkısı.....				141
4.3.Sermaye				Birikimine
Katkısı.....			143	
4.3.1.Sektörün	İç			Ticaret
hadleri.....			144	
4.3.2.Net	Değişim			Ticaret
Hadleri.....			145	
4.3.1.1.Net Değişim Ticaret Hadlerinin Hesaplanması ve Sanayie				
Kaynak Aktarımının Hızlandığı Dönemler.....			145	
4.3.1.2.Tarımcının satın Alma Gücündeki Değişmeler.....			154	
4.3.3.Sektörün				
Vergilendirilmesi.....			156	
4.3.4.Tarımsal ürünlerin İhracat Gelirleri katkısı.....				159
4.4.Sermaye	Dışındaki	Üretim		Faktörleri
Katkısı.....			171	
4.5.Endüstriyel	Sektöre	tarımsal		hammadde
Katkısı.....			172	
5.Türk Tarımındaki Yatırım gelir Ve Produktivite Düşüklüğünün Ekonomiye Ve				
Özellikle Sanayi Sektörüne Tesiri.....				
180				
6.21.yy.	Türkiye'sinde	Tarım		Ve
Gelişme.....			184	
SONUÇ		VE		ÖNERİLER
.....			187	
KAYNAKLAR.....				
.....			191	
ÖZGEÇMİŞ.....				
.....			194	

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	:Adı geçen eser
ATSO	:Adapazarı Ticaret Ve Sanayi Odası
BK	:Bakanlar Kurulu
Bknz.	:Bakınız
DFİF	:Destekleme Ve Fiyat İstikrar Fonu
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	:Devlet Su İşleri
FAO	:Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	:Uluslararası Genel Ticaret Anlaşması
GVK	:Gelir Vergisi Kanunu
GYÜ	:Gelişme Yolundaki Ülkeler
HDTM	:Hazine ve Dış ticaret Müsteşarlığı
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
KVK	:Kurumlar Vergisi Kanunu
OECD	:İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PKKK	:Para Kredi Ve Koordinasyon Kurulu
PSE/CSE	:Üretici ve Tüketici Yardım Değeri
SITC	:Uluslar arası Ticaret Standart Sınıflandırması
TKB	:Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
TMMOB	:Türkiye Mimarlar Mühendisler Odası Birliği
TMO	:Türk Mahsul Ofisi
TSKB	:Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TŞFAŞ	:Türkiye Şeker fabrikaları Anonim Şirketi
TZDK	:Türkiye Zirai Donatım Kurumu
YPK	:Yüksek Planlama Kurulu

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1:Fiyat Ve Ortalama Maliyet.....	51
---	----

ŞEKİL 2: Tarımsal Ürün Arz talebinde Sürekli Eşit Dalgalanma.....	53
ŞEKİL 3: Tarımsal Ürün Arz Talebinde Dengeye Yönelik Dalgalanma.....	54
ŞEKİL 4: Tarımsal Ürün Arz Talebinde Dengeden Uzaklaşan Dalgalanma.....	54
ŞEKİL 5: Tarımsal Ürünlerde Konjonktürel Dalgalanma.....	55
ŞEKİL 6: Tarım Dışı Sektör Ürünlerinde Konjonktürel dalgalanma.....	55
ŞEKİL 7: Tarımsal Üretimde Eş Ürün Eğrisi (Optimal Faktör Bileşimi).....	56
ŞEKİL 8: Engel Eğrileri.....	127

TABLolar LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Kentsel Ve Kırsal Nüfus Oranları.....	14
Tablo 2: Bazı ülkelerde Tarımsal nüfus Oranlarının Karşılaştırılması.....	16
Tablo 3: Tarımsal Nüfusun Azalış	

Seyri.....	18
Tablo 4: Tarım İşletmelerinin Toplam Arazi Büyüklükleri İçindeki İşletme ve Arazi Oranları.....	19
Tablo 5: Yasal Durumlarına Göre Tarımsal İşletmeler.....	20
Tablo 6: Yıllar İtibariyle Tarımsal İşletme Sayıları.....	21
Tablo 7: Başlıca Tarımsal Alet Ve Makinelerin Kullanımı.....	26
Tablo 8: Ekim Alanları Ve Arazi Dağılımı.....	28
Tablo 9: 1975-1995 Arası Ekili Alanların Ürün Gruplarına Göre Dağılımı.....	29
Tablo 10: Başlıca Tarım Ürünlerinin Ekiliş, Üretim Ve Verimleri 1970-1995 Arası.....	30
Tablo 11: Toprak Ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesi 1978-1990 Arası.....	31
Tablo 12: İşlenen Tarla Alanı-İş Hayvanı ve Traktör Sayısı 1975-1994.....	34
Tablo 13: Tarımda Başlıca Girdilerin Kullanımında Gelişmeler.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 1: Toplam Krediler İçinde Tarım Kesimine Açılan krediler.....	70
Tablo 2: Tarım Kredi Kooperatifleri 3. Bölge Birliğinin T.C. Ziraat Bankasından Kullandığı Krediler.....	71
Tablo 3: Merkez Bankası Kredileri İle Müdahale Kredileri Arasındaki İlişki.....	72
Tablo 4: Yapay Gübre Sübvansiyonları.....	77
Tablo 5: Tarım kesimine Ödenen Sübvansiyonlar.....	77
Tablo 6: Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Çeşit Ve Ortak Sayıları.....	82
Tablo 7: Tarımsal Ürünlerin Destekleme Fiyatları.....	86

Tablo 8:Seçilmiş Ürünler İç Ve Dış Fiyatları.....	87
Tablo 9:Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksi Ve Toptan Eşya Fiyatları Endeksi.....	87
Tablo10:Bazı Tarımsal Ürünler ve Tarımsal Toptan Eşya Fiyat Endeksinin 1991-1994 Yılları Karşılaştırması.....	89
Tablo11:Destekleme Fiyatındaki Yüzde Değişmeler.....	91
Tablo12:Tütün Ve Yulafın üretim Ve Verimleri.....	92
Tablo13:Desteklenen Ürünler Ve Destekleme Kuruluşları.....	94
Tablo14:Desteklenen Ürünlerin Satın Alınan Miktarları.....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 1:Çiftçinin Satın Alma Gücündeki Değişmeler.....	116
Tablo 2:Sektörler İtibariyle Sabit sermaye yatırımları.....	119
Tablo 3:Tarım Sektörü GSMH Payı ve Nüfus Payı Oranları	121
Tablo 4:Sektörler Bazında GSMH.....	125
Tablo 5:Besinsel Malların Çeşitli Ülkelerde Taleplerinin Gelir Esneklikleri.....	129
Tablo 6:Tarım Sektörü GSMH sını da ki Gelişmeler.....	138
Tablo 7:Toptan Eşya Fiyatları endeksi, Gıda Maddesi Ve Yem.....	147
Tablo 8:Bitkisel Gıda Ve Hayvansal Ürünler Net Değişim Ticaret hadleri.....	148
Tablo 9:Sektörler Arası Gelir Dağılımı.....	149
Tablo10:Tarım Ürünleri / Traktör Paritesi	151
Tablo11:Bir Kg. tarımsal Ürün İle Alınabilecek Gübre Miktarı.....	152
Tablo12:Tütün/İlaç Paritesi Ve Buğday/İlaç paritesi.....	153
Tablo13:Tarımsal Ürün İle Alınabilecek Mazot	

miktarı.....	154
Tablo14:Dış Ticaret Değerleri.....	160
Tablo15:İhracatın Sektörel Dağılımı.....	161
Tablo16:Ana Mal Gruplarına Göre İthalat.....	161
Tablo17:Ana Mal Gruplarına Göre İhracat.....	162
Tablo18:Tarım Ürünleri Ve Tarıma Dayalı Sanayide İthalat Ve İhracat Dağılımı Ve İhracatın İthalatı karşılama Oranı.....	164
Tablo19:Tarımsal Ürünlerin Toplam İhracattaki Payı.....	165
Tablo20:Tarımsal Ürünlerin Toplam İmalattaki Payı.....	166
Tablo21:Tarımsal Ürünlerin İhracat Değerleri.....	166
Tablo22:Tarımsal Ürünlerin İthalat Ve İhracat Değerlerinin Karşılaştırılması.....	168
Tablo23:Sanayi Sektörü Kapasite Kullanım Oranları.....	173
Tablo24:Sektörler Arası Üretim Karşılaştırması.....	173
Tablo25:Tarımsal Girdi Kullanan Sanayinin ihracat Değerleri.....	174

ÖZET

Tarım sektörü insanların temel ihtiyaç maddeleri olan gıdaları üretebilmek için geliştirdikleri, geçimlik üretim düzeyini aştıklarında ise takas yoluyla ticaret sektörüne konu olacak malları yarattıkları bir üretim alanı olarak gelişmiştir. Tarımsal üretimin oluşumu gelir için değil yaşamın devamı için olmuştur. Sanayi ve ticaret sektörünün oluşum sürecinde tarım sektörü ekonomide tek sektör olma özelliği ile diğer sektörlerin finansörlüğünü üstlenmek, kendi bünyesinde kullandığı diğer üretim faktörlerini tarım dışı sektörlerle aktarmak zorunda kalmıştır.

Sanayileşme hareketinin başlamasına etken olan teknolojik buluşlarla gelişme yolunda ilerleyen ülkelerin, bilerek yada bilmeyerek kalkınmanın finansörlüğünü tarım sektörüne yaptırdıkları bir gerçektir. Yapılacak olan tercih kaynağın dolaylı mı yoksa dolaysız mı aktarılacağıdır. Bugün gelişmiş ülkeler arasında Japonya, Fransa ve eski SSCB dolaysız kaynak aktarımı yolunu seçerek tarımı vergilendirmişler ve sanayii oluşumunda kıt faktör olan sermayenin rasyonel kullanımını sağlayarak gelişmişlerdir.

Türkiye gibi siyasi kaygılarla tarımı vergilendiremeyen ve iç ticaret hadlerini tarım aleyhine çevirerek kaynak aktarımı yolunu seçen ülkeler ise kıt faktör olan sermayenin rasyonel kullanımını sağlayamadıkları için gelişme yolundaki süreci uzatmışlardır.

Tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya, piyasa katkısı, üretim katkısı, ihracat katkısı ve üretim faktörleri katkısı vardır.

Türkiye tarımı halen çalışan nüfusun % 39'u (1997) ve GSMH'nin yaklaşık %19'unu teşkil eden bir paya sahiptir. Tarım sektörünün diğer

sektörlerden yavaş gelişmesi genel ekonomi içinde nispi olarak aldığı payı azaltmış ancak tarım sektörü reel GSMH payı açısından önemli gelişmeler sağlanmıştır.

SUMMARY

Agriculture sector has developed for the basic needs of food for humanity. When they exceeded the quantity they need, a new trading and production sector has occurred by exchanging the need of agriculture produces were not aiming income but for the continuity of the life at the beginning of trading and industry sector; agriculture sector financed both two sectors and it was the alone sector and the other production factors that agriculture sector used it self had to share with the other sectors.

The technological impracmants enapled industrilization begining . It is a reality that in the way of developing countries made agriculture sector to finance the general develoginats.

The choige was the resources should be transferred direct or indirect. Some of the developed countries like Japon, France, USSR used indirect source transferring so they taxed agriculture sector and they supplied a rational use of capital which is insufficient in the occuring of industry.

The countries like Turkey are having political anxiety in taxing agriculture sector. These countries used source tranferring however the internal trading limits were against agriculture. The insufficient factor that is capital was not used rationally so that the development process extended.

During this process the developing of the agriculture sector would be supported. The agriculture sector has affective support for trading,producing,exporting and producing factors.

Turkish agriculture has an important place in working population as a percentage of 35 (2000)and GSMH is a percentage of 19.the slower development of agriculture than the other sectors caused to decrease the ratio in the general economy but important developments could be supplied in GSMH's place.

GİRİŞ

Türkiye tarımı, Cumhuriyet dönemi boyunca, kendi yaşamlarını kazanma uğraşı yanında, hızla artan nüfusun besin gereksinimini karşılama, diğer taraftan da ekonominin diğer sektörlerine kaynak yaratma özelliğini sürdürmektedir.

Cumhuriyet döneminde sanayimiz ve genel anlamda ekonomik yaşantımız tarımın yarattığı kaynağa dayalı olarak serpilmiş ve gelişmiştir. Tarımın yarattığı kaynağın, ekonomik gelişmeye katkısı, tarımın GSMH dan aldığı pay nispetinde azalırken, kaynak yaratma misyonu kesintisiz olarak sürmektedir.

1980 öncesi egemen olan ithal ikameci kalkınma anlayışı terk edilerek, kalkınma stratejimizde köklü bir dönüşüm ile ekonomik ilişkilerin yarışmacı Pazar koşullarında oluşmasını öngören dışarıya dayalı bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Bu süreçte tarımda geleneksel korumacı ve destekleyici devlet uygulaması kaldırılarak tamamen serbest piyasa ekonomisi kurallarına ve uluslararası pazarın rekabetine açılmak istenen bir anlayışla karşılaşılmıştır.

Bu anlayış uluslararası kuruluşların, Dünya Bankası ve IMF in gelişmekte olan ÷lkelere sunduğu standart tarımsal gelişme şablonuyla uyum içindedir. Bu uluslararası kuruluşlara gelişme stratejileri dikte ettiren sanayileşmiş batı ÷lkeleri, kendi tarım sektörlerine hala ve büyük ölçüde koruma ve destekleme ödemelerine devam etmektedirler. AT bütçesinin yaklaşık %70'i tarım kesiminin desteklenmesine ayrılmaktadır. Tarımsal aktif nüfus başına sübvansiyon değerleri AT'da 5.760 ABD Doları, Türkiye'de ise 85 ABD Dolarıdır (Taluğ, 1991: 93).

İşletme sermayesi zayıf küçük aile işletmelerinde geri bir teknoloji ve girdi kullanımı düzeyinde üretimde bulunan, doğa koşullarına büyük ölçüde bağımlı, dolayısıyla riski yüksek, sermaye ve finansman olanakları kısıtlı, üzerindeki büyük nüfus yığılımı nedeniyle faktör verimliliği ve geliri düşük, işsizliği yaygın gerçek anlamda örgütlenme düzeyi düşük Türkiye tarımından korumayı kaldırmak ya da desteklemeyi azaltmak sonrada sanayiye kaynak aktarımı yapmasını beklemek ne sanayinin gelişimine, ne de tarımın gelişimine olanak tanımaz dersek pekte yanılmış olmayız.

Tarıma yüklenen görev ekonomik gelişmenin çekici gücü olmaktan çok destekleyicisi olma görevidir. Bu dönemde iç ticaret hadleri tarım aleyhine dönüştürölmüş ve tarımın öneminin azaldığı varsayılarak bu kesime yapılan yatırımlar azaltılmıştır. Giderek satın alma gücü düşen ve yoksullaşan tarım kesiminden ucuza üretmesi bununla birlikte ürün, kaynak ve döviz katkısını sürdürmesi beklenmektedir. Piyasa katkısı göz ardı edilen, gelişme yolları tıkanmış bir tarımın sürgit kaynak aktarımında bulunması, sanayinin ürettiği girdilere ve üretim mallarına alıcı olması beklenemez. İhmal edilmiş bir tarım, sanayimizin gelişmesi önündeki büyük bir engeldir. Kaldı ki, 1980'den bugüne tarımdan aktarılan kaynak nereye gidiyor sorusunu irdeleyen bilim adamlarının ortak yargısı, yaratılan artık değerin daha çok üretken olmayan ticaret kesimine kaydđı yönündedir.

Tarım gelişme (sanayileşme) yolunda tüm gelişmiş, gelişme yolundaki ÷lkeler ve azgelişmiş ÷lkelerde, sanayileşmeyi sağlamış yada sağlayacak tek sektördür. Türkiye, Cumhuriyet dönemi ile birlikte üretken bir tarım sektörü mirasını elde etmiş olsaydı, geçen 75 yılda tam

anlamıyla sanayileşmiş olurdu. Ancak Osmanlı'da sanayi sektörü var olmadığı gibi tarım sektörü de üretkenlikten yoksundu.

1927 yılında Osmanlı'dan kalma tekstil konusunda faaliyet gösteren 4 sanayi kuruluşunun GSMH'dan aldığı pay %24, hizmetler sektörünün aldığı pay %10, tarım sektörünün aldığı pay ise %66 idi (Dinler, 1993: 94), Sanayi sektörünün 3 katından az üretim yapan tarım sektörünün 4 fabrika üretiminin 3 katı üretim yapması, tarım sektörünün üretim düşüklüğünü ortaya koymaktadır. GSMH'nın yok sayılacak kadar düşük olduğu, yani ekonomik faaliyetlerin az olduğu halkın geçimlik üretim yaptığı bir ekonominin üretim alışkanlıklarının yıkılarak artı üretimde bulunması ve diğer sektörlerin oluşumunu sağlayarak üretim faktörlerini meydana getirebilmesi bizi bugünkü ekonomik yapımıza kavuşturmuştur.

Ekonomik gelişmemiz sürecinde alınan bazı kararların günümüz ekonomistlerince eleştirilmesi pekte gerçekçi gözükmemektedir. Bunlardan ilki Aşarın 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılmasıdır. Aşar kaldırılmıştır ve sanayi körükleyecek tarımın oluşmasına imkan tanınmıştır. 1950 yılında planlama uzmanı N.Kalldor'un DPT için hazırladığı raporda tavsiye ettiği "Potansiyel Müteraki Arazi Vergisi" ile tarımın vergilendirilmemesi ise eleştiri alan ikinci önemli konudur (Dinler, 1993: 57). Ancak gözden kaçan tarımın 1923 ile 1950 arasında önemli bir yol kat edemediğidir. Tarımda gelişmeyi sağlayan İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Avrupa'ya yapılan Marshall yardımıdır. Avrupa bu yardımı ağır sanayi oluşumunda kullanırken, Türkiye tarımın modernizasyonunda kullanmıştır.

1950 - 1960 döneminde sektöre teknoloji aktarımını sağlamış olan bu yardımla, traktör kullanımına paralel ekilişler artmıştır. Karayolu ulaşımında gelişimiyle geleneksel kırsal kesim pazara açılmaya başlamıştır. Ekilen alanların %60, üretimin %69, verimin %9 arttığı bu dönemde bir yandan bitki deseni zenginleşmeye hububat kalıbı sanayi bitkilerine dönüşmeye, bir yandan da köyde yaratılan artı değer, kent kesimine aktarılmaya başlamıştır (Gürbüz, 1991: 11). Geçimlik üretim yapan köylünün, meta üretim yapan kimi zamanda birikim sağlayan küçük işletmeye dönüştüğü bir dönem, süreç içerisinde önemsenmesi gereken bir değişimi aşan Türkiye günümüz ekonomisine ulaşabilmiştir.

Tarım ve Gelişme başlığı altında hazırlanan bu çalışmada tarım sektörünün son yıllarda tarımsal ürün alıcısı konumundaki bir çok ülkenin satıcı konumuna gelmesi sebebiyle, tarımsal ürünler uluslararası fiyatlarının her geçen gün düşme eğiliminde olduğu oluşumuyla tarımın ülkeler için ekonomik ve sosyal stratejilerinin değişmesi ve Türkiye tarımına bu yeni dünya tarım oluşumunun etkileri ve Türkiye'nin bu oluşuma karşı izlemesi gereken tarım politikaları, tarımımızın içinde bulunduğumuz durum, genel ekonomik yapı değişiminin süreci, Milli Gelir içindeki durumu ve iktisadi kalkınmadaki rolü ile devletin tarıma müdahalesi ve tarım politikasını inceleyerek, tarım sektörünün 2000 yılına geldiğimiz bu dönemde sanayileşme yolunda bugüne dek katlandığı kaynak aktarımına ne kadar devam edebileceğini ortaya koymaya çalışacağım.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TARIMSAL YAPI VE SEKTÖRÜN GELİŞİMİ

1. Tarım Sektörünün Önemi

Tarım sektörü insan hayatının temel ihtiyaç maddeleri olan gıdaları üreten bir sektördür. Bu bakımdan, tarım ürünleri aynı zamanda stratejik maddelerdir. Bu nedenle ülkeler, gıda bakımından kendine yeterli olmak isterler ve gıda güvenliğini ön planda tutarlar. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkeler açısından tarım sektörünün önemi, ekonomik gelişmeye katkısı ve tarım dışı sektörlerin oluşumu ve gelişiminde sağladığı üretim faktörleri transferinden dolayı daha da büyüktür.

Ülkemizde tarımın ekonomiye katkısı, ekonomideki payının nispi olarak gerilemesinden dolayı azalmaktadır. Bu gerileme sanayi ve hizmetler sektörlerinin tarıma nazaran daha hızlı

büyümesi sonucu meydana gelmektedir. Bu süreç devam edecektir. Ancak bu durum tarımın GSMH, ihracat ve istihdam payının azalması, tarımın evrensel önemini ortadan kaldırmayacaktır (Özbek, 1991: 65).

Ülkemizde çalışan nüfusun hemen hemen yarısı tarım sektöründe istihdam edilmekte, milli gelir ve ihracatın yaklaşık 1/5'inin tarım sektörünce oluşturulmasının yanında, hizmetler sektörüne (ticaret ve nakliyat) mal, sanayiye de hammadde sağlama özelliği devam etmektedir. Ayrıca tarım sektörü, toplam nüfusun yaklaşık %40'ını kapsamı ile de sanayi ve hizmetler sektörünün ürettiği malların en büyük talep grubudur. Tarımın diğer sektörlere katkısı bunlarla da bitmemekte, iç ticaret hadlerinin tarım sektörünün aleyhine dönüştürülmesi ile tarım dışı sektörler olan sanayi ve hizmetler sektörüne kaynak aktarımı yapılmaktadır.

Tarımın ihracat katkısı işlenmiş tarım ürünleri ve tarıma dayalı ürünlerde dikkate alındığından %60'a yaklaşmaktadır. İmalat sanayi üretiminde gıda, içki, tütün, dokuma, hazır giyim ve ağaç mobilyadan oluşan tüketim mallarının payı yaklaşık %38'dir. Buna tarımla ilgili ara malları ve tarım makinelerini de eklediğimizde oran daha da artacaktır (Özbek, 1991: 65). Bu sonuçlarda göstermektedir ki sanayimizin hemen hemen yarısı tarıma dayalıdır. Hizmetler sektörünün alt sektörleri olan ticaret ve ulaştırma sektörlerine tarım sektörünün katkısına gelince, ticaretle uğraşan işletmelerin çoğunun gıda ve tarım ürünleri alım-satımı yaptığı, ulaştırma hizmetlerinde tarım ürünleri naklinin önemli bir paya sahip bulunduğu bilinmektedir.

1995 yılı verilerine göre, toplam sivil istihdam içinde tarım sektörü payı %47,5'dir. Dolayısıyla da tarım sektöründeki teknolojik gelişme ile birlikte sektör dışındaki istihdam olanakları doğrultusunda sektör dışına itilmek istenen işgücü, tarım dışı sektörlerdeki işgücü talep eksikliği sebebiyle tarım sektöründen dışarı itilememektedir. Tarım sektörü gizli işsiz konumundaki bu kesimle üretimini paylaşarak bir şekilde işsizlik sigortası ödemekte ve atıl olan bu kesimle sanayi sektörüne ucuz işgücü temin etmektedir. Ucuz işgücü faktörü de sanayi sektörünün oluşumunda, gelişiminde ve yeni yatırımlara yönelecek sermaye birikiminin oluşumunda önemli bir faktördür. Tarım sektörü bu kesimi sanayi sektörüne sunmak için hazır

bekleten ve şamada bu kesimin zaruri ihtiyaçlarını karşılayan özelliği ile de ekonomik gelişme sürecinde önemli bir görevi üstlenmektedir.

2.Türkiye Tarım Sektörünün Gelişimi Ve Görünümü

17 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de toplanan Birinci İktisat Kongresi sonucunda oluşturulan Misak-i Milli çerçevesinde tarımla ilgili bazı kararlar alınmıştır. Bunlardan bazıları, aşarın kaldırılması, yabancıların toprak mülkiyeti hakkının kalkması, tarım sektörünün gelişmesi için vergi muafiyeti sağlanması ve sektörün teşvik edilmesi, tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, orman köyleri ile ilgilenilmesi, hayvan hastalıkları ile mücadele tarım alet ve makinelerinin standartlaştırılması, tamir atölyelerinin kurulması, göllerde balık üretilmesi ve köylerde belirli bir süre için yüksek öğrenim görenlerin çalıştırılmasıdır.

Türkiye’de 1925 yılında kadastro çalışmalarına başlanmış, 1926 yılında medeni kanunun kabulü ile toprak üzerinde mülkiyet hakkı yasal olarak kurulmuştur. Çiftçiyi topraklandırmak üzere 1932-1933 yıllarında 90 bin dönüm toprak dağıtılmıştır. 1934’de bu miktar 6 milyon dönüme çıkarılmıştır. 1945 yılında 4753 sayılı Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun kabulü ile 1947-1962 döneminde 5167 köyde 360 bin aileye 18 milyon dönüm toprak dağıtılmıştır. 5.000 dönümden büyük arazilerin işletilmeyen kısmınının kamulaştırılması yoluna gidilerek 175 bin dönüm arazi kamulaştırılabılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde uygulanan Devletçilik politikalarına paralel olarak kamu tarafından geliştirmek için nitelikli tohum, damızlık, fide, fidan yetiştirilip köylüye dağıtılmak üzere hazine arazisi üzerinde örnek çiftlikler kurulmuştur. 05.05.1925 tarihinde 20 bin dönüm arazi üzerinde bu günkü Atatürk Orman Çiftliği’nin temelleri atılmıştır. Bu çiftliğin başarısı üzerine 1937 yılında Zirai Kombinalar İdaresi oluşturulmuştur. Bir yıl sonra İdare “Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü “ adı altında katma bütçeli tüzel kişiliği olan bir Kamu Kuruluşuna dönüştürülmüştür.

1933-1950 döneminde uygulanan devletçi ve planlı ekonomi politikaları çerçevesinde, tarıma dayalı sanayi kuruluşları desteklenmiş, tarım ürünlerinin ve hammaddelerinin işlenmiş ve yarı işlenmiş olarak satılmasına önem verilmiştir. 1950 yılından sonra köylünün kalkınmasına yönelik politikalara ağırlık verilmiştir. Bunun sonucunda tarımda makineleşme hızlanmış, ekilen tarım alanları genişlemiş, tarım kesimi daha çok desteklenmiştir.

Türk tarımındaki yapısal dönüşümün gerçek ögesinin Marshall yardımı ile tarım sektörüne teknoloji aktarımı sağlanması ve sektörün geleneksel üretim yapısından modern üretim yapısına doğru kaydırılma çabaları olduğu açıktır. Tarım sektöründe traktör kullanımı paralelinde ekilişler artmıştır. Karayolu ulaşımının gelişmesiyle de geleneksel kırsal kesim pazara açılmıştır. Ekilen alanların %60, üretimin %69, verimin %9 arttığı bu dönemde bir yandan bitki deseni zenginleşmeye, hububat kalıbı sanayi bitkilerine dönüşmeye bir yandan da köyde yaratılan artı değer, kent kesimine aktarılmaya başlamıştır (Gürbüz, 1991: 11). Geçimlik üretim yapan köylünün meta üretim yapan, kimi zamanda birikim sağlayan küçük işletmeye dönüştüğü bu dönem süreç içerisinde önemsenmesi gereken bir değişimi yansıtmaktadır.

1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş süresindeki politikalar tarım ve tarımcılara zarar verir nitelikte olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçişle tarım sektörü aleyhine oluşan öğeleri sıralarsak:

- 1983 yılından 1990 yılına kadar tarım sektörü sabit sermaye yatırımlarından yeterli payı alamamıştır. 1983 yılında %11,2 olan tarım sektörü sabit sermaye yatırım payı, 1990 yılına dek azalma eğilimini sürdürmüş ve %6,4'e düşmüştür. 1990 sonrası dönemde ise sabit sermaye yatırımları tarım lehine artma eğilimine girmiş ve 1995 yılında 1983 yılı oranını yakalamıştır. (DİE, 1995)
- Desteklenen tarım ürünlerinin kapsamı daraltılmıştır. 1980 yılında desteklenen ürün 22 iken, 1990'da 9 ürüne düşmüştür. (Taluğ, 1991: 94).

- Desteklenen ürün fiyatları bu dönemde gerçekçiliğini yitirmiştir. Girdi fiyatları enflasyonun üstünde ürün fiyatları ise enflasyonun altında bir fiyatla piyasaya sürülmüştür. (TOK Bakanlığı, 1986: 15).
- Ürün bedelleri ödemeleri peşinden, gecikmeli ve taksitlendirmeliye dönüştürülmüştür. 1998 yılı hasatı olan fındık ürünü bedeli 1999 yılı hasatına 2 ay kalmış olmasına rağmen hala ödenmemiştir.
- Tarımsal kredi faizleri 1983 yılından bugüne %20, %22, %34, %50, %55, %71 ve %83 olarak yükselme eğilimini sürdürmüştür. (Özbek, 1991: 71)
- Hayvancılık büyük bir kriz içindeyken yem sübvansiyonları kaldırılmıştır.
- Tarımsal ürün ithalatı sektörü ve genel ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. 1983 yılında tarım ve tarıma dayalı ithalat 343,4 milyon dolar iken 1989 yılında 1.088 milyon dolar, 1990 yılında 2,8 milyar dolar, 1995 yılında ise, 3,55 milyar dolara yükselmiştir. (DİE, 1995)
- Serbest piyasa ekonomisi sonrasında hür kooperatifçilik ilkeleri devlet politikalarınca önemsenmemiş, tarımla ilgili birlik ve odaların istekleri dikkate alınmamış, sorun ve çözümlerle ilgilenilmemiştir. (Mülayim, 1991: 160)

1980 sonrası dönemde tarımcı aleyhine oluşan ekonomik şartlar serbest piyasa ekonomisine geçişin yanında ekonomik sıkıntılarla da ilgilidir. Sanayinin oluşması uğruna tarım ve tarımcı ezilmiş, bu yük serbest piyasa ekonomisine geçişle artmıştır. (Özbek, 1991: 69).

1990 sonrasında ise 1995'e dek tarım sektörü 1990 öncesi döneme göre daha iyi ekonomik şartlara ulaşmış, buna karşılık, bu dönemde de diğer sektörlerle kaynak aktarımı sürmüştür. Sonrası dönemde ise tarımcı Cumhuriyet dönemindeki en ağır ekonomik şartlarla karşı karşıya kalmıştır. 1996, 1997 ve 1998 yıllarında tarımsal girdi fiyatları önemli ölçüde arttığı halde tarımsal ürünlerin fiyatları artmamıştır. 1996 yılı mısır fiyatı 1997 yılında aynı rakamı

korumuş, 1997 yılında tarımcı bazı ürünleri satmamış, tarlada bırakmış ya da hayvancılıkla uğraşanlar yem olarak kullanmışlardır. Aynı şekilde 1998 yılında yoğun yağış nedeniyle dönümde 300 kg. buğday alan üretici yoğun arz eksikliğine rağmen bir önceki yılın ürün fiyatını aşamamıştır. Yine 1998 yılında biber ürününün fiyatı 10 bin Tl. Düzeyinde piyasada oluşmuştur. Üretici bu fiyatla ürünü toplamak için vereceği işçi fiyatını dahi karşılayamamış, ekim, gübre, sürme ve tohum için yaptığı giderleri de gözden çıkararak ürününü tarlada bırakmıştır.

Tarım sektörü üreticisinin bu dönemdeki tek şansı İngiltere’de yaşanan deli dana hastalığı sebebiyle hayvan ithalatının yasaklanması ve iç piyasada 1999 Ocak ayına kadar hayvancılıktan yüksek oranda kar elde etmesi olmuştur. 1999 Ocak ayı sonrası ise İran üzerinden kaçak yurda sokulan hayvan (Büyük baş) sebebiyle kesim fiyatları 1997 Aralık fiyatına gerilemiş, üretici bu alanda da büyük zararlara maruz kalmıştır. Süt üreticisi 1996 yılından bu yana, litre başına 3.000 Tl. Destekleme almaktadır. 1996 yılında 8.000 TL/kg. Olan süt fiyatı, 1999 yılında 110.000 TL. Üretici toptan satış fiyatına yükselmiş, buna karşılık destekleme fiyatı hiç yükselmemiştir.

Tarım sektöründe, siyasi kaygılarla olsa gerek, fındık ve çay üreticisine dünya piyasa fiyatının altında taban fiyat açıklanmamaktadır. Tütün üreticisi ise 1989 ve 1992 yıllarının ardından en düşük ürün baş fiyatını 1998 yılında almıştır. 1.4 milyon Tl/Kg. fiyat hiç kuşku yoktur ki dünya piyasa fiyatı ile karşılaştırıldığında ihracatçıya büyük karlar sağlayacaktır. (TZOB, 1999: 26) 1980-1990 döneminde sanayi sektörüne yoğun bir kaynak aktarımı yapan tarım sektörü 1995’ten sonrada hizmetler sektörüne doğru yoğun bir kaynak aktarımına yönlendirilmiştir. Bu kaynak aktarımı, hizmetler sektörünün üretici olmaması sebebiyle sanayi sektörüne kaynak aktarımına göre çok daha adaletsizdir. Her ne kadar sermaye birikimi ne katkı sağlasa da, hizmetler sektöründe kaynak transferine sahip olmuş kişilerin, bu kaynağın ne kadarını tasarrufa çevirecekleri bilinmemektedir.

Türkiye ekonomisinde 2000 yılına geldiğimiz bu dönemde tarım sektörünün görünümünü maddeler halinde sıralarsak:

- 1.Küçük üreticiliğin temel özellik olduğu sektörde, toprak dağılımı dengesizliğini bugünde göstermektedir.
- 2.Ortalama işletme genişliği 75 dekar olup 1925'ten 1995'e on yılda bir ortalama %9 oranında işletme sayısı artmaktadır.(DİE, Genel Tarım Sayımı, 1991:16)
- 3.İşletmelerin küçüklüğü ve işletme topraklarının dağınık (çok parçalı) olması sebebiyle, sektörde teknoloji kullanımının maliyeti artmaktadır.
- 4.Gelişmiş ülkelerin tersine bitkisel üretim %61, hayvanlar üretim %39 oranında yer almaktadır.
- 5.Kırdan kente göç, kırın itici etmenlerine bağlı olarak artmaktadır.
- 6.Üreticiler ekonomik anlamda bir örgütlenmeden yoksundurlar.
- 7.Bütün bu koşullara bağlı olarak sektörde toprak ve emek verimliliği düşüktür.
- 8.Sektörün toplam nüfusun %35'ini, çalışan nüfusun %39'unu istihdam eden rolü devam etmektedir. (TKB, 1999: 125)
- 9.Toprak kullanımdan yorgan düşmüş, erozyon, taşlılık, çoraklık, tuzluluk gibi sorunlar baş göstermiştir.(Yetkin, 1991: 87). Türkiye çölleşme belirtileriyle karşı karşıyadır. İşlemeye elverişli arazilerin %60'ında erozyon sorunu vardır.
- 10.İşletme sermayesi çok yetersizdir. Bu durum verimi artırıcı, maliyet düşürücü ve modern teknolojiye uygun bir tarım tekniğinin kullanılmasını engellemektedir.
- 11.Gübre, tarımsal mücadele aracı olan ilaç ve mekanizasyon gibi verimlilik artırıcı girdilerin

kullanımı yetersizdir. AT'da gübre kullanımı 1 dekara 400 Kg., bizde 80 Kg. dır.

12.Tarımda sosyal güvenlik şemsiyesi oluşturulmamıştır. Çiftçi bağ-kur sistemi ise amaçtan çok uzak olup uygulamada 10 yıldır kalmasına rağmen gerekli alt yapısı bile oluşturulamamıştır. Müstahsil makbuzunda ürün bedeli üzerinden kesilen %1 bağ-kur primleri, ürünü alan gerçek ya da tüzel kişi tarafından bir liste halinde ürün sahibi ve çiftçi adına bağkura yatırılmakta, ancak yeterli donanımına sahip olmayan bağ-kur müdürlükleri bu primleri üreticinin hesabına geçirememektedir. Bu sebeple tarımsal ürün üreticisi, alıcısı ve bağkur arasında bir çok sorun yaşanmaktadır.

Tarım sektörünün görünümünü maddeler halinde sıraladıktan sonra, Cumhuriyet döneminden bugüne tarımsal yapımızı ve tarımsal yapı öğelerindeki gelişimi ana başlıklar altına inceleyelim.

3.Tarımsal Yapı

Tarımsal yapı, arazi, işgücü ve sermaye faktörlerinin değişik biçimlerde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir üretim ortamıdır. (Eraktan, 1991: 104). Tarımsal yapı birçok bilim dalının incelediği ve ilgi alanına girdiği, karmaşık ve insan davranışlarının sonucunda oluşan ve ülke kaynakları ile zenginliğinin, gelişmişliği ile de verimliliğinin olduğu sosyal ve ekonomik bir ögedir. Tarımsal yapı başlığı altında, tarımsal nüfus ve işgücü, tarımsal işletmeler ve sermaye, tarım ve makineleşme, arazi varlığının kullanımı ve üretim bileşimi, tarım tekniği ve girdi kullanım düzeyi, tarım kesiminde sosyal yapı konularında tarım sektörünün gelişimini inceleyerek, sektörün geleneksel üretim yapısından, modern üretim yapısına geçişini ortaya koymaya çalışacağız.

Tarımın gelişmesi ve kalkınması çok yönlü ve karmaşık bir konudur. Tarımın yanında tarım dışı kuvvetlere de büyük ölçüde bağlı bir olgudur. (Talim, 1991: 209). Örneğin arazi dağılımı ve kullanımı, mevcut tarımsal sistem yanında nüfus miktarı ve dağılımı, tarım dışı sektörlerdeki istihdam olanakları, diğer sektörlerin gelişme derecesi, sosyal değerler ve politik yapı bunlar arasında sayılabilir.

Türk tarımındaki, emeğin fazlalığı ve topraklı sermayenin görece kıtlığı, tarımsal yapının temel özelliğidir. İşgücü fazlasının tarımdan çekilerek toprak üzerindeki nüfus baskısının azaltılması, toprak dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi, arazilerdeki kullanım yararının rasyonelliğinin sağlanması ve tarımda sermaye kullanımının artırılması, tarımsal yapımızı ve ekonomimizi gelişmişlikle karşılaştıracaktır.

Türkiye’de tarımsal yapının iyileştirilmesindeki amaç, ekonomik kalkınmayı hızlandırıcı, ekonomik kalkınmadan diğer kesimler ölçüsünde pay almaya elverişli bir yapının yaratılması olmalıdır. Ekonomik açıdan konumuza giren tarımsal yapı öğelerini incelemeye başlamadan önce bu amaca yönelik oluşabilecek uygulamalara değinirsek:

Çiftçi nüfusun, üretici olarak teknik ve ekonomik açıdan yönlendirilmesi konusu öncelikle ele alınmalıdır. İnsan faktörü üzerinde durmak, verimliliklerine göre gruplandırılarak her grup için farklı paket programlarla gelişimlerini sağlamaya çalışmak zorunludur.(Yıldırak, 1991:231).

Yasaya dayalı bir arazi ofisi kurularak, bu ofise araziye alma önceliği tanımalı ve işletme büyüklükleri böylece ayarlanmalıdır. Az sayıda küçük çiftçinin mülkiyet haklarını ve öz varlıklarını koruyarak faaliyetlerinin birleştirilmesine dayanan grup tarımın teşvik edilmesi ve yasal esaslara bağlanması çözüm yolu olarak düşünülebilir. Nitekim Fransa, Belçika ve İspanya bu sistemle başarılı olmuştur. (Talim, 1991: 214).

Kira ve ortaklık süreleri, ortaklık payları ve arazi vergileri üzerinde bir bağlantı kurulmalıdır. Çok sorunlu tarımsal yörelerin kalkınmaları ve geliştirilmeleri entegre kalkınma programları çerçevesinde ele alınmalıdır. Çorum Çankırı Projesi buna güzel bir örnektir.

Tarımda ortak makine kullanımını sağlayıcı yasal kurumsal ve mali düzenlemelere gidilmelidir. Küçük işletmelerin makineleşme sorununun çözümüne önemli derecede etki edilmiş olur. Fransa daha önce bu uygulamada başarılı olmuştur.

Su kaynağından mümkün olduğunca çok sayıda çiftçinin yararlanmasına, suyun teknik ve ekonomik açıdan en verimli şekilde kullanılmasına olanak verecek şekilde 3038 sayılı yasa düzenlenmelidir. Yasaya mülkiyet ve tasarruf rejimini düzenleyici, toprağa sahip olanlarla, toprağın verimli kullanılması ve korunması yolunda sorumluluklar yükleyici yatırım ve yönlendirmeler eklenmelidir.

Tarım işletmelerinin bütünlüğü korunmalı ve belirli bir genişliğin altına düşmemeleri için parçalanmayı önleyici yasal ve kurumsal düzenlemeler uygulamaya koyulmalıdır.

Tarımsal kooperatiflerin (tedarik, üretim, satış) yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi konusunda, devletçe her türlü teknik ekonomik ve kurumsal yardım yapılmalıdır.

Geri kalmış tarımsal yörelerde, tarımsal ürünleri işleyen veya tarıma girdi sağlayan sanayinin kurulması devletçe teşvik edilmelidir. Gerekirse ilk girişimler için devlet öncülük etmelidir.

Çiftçinin sosyal güvenliğe kavuşturulması, çalışmaları genişletilmeli ve belirli bir yaşın üstündeki işletme sahiplerinin işletmelerinin genç kuşaklara devrini sağlayacak yasal ve kurumsal esaslar getirilmelidir.

Çiftçi çocuklarının tarım ve tarım dışı mesleki ve teknik eğitimlerine büyük önem verilmeli ve onlara sağlam bir mesleki formasyon kazandırılmalıdır.

3.1.Tarımsal Yapı Öğeleri

3.1.1.Tarımsal Nüfus Ve İşgücü

Bir ülkede tarımsal nüfusun azalmasında üç önemli etken rol oynar. Bunlardan birincisi, kentin çekici gücü, ikincisi iletici güçler, üçüncüsü ise köyün itici gücüdür. Kentin çekici gücü, kentlerde istihdam olanaklarının artmasıyla oluşan göçü, iletici güçler, köyle kent

arasındaki diyalogun artmasıyla oluşan göçler, köyün itici gücü ise, kırsal kesimde aşırı nüfus birikmesi ve gizli işsizlik olgusuna paralel fazla nüfusun dışarı atılmasıyla oluşan göçlerin sebebidir.

Bir ülkede kentin çekici gücü, köyün itici gücünden daha ağır basarsa, (gelişmiş ülkelerde olduğu gibi) göç edenler hemen iş bulurlar. Sanayi sektörü ihtiyaç duyduğu işgücünü kırsal kesimden emmiş olur. Bu şekilde göç ekonomik gelişme anlamına gelirken, çarpık kentleşme oluşumunun da önüne geçer.

Günümüzün gelişmiş ülkelerinin de geçmişte az gelişmiş ve gelişme yolundaki ülke konumunda olmuş oldukları gerçeği, gelişme yolundaki tüm ülkelerde ve ülkemizde kentin çekici gücünün çok üstünde köyün itici gücü ile göç olgusunun oluştuğu, bugünün gelişmiş ülkelerinin geçmişinde ve bugünkü gelişme yolundaki ülkelerdeki göç olgusunun gelişme yolunda zaruri bir süreç olduğu açıktır. Kırsal kesimden kente göç gelişmiş ülkelerdeki gibi ekonomik gelişme anlamına gelmemektedir. Çünkü göç edenlerin büyük bir bölümü iş bulamamaktadır. Dolayısıyla çarpık kentleşme ve gecekondular gelişme yolundaki ülkelerin vazgeçilmez sorunları olmaktadır. Ancak ekonomik gelişme yolunda işsizlik düzeyinin yüksek olması, ucuz istihdam olanakları ile düşük maliyette üretim yapabilme sonucunda sanayiciye rekabet gücü ve yeni yatırımlar için sermaye birikimi sağlama açısından ekonomik gelişme için olumludur. Buna karşılık işsizlik kanayan sosyal bir yaradır.

Türkiye’de 1950 yılından hemen sonra önemli bir endüstrileşme hareketi olmadığı halde, tarımsal üretimde azalan verimlerin ortaya çıkmasıyla, tarımda görülen gizli işsizler tarım dışına itilmeye başlamıştır. Böylece kırdan kente endüstrileşmeden daha hızlı ve istihdam olanakları olmayan bir göç olgusu başlamıştır. Bu olgu az gelişmiş ülkelerde yaşanan tipik güç olgusudur. 1927-1950 yılları arasında kırsal kesimle kent kesimi arasında %0.8’lik bir değişim varken;

Tablo I
Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları

Yıllar	Kentsel	Kırsal
	Nüfus %	Nüfus%
1927	24.20	75.80
1950	25.00	75.00
1955	28.20	71.80
1965	34.40	65.60
1975	41.80	58.20
1985	53.00	47.00
1990	59.00	41.00
1997	65.03	34.97
1999	65.40	34.60

Kaynak: Dinler, Zeynel, "Tarım Ekonomisi" (1927-1990) Ekin Yayınevi, Bursa, 1993.
İntermedya Ekonomi Dergisi, (1997-1999) 8-14 Ağustos 1999.

1950 sonrasında oluşan göç gecekondulara, çarpık kentleşmeye ve ucuz vasıfsız işgücü bolluğuna sebep olmuştur. Bu göç, tarım sektörü ve tarım dışı sektörler açısından yukarıda da değindiğimiz gibi olumlu sonuçlar doğururken, burada yapılacak tercih ucuz işgücü, işgücü açısından verimli bir tarım ve kişi başı milli gelir payı yüksek bir sektör mü, yoksa çarpık kentleşme, gece kondular, işsizlik mi, olacaktır. Gizli işsizlik işsizliğe göre tercih edilmek zorundadır.

Dengeli kentleşme, kentin ihtiyaç duyduğu istihdam kadar göç sonucunda oluşurken, dengesiz kentleşme ihtiyaç duyulan istihdamın üstünde oluşan göç ile meydana gelmektedir.

Dengeli kentleşme olgusunun varolduğu gelişmiş bir ülkede tarımsal nüfusun yılda ne kadar artacağı ya da azalacağını üç etken belirler;

x = Toplam aktif nüfus artış hızı,

y =Tarım dışı sektörlerde faaliyette bulunan toplam nüfusun artış hızı,

a= Tarım dışı sektörlerde çalışanların toplam aktif nüfus içindeki payı.

Bu etkenlerin bilinmesi halinde, tarımsal nüfusun yıllık artış ya da azalış oranı (z) aşağıdaki formüle göre belirlenebilir (Dinler, 1993: 87);

$$z = \frac{x - a \cdot y}{1 - a}$$

Gelişmiş bir ülkeye ait veriler yukarıdaki formüle uygulandığında, tarımsal nüfusun ya çok az oranda arttığı, ya da çok azda olsa azaldığı görülmektedir.

Bir ülkede aktif nüfus artış hızının %1, tarım dışı sektörlerde istihdam artış hızının %5 olduğunu varsayalım. Toplam aktif nüfusunda %80'i tarım dışı sektörlerde çalışıyor olsun.

$$\begin{aligned} X &= \%1 \\ y &= \%5 \\ a &= \%80 \\ z &= 0,01 - 0,8 \cdot 0,05 / 1 - 0,8 = 0,03 / 0,80 = -0,0375 \\ z &= \% 3.75 \end{aligned}$$

Sonuç olarak bu ülkede tarımsal nüfus söz konusu yılda % 3,75 oranında azalmıştır. Tarımdan tarım dışına göç edenlerin tümü kent kesiminde iş bulabildikleri gibi tarım dışı sektörlerde işgücü taleplerinin tümünü temin etmişlerdir.

Tablo 2'yi incelediğimizde, Fransa, Japonya, Venezüella ve Türkiye'nin tarımsal nüfusları sırasıyla (1921) %76.6, (1920) %81.9, (1920) (%82, (1920) %83. 1927 yılında Türkiye'nin tarımsal nüfusu ise %76.2. Tabloda incelenen ülkeler arasında 1920-1927 yılları arasında en yüksek tarımsal nüfusa sahip, dolayısıyla da en az gelişmiş 5 ülke arasında Türkiye %76.2'lik tarımsal nüfusla bu 5 ülke arasında en az tarımsal nüfusa sahip olan ülke.

1930'dan 1980'e geçen 50 yıllık dönemde bu 5 ülkenin tarımsal nüfusunda önemli bir azalma

gözleniyor. Tarımsal nüfus payının düşüklüğünün de bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin en iyi göstergelerinden biri olduğu gerçeğiyle bu ülkelerin tarımsal nüfus oranlarını inceleyerek,

Tablo 2
Bazı Ülkelerde tarımsal Nüfus Oranları

Ülkeler	1920'li Yıllar %	1980'li Yıllar %
Venezüella	83	16
Rusya	85	20
Japonya	81.9	11
Fransa	76.6	9
Türkiye	76.2	58

Kaynak:Dinler, 1993: 86

1920'li yıllardaki bu tarımsal nüfus oranları bu 5 ülke arasında en gelişmiş ülkenin Türkiye olduğunu bize göstermekle birlikte, kurumsal altyapı, eğitimli nüfus ve birikmiş sermaye faktörlerinin kıtlığı ve bürokratik hatalar 50 yıl sonunda Türkiye'yi bu ülkelerin çok gerisinde bırakmıştır. Buradaki en önemli faktörlerden birisi de, Rusya, Japonya ve Fransa'nın sanayi sektörünü oluşturabilmek için tarım sektöründeki kaynağı dolaysız olarak aldığı, tarımı doğrudan vergilendirdiği ve eldeki sermayeyi rasyonel kullandığı ortadadır. Buna karşılık Türkiye 2000 yılına geldiğimiz bu dönemde tarımsal verimliliğin artmış olmasına rağmen siyasi kaygılarla 1950'li yıllardan bugüne tarıma doğrudan bir vergi uygulaması getirememiştir. Tarım dışı sektörlerin oluşumu için ise ekonomide var olan tek faaliyet tarım olduğundan gerekli kaynak mecburen tarımdan alınacaktır. Türkiye'nin seçtiği yol dolaylı kaynak aktarımı olmuş, bunun içinde taban fiyatlar belirlenirken fiyat makasıyla oynanarak tarımdan kaynak aktarılmıştır. Aktarılan kaynak doğrudan olmadığı için bir elde toplanamamış sonuç olarak ta, kaynaklar yatırımlara rasyonel olarak dönüştürülememiştir. Hükümetler rasyonel olmayan yanlış yolu seçerek hem gelişme sürecini uzatmışlar, hem rakip ülkelerle olan farkın açılmasına sebep olmuşlar, hem de tarım kesimini uzun süre fakirliğe itme eğilimi

oluştduğundan sektörler arasındaki gelir dağılımındaki adaletsizliğin boyutunu büyütmüşlerdir. 1950 yılında DPT'nin Prof. N.Kaldor'a hazırlattığı raporda sözü geçen Müteraki Arazi Vergisi ile tarım sektörünün vergilendirilme önerisi için gerekli tarımsal teknoloji ve verimlilik şartları 1950 - 1960 döneminde tarıma yapılan yatırımlarla sağlanmıştır. 1960 yılından bu yana ekonomik şartların oluşmasına karşın tarımın vergilendirilmemesi, süreç içerisinde tarımcı aleyhine dönen iç ticaret hadleri ile hem tarımcının hem de genel ekonomi ve ekonomik kalkınmanın karşısında büyük bir engel olarak hala aynı siyasi kaygılarla varlığını sürdürmektedir.

Tablo - 3 -

Tarımsal Nüfusun Azalış Seyri (Toplam Nüfusun %'si)

Ülkeler	IXI. Asır	1890	1920	1930	1940	1950	1965	1980
Fransa	1789-84	76.4	76.6	48.8		44	17	9
İngiltere	1801-82	46.3	20.7			10	5	3
Almanya	1816-75	59.3	29.5	31	10	6		
Hollanda		54.4	51.3		45		9	5
A.B.D.	1800-96	72.4	48.7	43.0	43.5	36	5	4
Kanada		77	50.5	46.3	37.1	30	10	5
Avustral		60			36.0		31	10
Japonya			81.9	75.9	62.1	61	10	7
Rusya		85	82.1	68.3		33	20	
Venezüel			83		65.0	46	30	16
Şili			53.6				27	16
Hindistan		91	87			13		70
Senegal			81			83		81
Türkiye			76.2	75.6	74	75	58	41

Kaynak :Dinler, Zeynel, "Tarım Ekonomisi", Ekin Yayınevi, Bursa, 1993, s.86.

Tablo 2'de ortaya çıkan bir diğer sonuç tarımsal nüfus paylarının%40'ın altına indirebilen

gelişme yolundaki ülkelerin, ilk 15 yılda tarımsal nüfuslarını %10 seviyesine, ikinci 15 yılda ise %5 seviyesine çekebildikleridir. Türkiye 1990 yılında %41 olan tarımsal nüfus payını, 2005 yılında %10 düzeyine çekemeyecek, tarımsal nüfus payını bu orana indirebilecek ekonomik gelişmeyi gerçekleştiremeyecek gibi gözükmektedir. 1997 yılında, 1990'a göre tarımsal nüfusun 0.06 puan aşağıya çekebilmiş, bununla birlikte 1998 ve 1999 yıllarında ekonomik durgunluk ve gerileme yaşanmıştır.

3.1.2. Tarımsal İşletmeler ve Sermaye

Ülkemizde tarımsal işletmelerin yasal durumlarına ilişkin veriler ilk defa 1991 Genel Tarım Sayımı ile derlenmiştir. Türkiye toplamına bakıldığında, işletmelerin %99.45'i hane halkı, % 0.54'ü hane halkı ortaklığı, % 0.001'i şirket kooperatif ve resmi tarım işletmelerinden oluşmaktadır. (DİE, 1994: 5).

1980 ve 1991 genel tarım sayımları sonuçlarına göre Türkiye'de tarım işletmelerinin, toplam arazi büyüklükleri içindeki işletme ve arazi oranları tablo 4'te düzenlenmiştir.

Tablo - 4 -

Arazi Büyüklüklerine Göre Tarımsal İşletmelerin Toplam İşletme ve Arazi İçindeki Oranları

	1980 Genel Tarım Sayımı		1991 Genel Tarım Sayımı	
	İşletme Büyüklüğü Dekar	Tarımsal İşletmeler İçinde%	Tarımsal Arazi İçinde%	Tarımsal İşletmeler İçinde%
5'den az	7.230	0.200	6.340	0.280
5 - 9	6.700	0.690	9.610	1.070
10 - 19	14.130	2.960	18.960	4.280
20 - 49	32.560	15.690	32.130	16.490
50 - 99	21.070	21.420	17.930	19.940
100 - 199	11.990	23.980	9.660	20.990

200 - 499	5.460	22.730	4.380	19.820
500 - 999	0.770	8.040	0.610	6.390
1000 – 2499	0.007	1.590	0.260	5.910
2500 – 4999	0.010	0.550	0.050	2.790
5000 - +	0.001	2.160	0.010	2.040

Kaynak : DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler Araştırma Sonuçları, Yay No: 1691, 1994, s.6

1980 genel tarım sayımına göre 5 dekardan az arazi işleyen işletmelerin sayısı, toplam işletmelerin %7.23'ünü oluştururken, bu oran 1991'de %6.34'e düşmüştür. Bu işletmelerin işlediği arazinin toplam arazi içerisindeki oranı 1980'de % 0.20, 1991'de ise % 0.28 olarak belirlenmiştir. 5 dekardan küçük arazilerin sayısı, toplam işletmeler içinde %0.89 azalırken, tarım arazilerinden bu grup işletmelerin aldığı pay %0.08 artmıştır. Uluslararası kuruluşların yaptıkları tarımsal istatistiklerde 10 dekarın altındaki tarımsal araziye sahip tarımsal işletmeler küçüklükleri ile ekonomik değer oluşturmaları mümkün olmadığından hesaba katılmazlar. Buna karşılık Türkiye'de 5-9 dekar araziye sahip işletmelerin toplam işletmeler içindeki oranı, 1980 yılında %6.7'den 1991 yılında %9.61'e yükselmiştir. Bu işletmelerin toplam arazi içindeki payı ise %0.69'dan %1.07'e çıkmıştır. Ülkemizde 10 dönümün altındaki araziye sahip tarımsal işletmelerin, toplam işletmelerin %15.95'ini ve tarım arazimizin %1.35'ini kapsıyor olması tarım sektörünün yaklaşık %16'sının çok düşük bir gelir seviyesine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu grup köyün itici gücü ile kente göç etmeye hazır bir göç ve işgücü potansiyeli oluşturmaktadır.

50 dekar araziye sahip işletmelerin toplam (50 dekar ve altı) %22.12'sini oluşturur. 50 dekarın üstünde araziye sahip işletmelerin toplam işletmeler içindeki oranı %32.96 iken bu işletmelerin kullandığı arazi oranı %77.88'dir.

Türkiye genelinde işletme başına düşen arazi miktarı 1980'de 65.8 dekarken, 1991'de 59.1 dekara düşmüştür. (DİE, 1994: 15).

Tablo-5

1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçları
Yasal Durumlarına Göre İşletme Sayıları

Bölgeler	Toplam	Hane Halkı	Hane Halkı Ort.	Tüzel Kişilik
1.Bölge	484.504	480.517	3.984	3
2.Bölge	800.306	795.593	4.704	9
3.Bölge	330.413	325.582	4.281	10
4.Bölge	474.901	472.721	2.167	13
5.Bölge	236.281	236.131	148	2
6.Bölge	362.658	362.377	279	2
7.Bölge	643.694	642.611	1.179	4
8.Bölge	320.810	320.073	731	6
9.Bölge	414.765	410.631	4.122	12
Türkiye	4.068.432	4.046.432	22.135	61

1.Bölge : Bolu, Bilecik, Kütahya, Uşak, Eskişehir, Ankara, Çankırı, Çorum, Kırıkkale, Yozgat, Kırşehir.

2.Bölge : Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta.

3.Bölge : Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli, Bursa, Sakarya.

4.Bölge : Antalya, İçel, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep.

5.Bölge : Artvin, Erzurum, Kars, Ağrı.

6.Bölge : Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Diyarbakır, Batman, Siirt, Hakkari, Mardin, Şırnak, Şanlıurfa.

7.Bölge : Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Bayburt, Rize, Gümüşhane.

8.Bölge : Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Adıyaman, Tunceli, Elazığ,.

9.Bölge : Afyon, Konya, Karaman, Aksaray, Nevşehir, Niğde, Kayseri

Kaynak : DİE, 1994: 11

1960'lı yıllardan bu yana ekilen arazi miktarında ir artış olma olasılığı olmamasına rağmen, işletme sayısındaki %60'luk artış arazilerin parçalanma oranını ve işletmelerin küçüklüğünü gösterir. Gelir ve verimlilik açısından olumsuz etkileri olan parçalanma teknoloji kullanma olanaklarını da olumsuz etkiler.

Tablo.6

Yıllar İtibariyle İşletme Sayıları

Yıl	İşletme Sayısı (bin):
1950	2.500
1963	3.100
1980	3.500

Kaynak: Tuna, Yusuf, MPM Yay.No: 487, 1993, s.83 (1950-1963)
TMMOB, 1991: 214
DİE, 1994, s.15

Gelişmiş ülkelerde, tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sayıları hızlı bir şekilde azalırken, ülkemizde artması birçok olumsuzluğu yansıtmaktadır. AT ülkelerinde 1960-1970 döneminde tarımsal işletme oranında %22, 1970-1975 döneminde %12, 1980-1985 döneminde %40 azalma olmuştur. (Talim, 1991: 214).

Türkiye’de işletmelerin parçalanarak küçük birimler haline gelmesi bir noktada tarımın sosyal yapısı ile yakından ilgilidir. Hızlı nüfus artışına paralel olarak, toprakta yetersiz hale gelmekte ve hukuki bir sonuç olarak ta küçük işletmeler doğmaktadır. Türkiye’de tarım işletmelerinin bir diğer özelliği de, işletmeler arasındaki farkların fazla olmasıdır.

Bir tarafta küçük aile işletmeleri, diğer tarafta büyük sermayeye sahip geniş çapta işletmeler arasında, (geçimlik üretim-Pazar için üretim) üretim teknikleri, girdi ve modern teknoloji açısından karlılık farkı sebebiyle gelir dağılımının tarım sektörü içindeki yapısal bozukluğu, bu iki grup işletmeler arasındaki üretim teknikleri ve gelir farkını büyük işletmeler lehine daha da güçlendirmekte, bu da küçük işletmeleri daha da küçültmektedir. (hem arazi payı, hem de gelir olarak).

Taban fiyat politikası yoluyla yapılan desteklemeler, geçimlik üretim yapan ve tarımsal işletmelerin büyük kısmını oluşturan küçük işletmeler, gelir adına herhangi bir destek sağlayamamakta, destekleme politikası amacına ulaşamamaktadır.

Tarım sektöründeki dengesiz toprak dağılımının şu veriler açıkça ortaya koymaktadır (1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre);(DİE, 1994: 15)

- **50 dekar araziye kadar,**

100 işletmeden 67'si işlenen arazinin %22'sini

100 işletmeden 33'ü işlenen arazinin %78'ini

- **100 dekar araziye kadar,**

100 işletmeden 85'i işlenen arazinin %42'sini,

100 işletmeden 15'i işlenen arazinin %37'sini

- **500 dekar araziye kadar,**

1000 işletmeden 999'u işlenen arazinin %82'sini

1000 işletmeden 1'i işlenen arazinin %18'ini,

işlemektedir. Yukarıdaki verileri, 1000, 2500 ve 5000 dekarın üstü şeklinde uzattığımızda arazi dağılımındaki adaletsizlik daha da büyümektedir. Çünkü 1000 dekar üstünde araziye sahip işletmelerin oranı toplam işletmeler içinde %0.32 iken, sahip oldukları arazi payı %10.74'tür.

Türkiye'de tarım arazilerinin üst sınırı olan ve ekimi yapılan arazi 28,5 milyon hektardır. (Pur, 1986: 697) Tarımsal işletmelerin sayısı da 4.068.432 olduğuna göre, 200 dekarın altındaki araziye sahip işletmelerin ortalama arazi büyüklükleri ile 200 dekarın üstünde araziye sahip işletmelerin ortalama arazi büyüklüklerini hesaplayalım.

28,5 milyon hektarın %63'ü= 17,955 milyon hektar arazi 4.068.432 işletmenin %95'i = 3.865.010 işletme. 17.955 milyon hektar araziye 3.865.010 işletme kullandığına göre ortalama işletme arazisi, 200 dekarın altında araziye sahip olan işletmeler için ortalama arazi büyüklüğü 4,64 hektar, 200 dekarın üstünde araziye sahip işletmeler için ise ortalama arazi büyüklüğü 51,82 hektardır. Tarım sektöründe, işletmeler arasındaki bu toprak dağılımı ile ne tarıma

yönelik kamu politikalarından, nede destekleme politikalarından bir sonuç almak mümkün gözükmemektedir. Toprak reformu bir tarafa dursun, Cumhuriyetten bugüne kadaastro çalışmaları bile tamamlanamamıştır.

Tarımsal gelişme potansiyelini ve üretim gücünü belirleyen en önemli ilkelerden biri sermayedir. Bu konuda istatistiki bir bilgi olmamakla birlikte konuyu işletme ve sektör bazında eldeki verilerle incelemeye çalışalım.

Tarım sektöründeki sermaye oluşumuna yatırımlar yoluyla yaklaşılabılır. Beş yıllık planlarda (IV. Plan hariç) tarım için önerilen sabit sermaye yatırımlarının oransal olarak devamlı azalan bir seyir izlediği, ayrıca gerçekleşme durumunda III. Plan dışında daima planlananın altında kaldığı gözlenmektedir. V.Beş Yıllık Kalkınma Planında, toplam yatırımlar içinde %11,7 olarak öngörülen tarım sektörü sabit sermaye yatırımlarında gerçekleşme ancak %7,24 olmuştur.

Tarım işletmeleri açısından sermaye durumu ele alındığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Tarım işletmelerinde toprak, bina, toprak ıslahı, bitki varlığının oluşturduğu arazi sermayesinin egemen bulunduğu ve işletme sermayesinin toplam sermaye içinde oranın çok düşük olduğu bilinmektedir (Talim, 1991: 217). Ege bölgesinde yapılan bir araştırmada (Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 1988) Küçük Menderes ova köylerinde tarım işletmelerinde arazi sermayesinin, işletme tiplerine göre değişmekle birlikte ortalama %83 oranında bulunduğu ve sadece toprak varlığının bu %83'lük payı %75'ini kapsadığını, araç ve gereçlerin payı da çıktıktan sonra kalan işletme sermayesi hakkında bir bilgi verilmemişte olsa, tarımsal işletmelerde işletme sermayesinin yok denecek kadar az olduğu yargısına varılabilir.

Tarım işletmelerinde, sermaye noksanlığının temel nedeni olarak tasarruf düzeyinin düşüklüğünün sermaye birikimine olanak vermemesi ileri sürülebilir. (Talim, 1991: 217) Ancak maddi olanakları olan işletmelerde de yoğun sermaye kullanımı yoluna gidilmemektedir. Bu durum tarımda modern işletmecilik anlayışının pek yerleşmemiş

olduğunu gösterir.

Tarımsal işletme borçları aktif varlık toplamının %10'unun altındadır. Bu da demek olur ki işletmelerde oto finansman %90'ın üzerindedir. Bu durum çiftçilerin mali durumlarının iyi olduğu anlamına gelmez. Yeterli kredi temin etme olanaklarının sınırlılığı yanında, işletmecilerin borçlarını ödeyememe endişesi, borçlanmama konusunda önemli etkenlerdir. Tarım sektörünün gerek işletme büyüklükleri ve arazi parçalanması, gerekse sermaye kullanım düzeyleri tarım sektörümüzün ekstansif üretim sisteminde üretim yaptığına ait bir göstergedir. Geleneksel üretim metotlarını değiştirme çabalarının da kısa vadede sonuç vermesi olanaksız gözükmektedir.

Küçük işletmelerin tarım sektöründe yaygınlığının yarattığı sorunları aşmak amacı ile grup tarımı uygulamasında Fransa başarılı olmuş, bu model ülkemizde Çorlu ilçesi Seymen köyünde köy kalkınma kooperatifi bünyesinde uygulama olanağı bulmuş ve katılımcıların içsel tasarruf ve karlılıklarında çok önemli olumlu artışlar sağlanabilmiştir. (Dinler, 1993: 167) Bu uygulamanın yaygınlaştırılması hem pazarlama açısından var olan sorunların aşılmasını sağlayacak ayrıca sanayi gibi tarım sektöründe kayıt altına alarak, tüzel kişilikler oluşacaktır. Bu şekilde proje uygulama imkanları, kredi kullanımı, teknoloji uygulaması ve bilimsel yeniliklere zamanında ulaşma şeklinde olumlu gelişmeler sağlanacaktır.

3.1.3 Tarım ve Makineleşme

Türkiye'de ekilen arazilerin alan olarak sınır noktasına ulaşmasında, 1950'lerden sonra tarımda kullanılmaya başlanan makineleşmenin büyük rolü vardır.

Tarımsal üretimde verim makineleşme derecesinin bir fonksiyonu olarak artış göstermektedir (Tekelioğlu, 1983: 107). Türkiye'de tarım sektöründe mekanizasyonun kullanılması önce traktör sayısının artması şeklinde gelişmiş ve daha sonra değişen zirai yapının bir gereği olarak diğer araçların da kullanımı yaygınlaşmıştır. Ülkemizde ekonomik gelişmenin temel

süreci içerisinde tarım sektörü de teknolojik girdilerden payını almıştır. Yıllar itibariyle tarımsal alet ve makinelerdeki artış aşağıdaki tablo.7’de verilmiştir.

Tablo.7

Başlıca Tarımsal Alet ve Makineler

Yıllar	Traktör	Harman Mak.	Biçer-Döver	Atomizör	Motomomp
1970	105.865	14.044	8.568	-----	78.912
1975	243.066	41.220	13.147	50.467	125.683
1980	436.369	92.840	13.667	68.508	203.435
1981	458.714	98.985	13.100	72.894	222.570
1983	513.516	115.522	13.615	79.534	243.104
1985	583.974	117.986	13.474	89.133	264.586
1986	612.731	126.577	11.457	90.451	275.352
1987	637.449	133.064	11.794	89.854	289.711
1988	654.636	130.154	11.479	91.155	289.644
1989	669.326	133.550	11.551	94.506	290.085
1990	692.454	134.470	11.741	95.111	302.138
1991	704.373	132.214	10.946	100.487	307.586
1992	725.933	132.475	11.114	102.899	320.066
1993	746.283	134.613	11.463	103.879	325.433
1994	763.529	137.688	11.647	106.149	325.816

Kaynak: DİE, “1994 Tarım İstatistikleri Özeti”, Yayın No: 1728, Ankara 1995.

Türkiye’de 1950 yılında, tarımda makineleşme ve teknoloji kullanımı başlamıştır. 1960 yılında makineleşme sayesinde, Türkiye tarım arazilerinin tamamı kullanılabilir hale gelmiştir. Teknoloji kullanımı sağlayan makine ve araç-gereç üretimi arttırdığı gibi daha öz maliyetle ve daha iyi kalitede üretim yapılmasını sağlamaktadır. 1960 yılında tarım arazilerinin, kullanımının üst sınırına ulaşmış olmasına rağmen, traktör kullanımındaki artış hızlı bir şekilde devam etmiştir. Türk tarımındaki istihdam ve yoğun nüfus gerçeği, makineleşme süreci ile tarımda insan gücü gereğini kısıtlamış, verimlilik ve üretim artışı yanında sosyal sorunların doğmasına sebep olmuştur.

FAO tarafından yapılan çalışmalarda, gelişmiş ülkelerde tüm tarımsal makineler içinde traktör payının %50 olduğu saptanmıştır. Az gelişmiş ülkelerde ise bu oran %75 düzeyindedir. Bunun nedeni, az gelişmiş ülkelerde iş makinelerinin yetersizliği, traktörünse sınırlı işlerde kullanılmasıdır (Dinler, 1993: 173).

Tarımda ilk traktör kullanımı 1905 yılında Amerika’da olmuştur. 1935 yılında ABD’de 1 milyon traktör varken, 1955 yılında bu rakam 5 milyona çıkmıştır. Rusya’da 1939 yılında hiç traktör yokken, 1964 yılında 1.5 milyon traktör tarımda kullanıma girmiştir. Aynı şekilde 1939 yılında 300 bin traktör olan Fransa’da 1964 yılında 950 bin traktöre ulaşılmıştır (A.g.e.,s.172). Tarımda traktör kullanımı açısından Türkiye diğer ülkelerin çok gerisinde değildir. Traktör seviyesini karşılaştırma bakımından, ülkelerin tarımsal aktif nüfus başına karşılaştırma yapılır. Traktör başına düşen aktif nüfus Japonya’da 3.4, İtalya’da 2, Danimarka’da 2.3, Dünya genelinde 46, Türkiye’de ise 21’dir. Gelişmiş ülkelerde traktör başına düşen tarımsal alan Japonya’da 3 ha., İngiltere ve Fransa’da 13 ha., Almanya’da 29 ha., Türkiye’de ise 42 hektardır. (1993)

Türkiye’de son yıllarda traktöre oranla diğer tarımsal araç ve makinelerde bir artış olduğu gözlenmektedir. Çeşitli ürünler için harman ve ekim makinelerinde görülen bu gelişimin, maliyeti yüksek makinelerle oluşuyor olması, tarımsal gelir seviyesinin düşük olmadığının göstergesi olduğu gibi üretim teknolojisinin de değiştiği modern üretim yapısına tarım

sektörünün yöneldiğini göstermektedir. Tarım sektöründe değiştirilecek en güç faktör, üreticilerin üretim alışkanlıkları yani üretim tekniğidir. Bütün makinelerde herhangi bir sübvansiyon ve teşvik uygulaması yokken tarımcıların yüksek maliyetlerin altına girerek üretim teknolojilerini geliştirmeleri geleneksel yapının tamamen yıkıldığını gösterir.

3.1.4. Üretim Bileşimi ve Arazi Varlığının Mülkiyet ve Tasarruf Şekilleri

Ülkemiz toplam 778.000 Km² alana sahip, dünyanın yüzölçümü açısından büyük ülkelerinden birisidir. Ülkemiz arazisinin kullanım ve ekim alanları yıllar itibariyle farklılıklar göstermektedir (Tuna, 1995: 18).

Tablo.8
Ekim Alanları

Toprak Özelliği	1993	1994	1995
Orman	42.3	42.2	42.9
Ekili Alan	39.7	38.9	39.3
Nadas	10.2	11.0	10.9
Meyve ve Zeytin	6.4	6.4	5.2
Sebze	1.4	1.5	1.7
Toplam	100.0	100	100.0

Kaynak: DİE, "Tarımsal Yapı", 1995.

DİE; "Tarım İstatistikleri Özeti", Yayın No: 1788, Ankara, 1995.

1995 yılında ekili alan, toplam alanın %39,3'dür. 1966 yılına kadar sürekli artış gösteren ekili alan oranı, 1966 yılında %36,1'e ulaşmıştır. Bu oran Türkiye'nin ekilebilir arazisinin üst sınırındır. Ekilebilir arazinin %81.7'si kuru tarım arazisidir (A.g.e., s.19). Türkiye'de ekilebilir

arazinin üst sınırdaki olması, ürün artışını sağlamayı, verimlilikteki artışa bağlamıştır. Önce ekim alanlarının ürün gruplarına göre dağılımını, daha sonra da verimliliklerindeki gelişimi inceleyelim.

Tablo.9
Ekili Alanların Ürün Gruplarına Göre Dağılımı
(Bin Hektar)

Yıllar	Tahıllar	Baklagiller	Sınai Bitkiler	Yağlı Tohumlar	Yumru Bitkiler
1975	13.608	568	1.185	1.9197	251
1976	13.580	630	1.215	1.142	262
1977	13.585	691	1.407	1.309	263
1978	13.483	645	1.306	1.201	264
1979	13.771	677	1.173	1.193	251
1980	13.291	732	1.226	1.362	267
1981	13.638	748	1.249	1.274	269
1982	13.421	1.204	1.234	1.237	266
1983	13.322	1.366	1.325	1.282	269
1984	13.403	1.345	1.469	1.494	279
1985	13.844	1.434	1.258	1.490	304
1986	13.780	1.723	1.177	1.501	280
1987	13.845	2.060	1.282	1.629	278
1988	13.816	2.248	1.438	1.701	282
1989	13.740	2.310	1.450	1.708	277

1990	13.711	2.285	1.392	1.557	286
1991	11.971	2.159	1.348	1.368	300
1992	13.933	2.084	1.445	1.430	297
1993	14.198	2.018	1.406	1.312	289
1994	13.144	1.882	1.303	1.337	293
1995	13.816	1.870	1.401	718	355

Kaynak: DİE, “ Temel Ekonomik Göstergeler 1994”, Yay. No: 1728, Ankara 1995, s.75
DİE, “1995 Tarımsal Yapı”, Yay No: 2031, Ankara, 1995, s.174

Tablo.9’u incelediğimizde 1975-1995 döneminde, tahıl ekim alanlarında (13.816 - 13.608)+208 bin hektar artış olduğu, baklagiller ekim alanlarında (1.870 - 568) + 1.302 bin hektar artış olduğu, sını bitkiler ekim alanlarında (1.401 - 1.185) 216 bin hektar olduğu, yağlı tohumlar ekim alanlarında (718 - 1197) - 479 bin hektar azalış olduğu, yumru bitkiler ekim alanlarında ise (355 - 251) + 104 bin hektar artış olduğu ortaya çıkmaktadır. 20 yıllık dönem içerisinde ekim alanları toplamında %8,04 oranında bir artış olduğu, tahıl ekim alanlarının %1,53’lük artış olduğu, baklagiller ekim alanlarında ise dönemin en önemli değişim yaşanmış ekim alanları %230 oranında artmıştır. 1975-1995 döneminde tarımsal hammaddelere dayalı sanayide gelişme olmasına rağmen endüstriyel bitkiler ekim alanlarında %18,2 oranında uzun dönem için düşük bir artış olmuştur. Yağlı tohumlar ekim alanlarında ise önemli bir gerileme olmuştur. Yağlı tohumlar ekim alanlarındaki gerileme %40 oranındadır. Yumru bitkiler ekim alanı dönem içerisinde %41,4 oranında artmıştır.

Tablo.10
Başlıca Tarım Ürünlerinin Ekiliş, Üretim ve Verimleri
E=Ekiliş(Bin Hek.),Ü=Üretim(Bin Ton),V=Verim(Kg/ha)

Yıllar	Buğday			Ş.Pancarı			Pamuk		
	E	Ü	V	E	Ü	V	E	Ü	V
1970	8.600	10.000	1.163	124	4.254	31345	527	400	758
1975	9.250	14.750	1.595	214	6.948	32965	670	480	716
1980	9.020	16.500	1.829	266	6.766	25119	671	500	744
1985	9.350	17.000	1.818	326	9.830	30486	660	540	818
1986	9.350	19.000	2.032	349	10.662	30556	580	497	856
1987	9.415	18.900	2.035	391	12.717	32474	585	536	916
1988	9.435	20.500	2.188	317	11.534	36513	585	536	916
1989	9.400	16.200	1.723	-	10.029	-	-	-	-

1993	9.800	21.000	2.164	423	15.620	37052	567	602	1061
1994	9.800	17.500	1.786	388	12.736	32823	578	606	1049
1995	9.400	18.000	1.932	312	11.170	36102	756	2223	2938

Kaynak: Tuna, Yusuf, "Tarımsal Verimlilik Artışlar", MPM Yay.No: 487, Ank.1995, s.56 (1970-1989)
DİE, "Tarımsal Yapı" Yay.No: 2031, Ankara-1995, s.86 (1993-1995)

Türkiye’de entansif tarıma doğru bir yapı değişikliği eğilimi görülmekle birlikte, tarımsal üretim ve verimlilikteki artışların süreklilik arz etmemesi ve büyük dalgalanmalar mevcut olması, tarım sektörünün tabiat koşullarından hala büyük oranda etkilendiğini gösterir ki, bu da tarım sektörümüzün en entansif üretim düzeyine ulaşamadığının göstergesidir.

Ekim alanlarımızın büyük bir kısmı, kireçli, azot ve besleyici maddeler yönünden fakir, yorgun ve düşük verime sahiptir. Tarımın son yıllarda hızla makineleşmesine paralel olarak tarımsal topraklarda su ve rüzgar erozyonu tabi olup, işlenen 27 milyon hektar arazinin 5 milyon hektarında şiddetli, 7 milyon hektarında ise çok şiddetli erozyon vardır. (Karluk, 1994: 36)

Türkiye topraklarının 8,5 milyon hektarlık kısmı, teknik ve ekonomik olarak sulamaya uygundur. Fakat mevcut su kaynakları, daha geniş bir alanı sulamaya yeterlidir. Sorun sulamaya elverişli alanı genişletmektir. Türkiye’de sulama şebekesi büyük projeleri DSİ ve TOPRAKSU gibi resmi kuruluşlarca yürütülmektedir. Mevcut su potansiyeli ihtiyaca cevap verecek miktarda olmasına rağmen su kaynakları henüz geleneksel metotlarla kullanılmaktadır. (Tekinel, Benli, 1981: 198))Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi 1980 öncesi sulama konusunda önemli gelişmeler olmamıştır.

Tablo.11

Yıllar İtibariyle Toprak ve Su Kaynaklarının Geliştirilmesi (Hektar)

Yıl	1978	1979	1980	1981	1983	1986	1989	1990
-----	------	------	------	------	------	------	------	------

Sulama	60820	65692	49125	100000	118000	175000	84502	101500
Sul.Geliş.	17266	24339	28000	34500	42000	42000	13110	20300
Münferit	39500	10004	21000	37000	12130	12750	11331	1600
Taşk.Kont								
Toprak	9410	7187	5593	9700	10770	16000	8610	7760
Muhafaza								

Kaynak: DPT, "1991 Yıllık Rapor", Ankara, 1991, s.94

Arazi tasarruf şekline gelince Türkiye’de tarım işletmelerinde arazinin doğrudan doğruya sahibi tarafından işletilmesi en yaygın işletmecilik şeklidir. 1980 tarım sayımı sonuçlarına göre işletmelerin %91’i kendi mülk toprakları üzerinde çalışmaktadır. Ancak 1000 dekardan daha büyük işletmelerde sadece kendi mülk arazisinde çalışanların oranı %77’dir. (DİE, 1983: s.176) Bu arada kendi mülk arazisi içinde 1000 dönümden büyük işletmelerin dışarıdan da arazi tutma oranları %10,6’dır. 1000 dekardan küçük işletmelerde ise dışarıdan ayrıca arazi tutan işletmelerin oranı %7,6’dır. Kendi arazisi olmayıp tamamen arazi kiralama ya da ortakçılıkla tarımsal üretim yapan işletmelerin toplam tarımsal işletmeler içindeki payı %0,8’dir. Türkiye’de kiracılık ve ortakçılıkla arazi işletilmesi küçük boyutlu bir faaliyetken, Fransa’da 1985 yılı itibariyle kiracılıkla işletilen arazi miktarı %52’dir.(Talim, 1991: 216). Tarımsal üretim içinde kiracılık ve ortakçılıkla üretim yapanların oranı 1970 döneminden 1980 dönemine 91.593’den 43.000’e düşmüştür. İşlenen arazi olarak ise 5,4 milyon dekardan 2,3 milyon dekara gerilemiştir. Türkiye’de ortakçılık ve kiracılıkla tarımsal üretim istatistiki verilerde gözüktüğü kadar da düşük değildir. Tarım sektörü içinde eldeki verilerin üstünde bu tarz üretimin yapıldığı bilinmekte, ancak işletmelerin arazi mülkiyeti hakkında dahi sonuç vermeyen, işletme bazında yapılan tarım sayımlarından, arazi mülkiyete yanında detay bilgi olan ortakçılık ve kiracılık hakkında sağlıklı veri beklemek yanlış olur. Tarım sayımları bir tarafa tapu kayıtlarında bile tarımsal alanlara ait arazilerin 2/3’ünü kadastro çalışmaları tamamlamadığından yeterli bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

Tarımsal üretim bileşimimizde gelişmiş ülkelerin tersine bitkisel ürünler üretiminin, tarımsal üretim içinde büyük bir ağırlığı vardır. 1992 yılında tarımsal üretim içinde, bitkisel ürünler payı %90,72, hayvancılık ürünleri payı %6,37, su ürünleri payı %2,26, ormancılık ürünleri payı ise %0,65’tir. 1994 yılında ise 1992’ye yakın oranlarla bitkisel üretim payı %87,22

hayvansal üretim payı ise %9,96 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal üretim içinde hayvansal ürünler payı %50'nin altına düşmemektedir. Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili olmasına ve birçok iç göl olmasına rağmen su ürünleri üretiminde, tarımsal üretim içerisinde %2,26 ile çok düşük bir pay almaktadır. Hayvancılık yapının düşük olması Türkiye'de tarımsal üretimi tamamı ile sınırlı olan toprak faktörüne bağlanmıştır. Hayvancılık ve su ürünleri üretiminin geliştirilmesi halinde tarımdaki yoğun nüfus baskısı azalacağı gibi tarımsal gelirden artacaktır. Türkiye tarım sektörünün sorunlarını aşmak için bu iki tarımsal alt sektöre yatırım yapmalı, çeşitli teşviklerle de destekleyerek, tarım sektörü üretimi içindeki paylarını arttırmalıdır.

3.1.5. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanım Düzeyi

Ülkemizde tarımda verimlilik arttırıcı girdilerin yoğun bir şekilde kullanımına 1950'li yıllarda başlanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren kimyasal ve biyolojik ağırlıklı teknolojik gelişme mekanik nitelikli teknolojik gelişmenin önüne geçmiştir. (A.g.e., s.217)

1960-1980 yılları arasında işlenen alan hemen hemen hiç değişmediği halde yapay gübre kullanımı 56 kat, sertifikalı tohumluk kullanımı 3 kat, tarımsal mücadele ilaçlarının kullanımı 2 kat artmıştır. Bu dönemde sulama alanları da 2,5 kat genişlemiştir.

1980'li yıllarda tarım üretimi, daha önceki yıllarda süren “yoğun tarıma” geçiş sürecinden uzaklaşan yıllar olmuştur. Kimyasal gübre, ilaç gibi verimi arttırıcı girdilerin kullanımı duraklarken, bir yandan nadasa bırakılan toprakların ekime açılması yoluyla üretim artışı, daha

geniş bir toprak yüzeyini, artan makineleşmeyle ekme yoluyla sağlanmış, hektar verimindeki artış duraklamaya girmiştir. 1979 yılında 7.7 milyon ton olan gübre tüketimi 1980’li yıllarda 8 milyon tona çıkmış ve geçen 20 yılda aynı tüketim seviyesini korumuştur. 1980 yılından sonra tarımda gübre kullanımı sadece 1993 yılında 11,150 milyon tona çıkmış, 1993’ün ardından yine 8 milyon tan seviyesine inmiştir.

Tarım tekniği açısından ülkemizin içinde bulunduğu durumu Tablo IX ortaya koymaktadır. Gübre kullanımının destekleme kapsamı içerisinde sınırlandırılıyor olması, tarımsal verimliliğin dolayısıyla, sadece gübre girdisinin maliyetindeki artışla, ürün artışının engelleniyor olması denektir. AT’ye oranla hektar başına gübre kullanımımızın da %20 düzeyinde olması , ihracat imkanları sınırlı ve maliyetli olan tarımsal ürünlerin iç pazarda yoğun arz artışı nedeniyle fiyatlarında meydana gelecek düşüşün önüne geçmek gibi rasyonel bir amacı olabileceği gibi maliyeti yüksek bir girdi olan gübredeki %50 desteklemenin, üreticilerin gübre kullanımını teşvik amacı güttüğü ve Türkiye genelinde çok büyük rakamlara ulaştığı gerçeğiyle de, kullanımımızın sınırlandırıldığı yargısına varılabilir.

Tablo.12
İşlenen Tarla Alanı-İş Hayvanı ve Traktör Sayısı

Yıl	Toplam Tarla (Bin Hektar)	Ekilen Arazi (Bin Hektar)	Nadas (Bin Hektar)	İş Hayvanı (Çift)	Traktör (Adet)
1975	24.418	16.241	8.177	1.986.886	243.066
1980	24.560	16.372	8.188	1.988.345	436.369
1985	23.933	17.908	6.025	1.188.027	583.974
1990	24.192	18.868	5.342	821.304	692.454
1994	23.882	18.627	5.255	733.840	763.529

Kaynak: DİE, “Tarım İstatistikleri Özeti” Ankara, 1994.

Tablo.13
Tarımda Başlıca Girdilerin Kullanımında Gelişmeler

Yıllar	Tarım Alanı- Endeksi	Gübre Kullanımı - (Bin Ton) End.	Sulanan Alan - (Bin Ton)End.	Tar.Mücadele İlacı Ton End.
--------	-------------------------	-------------------------------------	---------------------------------	--------------------------------

1980	100	5.967	100	2.791	100	41.800	100
1981	100	6.686	112			33.695	81
1982	94	7.452	125			36.586	87
1983	93	8.402	141			43.245	103
1984	96	8.198	137	3.209	117	47.808	114
1985	97	7.252	121			36.662	88
1986	97	7.691	129			39.115	94
1987	98	8.970	150			32.957	79
1988	98	8.114	136	3.607	134	34.152	82
1989	99						
1990	99						
1993	98	11.150	187				
1995	96	8.556	143				

Kaynak : DPT, V. Ve VI. BYKP-TOBB İktisat Rap.1990-DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı Çeşitli Yıllar, T.C. Maliye ve Gümrük Bak. Ekon.Rap.,1988-DİE, 1993 ve 1995, Tarımsal Yapı İstatistikleri.

Gelişme yolundaki bir ülkede yüksek bir maliyet ve uzun bir zaman gerektiren ve kalkınma hamlesinin en güç dinamiğini oluşturan, ayrıca kalkınma için olmazsa olmaz şeklinde bir zorunluluk teşkil eden etken, üretim yapan fertlerin üretim alışkanlıklarını, dolayısıyla üretim tekniğini geliştirmek ve değiştirmektir.

Özellikle tarım sektöründe çok uzun yıllara dayanan üretim tekniği, üretim yapan üreticinin kullandığı tekniği babadan oğula geçen bir miras şeklinde almış olması, küçük yaşlardan beri aynı tekniği kullanıyor olması, eğitim seviyesinin düşüklüğü, yeniliklere kapalı olması ve yeniliklerin ek bir maliyet getiriyor olması, çiftçinin eski alışkanlıklarından koparılmasında büyük güçlükler doğurur. Devletin tarım tekniğinin geliştirilmesine yönelik, çeşitli sübvansiyon ve teşviklerinin olmadığını varsayarsak, tarım tekniğinin de, toplumu oluşturan bireylerin her biri üretim metotlarından oluşuyor olması tarımsal üretim tekniğini ekonomik üretim biçimi olmaktan çok, toplumsal sosyal bir olgu içine sokar; bu bağlamda da tarım tekniğinin yani bireysel üretim metotlarının yaygın bir şekilde değiştirilmesi, uzun zaman, tutarlı politikalar ve yüksek maliyet gerektirir.

Tarım tekniğinin değiştirilmesine yönelik çalışmalar Cumhuriyet dönemi ile başlamış ve bugüne kadar devam etmiştir. Tarımsal üretimin gelişmiş ülkelerdeki, üretim yöntemleri ve tarıma yönelik biyolojik ve mekanik teknolojik buluşlar tarım tekniğine yönelik geliştirme

çalışmalarının süreceğini göstermektedir. Ancak tarım sektöründeki geleneksel yöntemlere bağlılık dönemi aşılmış, çiftçi, karlılığını ön plana alan ve rasyonel düşünen işletme yapısına kavuşturulmuştur. Üretim faktörlerinin optimal kullanımına yönelik tarımsal işletmeler, gelirlerinin de yükselmesi ile oluşacak işletme sermayelerini herhangi bir desteklemeye gerek kalmaksızın, modern üretim yöntemlerine yönlendireceklerdir. Tarımsal örgütlenmelerin de gelişmesiyle, tarımsal işletme sahiplerine ulaşacak tarımsal yayınlar, tarımcıyı yeni teknolojilerden haberdar edecektir.

Tablo.12'yi incelediğimizde 1975 yılında, tarımda kullanılan çeki hayvanları sayısının 1.986.886 olduğu, 1994 yılında traktör sayısındaki artış ile bu rakamın 773.840'a düştüğü görülmektedir. Özellikle 1950-1980 döneminde tarım tekniğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1980 sonrası dönemde hız keserek, 1990 sonrası dönemde ise iyice yavaşlayarak devam etmektedir. Tarımsal ürünler ihracatında Pazar payının arttırılmaması ve üretimin yurtiçi tüketimi karşılaması, tarımsal ürünler piyasasında fiyat dengesinin tarımcı aleyhine oluşumunu ve gelir oranı düşük tarımcıların bu gelişimden olumsuz bir şekilde etkilenmesini engellemek amacıyla, tarımsal ürünler verimliliğinin de etkili olan tarım tekniğindeki gelişimin yavaşlatılmış olması hem piyasa dengesi, hem de tarımcı geliri açısından olumlu bir gelişmedir.

3.1.6. Tarım Kesiminde Sosyal Yapıda Değişim

Toplumsal değişimin temelinde, teknolojik değişimin yarattığı insanlar arası ilişkiler yatar. (Kongor, 1985: 45). Daha açık bir ifadeyle, toplumsal değişimin, yeni hizmete sokulan teknoloji ve ürünlerin insanın yaşamında, dünya görüşünde, ilişkilerinde ve davranış biçimlerinde oluşturduğu farklılaşma ya da başkalaşma olduğu anlaşılır. Sözü edilen davranış değişikliğinin, toplumsal değişmeye neden olup olmayacağı toplumun yapısal ve kültürel özelliği ile yakından ilgilidir. Aslında davranış değişikliği toplumsal değişimin hem bir ürünü hem de bizzat kendisidir. Fakat onu geliştiren, belirginleştiren, ortaya çıkaran toplumun yapısal ve kültürel özelliğidir.

İkinci Dünya Savaşından sonra tüm dünyada olduğu gibi Türk toplumsal, ekonomik ve politik yaşamında da çok önemli değişimler başlamıştır. (Yıldırak, 1991: 231). Bu nedenle tarım kesimindeki toplumsal değişmeyi gündeme getiren olgular sırasıyla açıklamak yerinde olacaktır.

Bilinçli bir ekonomi politikasından çok, dış yardımların etkisi ile 1940'lı yılların sonundan başlayarak 1960'lı yıllara kadar olan 12 yıllık bir sürede, tarımda çok büyük boyutlarda makinalaşma ile üretimin ilişkileri değiştirilerek, tarımın içinde bulunduğu Asya tipi üretim biçiminden, kapitalistleşmeye karşı artı yönlü bir gelişim başlamıştır. 1964'te hayvanla işlenen arazi 20 milyon hektar iken, 1972'de 15 milyon hektara, 1980 yılında da 6 milyon hektara düştüğü, buna karşılık traktörle işlenen arazi miktarının 1964 yılında hayvanla işlenen arazi miktarını yakaladığı ve 1964 yılından sonrada farkı açtığı bilinmektedir. Bu durum tarımda çeki hayvanı ve işgücü talebinin önemli ölçüde düşmesine, bunun sonucunda özellikle tarım sektöründe sosyal erozyonun başlangıcı ile kente göçü gündeme getiren, işsizliğin ve gizli işsizliğin artmasına neden olmuştur.

1980'den sonra Türkiye ekonomisinde köklü değişimleri gerçekleştiren liberalleşme hareketi, 1960 ve 1970'li yıllarda çeşitli yıllarda destek ve koruma önemleri ile en iyi yıllarını yaşayan tarım sektörüne sözde desteleme politikası altında gizli vergi uygulanarak ürettiği ve yarattığı kaynakların kendi dışındaki sektörlerle aktarılmasına neden olunmuştur. (A.g.e., s.232).

Bu olgular neticesinde tarım toplumu, demografik ve kültürel özelliklerinde değişikliklere maruz kalmıştır. Demografik değişiklikler 1945 yılından başlayarak günümüze değin giderek hızlanan iki ayrı olgu ile bizi karşı karşıya bırakmaktadır. Bunlardan birincisi, alınan sağlık önemleri nedeniyle ölümlerin sayısal ve oransal olarak azalması, ikincisi ise artan nüfusun çok çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerle kentlerde yoğunlaşmasıdır. Gerçekten de 1960 yılında 6.9 milyon (%25,2) olan kentli nüfus 37 yılda 41 milyona yükselerek toplam nüfusun %65,03'ünü taşır duruma gelmiştir. (İntermedya Ekonomi Dergisi, Ağustos 1999: 26) Kırsal nüfus 1965 yılından bugüne aynı seviyede seyir etmektedir. 1980 yılında 25,092 milyon olan

kırsal nüfus, 1985 yılında 23,798 milyon, 1990 yılında 23,147 milyon, 1997 yılında 22.031 milyon nüfusla azalma eğilimini sürdürmektedir. (ATSO, 1997: 36) Bu nüfus azalmasına rağmen toprağa yönelik nüfus baskısı had safhada sürmektedir. Tarımda çalışan kişi başına düşen toprak miktarı o kişiyi ve ailesini doyurmaktan uzaktır. (Yıldırak, 1991: 232).

Kırsal kesimdeki altyapı çalışmaları, ulaşım, haberleşme, su ve aydınlatma amacına yönelik olmuştur. Bu hizmetler yerleşim biçimine, yerleşim yerine, topoğrafik yapısına göre değişiklik göstermekte, köylere götürülen hizmetler açısından ülkenin batı ve doğu bölgeleri arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

1950'li yıllarda başlanan şehirlerarası karayolu yapımını, 1963 yılında köy kalkınmasına verilen önemle köy yollarının yapımı izlemiştir. 1963 yılında 13,011 km. olan toplam stabilize köy yolu uzunluğu 1986 yılında 138.723 km.ye ulaşmıştır. Bu dönemde yaz mevsimi dışında ulaşılamayan köy sayısı 17.393'den 1.476'ya düşmüştür (A.g.e., s.233)

1960'lı yılların sonunda Türkiye'de elektrik alan köy sayısı 700 dolayında iken, kırsal kesimi elektriğe kavuşturma çalışmaları, 1978-1979 yıllarında hazırlanmıştır. 1975'te 7.500 köy elektrik alırken, 1979'da 15.500, 1983 yılında 38.938 köy elektriğe kavuşturulmuştur (A.g.e., s.235). 1983 yılı mezzarlar dışındaki köylerin tümüne elektrik ulaştırılmıştır.

Haberleşme konusunda da elektrikten farklı olmayan Türkiye'nin durumu, yakın geçmiş zamanda bu alanda da başlatılan yatırım hamleleriyle, özellikle kırsal kesimde çok düşük olan haberleşme ağının bütün köylere ulaşmış olması, yüksek altyapı giderlerinin kısa bir döneme dağıtılarak gerçekleştirilmiş olmasıyla başarılmıştır.

1981 yılında köylerimizin %5'inde sağlık ocağı, %6'sında sağlık evi, %14'ünde köy ebeliği mevcutken, 1989 yılında mevcut sağlık ocaklarının %38'inde hekim, %54'ünde gerekli sağlık personeli, köy ebeklerinin %17'sinde ebe bulunmamaktadır.(A.g.e., 1991: s.237).

Kırsal kesimin sağlık konusundaki problemlere yaklaşım açısı henüz kentlinin yaklaşım

açısının çok gerisindedir. Tedavi gelenekselliği kırlamamıştır. Sosyal güvencenin kırsal kesimde olmayışı sağlık olanaklarının tamamen maddi imkanlara dayanması, ağır hastalıklar dışında tedavi olanaklarını kısıtlamaktadır.

Öğretim konusunda ise tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin önemli bir kısmı ilkokulları bile yabancı bir kurum gibi görmekte, çocukları tarımsal işlerden alıkoyduğu, ek bir gidere neden olduğu ve öngörülen eğitimin köy gerçekleri ile bağdaşmayarak, dinsel ve geleneksel değerlere çelişki yarattığı gibi sebepler nedeniyle eğitimin önemini algılayamamaktadırlar.

1980'li yıllarda benimsetmek istenen görüş ise, ilkokul eğitimi çocuklara her şeyden önce verileni yapacak, haksızlıklara baş kaldırmayacak, çevrede olup bitenle ilgisi bulunmadan yaşamını sürdürecektir doğrutuda olmuştur. (A.g.e., s.239). 1990'lı yıllar sonrasında ise 1960'ların egemen fikri olan çocuğun çevresini tanınması ve dört işlemleri yapması fikri, eğitimde devrim niteliğinde bir değişimle çocuğun kente yerleşmesi, tarım dışı bir meslek edinmesi için okuması düşüncesine dönüşmüştür.

Demokratik örgütlenmenin tarım kesimindeki sosyal olgusu olan ve devlet önderliğinde ve yönetiminde kurulan ve kooperatif ilkeleriyle zaman zaman çelişen tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinde, (tarımsal kalkınma, pancar ekicileri, su ürünleri, sulama kooperatifi vb.) kooperatif ortağı olan tarımsal üreticilerin tamamının oluşturduğu genel kurul ve üreticilerden seçilen yönetim ve denetim kurullarındaki çalışmalarını, toplu hareket etme alışkanlıkları olmadığından sağlıklı sonuçlar doğurmamaktadır. Tarımcıların bireysel hareket etme özgürlüğünün kırlamamış olması, tarımsal kooperatiflerin sağlıklı çalışmasını engellemektedir.

Tarım sektöründe sosyal ve toplumsal değişim unsuru olarak birey olan aile sosyal bir ünedir. Ailenin işletme yanı, girişim yanı ve hane olarak 3 temel ögesi vardır. Aile bu üç ögeyi birbiriyle uyum içinde bütünleştirdiği ölçüde sağlıklıdır. Örneğin, risk olasılığının fazlalığı ailenin girişimini, girişim eksikliği işletmeyi, işletmenin sağlıksızlığı da haneyi etkileyerek dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

Kırsal aile, 1980'li yıllarda genellikle girdi fiyatlarında görülen olağanüstü artışlar nedeniyle girişimini kırmak nispeten korunmak istemiştir. Bu eğilim işletmenin tam kapasite ile çalışmamasına neden olmuştur. Tam kapasite ile çalışmayan işletme oradan geçinmek zorunda olan aileyi zor durumda bırakmış ve iç çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışmalar birkaç çekirdek aileden ya da bir çekirdek aile ve yakın kan akrabalarından oluşan geniş aile biçimini sarsmış, hanenin çekirdek aile biçimine dönüşüncüye ters gibi görünen bu oluşun, ailenin kolektif yaşamdan bireysel yaşama geçişi, ailenin giderek güncel düşünceye yönelmesinden başka bir şey değildir. Aile özünü yakalamış ve olumlu bir evrim geçirmiş olurken işletme küçülmüştür. Bu sosyal ve ekonomik çelişki, tarımsal üretimin toprağa dayalı olması ve tarım arazisinin genişletilmesinin mümkün olmaması sebebiyle, toprağı aile ile birlikte bir noktaya kadar parçalayabilmektedir. Toprak rasyonel üretim yapamayacak kadar küçüldüğünde ise haneden ayrılan her bir çekirdek aile kente göç etmek zorunda kalmaktadır. Sanayi gelişiminin göç eden ailelere istihdam yaratabilmesi, tarım dışı sektörlerdeki istihdam arzının en az istihdam talebi düzeyinde olması halinde, tarımsal ailelerin küçülmesi sağlıklı iken, tersi durumunda ise, sağlıksız kentleşme, işsizlik, gecekondular gibi birçok sosyal sorun ortaya çıkmaktadır.

3.2.Türk Tarımında Ana Hatları İle Yapısal Değişme

Cumhuriyet in kuruluşundan 1980'e dek tarım çeşitli biçimlerde yapısal değişim ve dönüşüme tanık olmuştur. Bunda bir yandan Kurtuluş Savaşının yarattığı göçler, hükümetlerin hazine arazisini dağıtması, kentleşmenin yarattığı içi göçler, hızla nüfus artışı, daha önce ekime elverişli olamayan toprakların yeni yatırımlarla kullanıma açılması, meraların tarla arazisine dönüştürülmesi, traktör kullanımının yaygınlaşması, ara girdi kullanımının yayılması gibi karmaşık sosyo-ekonomik süreçlerden geçişler, yapısal değişiklikte olumlu ve büyük farklılıkların oluşumuna sebep olmuştur. (Kazgan, 1991:251).

1930'dan 1980'e dek iktidardaki hükümetlerin tarım üretimini teşvik etmek ve tarım

piyasalarını düzenlemek için yarattığı yeni örgütler ve kurumlar ile girdi ve ürün aşamasındaki fiyat destekleri kesintisiz devam etmiştir.

1930'lu yıllarda TMO, (Türkiye Mahsul Ofisi), Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin kurulması, 1940'lı yıllarda, Zirai Donatım Kurumu, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi makineleşmeye ve tarım arazisini artırmaya yönelik birbirini tamamlayan çalışmalar yapılmıştır. 1950'lerde tarımsal destekleme politikasının yaygınlaştırılması ile ilgili birçok ekonomik ve siyasi karar uygulama alanı bulmuştur. 1960'lı yıllar, yaygın gübre kullanımı ve traktör kullanımını destekleyen politikalarla, 1970'li yıllarda ise tarımda destekleme politikasının iyice yaygınlaştırılması uygulamalarının sonuçları, tarımda yapı değişiminin ana hatlarını oluşturmuştur.

3.2.1.1980 Öncesi Tarımsal Yapıda Değişim

1940'lı yılların sonuna kadar çok yaygın olan geçimlik kesim giderek daralmış, 1970'li yılların sonuna gelindiğinde, buğday, süt gibi birkaç temel gıda maddesi dışında geçimlik üretim hemen hemen kalmamıştır. Tarım böylece büyük çapta piyasalaşmış ve ekonominin geri kalan kısmıyla bütünleşmiştir.

Bu süreç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışında da yaygın olan bey ağa ve toprağa dayalı ırgat yerine, bağımsız çiftçi ailesinin oluşturduğu bir üretici sınıfın ortaya çıkmasıyla birlikte gelişmiştir. Ancak söz konusu iki bölge sosyo politik etkenlerinde karışmasıyla bu süreci yaşayamamıştır. Bağımsız çiftçi aileleri yani tarımsal işletmeler piyasa göstergelerine göre ürün birleşimini, girdi bileşimini, girdi ürün yoğunluğunu düzenleyen, teknolojik atılım yapmaya hazır, karlılık ilkesini kollayan yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte tarım nüfusu içinde 50 ve daha az dönem işleyen aileler ezici çoğunluğu

oluşturmaya devam etmektedir. 1952, 1963, 1970, 1980, 1991 ve 1997 tarım sayımlarına göre bunlar, toplam üretici ailelerin %62 - 72 arasında bir oranı oluştururken, tarım topraklarının %20 - 25 arasındaki bölümünü kapsamaktadırlar. Küçük arazili işletmelerde küçülme ve parçalanma yaşanırken 200 dönümün üstündeki işletmelerin alan payı %28'den %35'e çıkmıştır. (1980). 1991 sayımına göre ise bu büyüme çok daha büyük dolayısıyla küçük işletmeler içinde çok daha küçülme anlamına gelmektedir. 1991 verilerine göre 200 dönümün üstünde araziye sahip işletmelerin tüm işletmeler içindeki oranı %17.36 iken, sahip oldukları toprak alanı payı %69.74'e çıkmıştır.

1950'li yılların sonuna kadar ekstansif marjda artan üretim 1960'lı yılların ikinci yarısından 1970'li yılların sonuna kadar toprak veriminin artması yoluyla üretim artış sürecine yerini bırakmıştır. Bu yıllarda girdi ve makine kullanımındaki önemli artışlar, üretimin ara girdi ve sermaye yoğunlundaki artışla yükseldiğini göstermektedir.

Gıda endüstrisinin ve tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan diğer endüstrinin kurulması, tarımın piyasa ekonomisiyle bütünleşmesini tamamlamıştır. (Yıldırak, 1991: 237).

Özetle 1980'li yıllara kadar geçen yarım yüz yıllık sürede tarım, örgütlenme biçiminden sosyal düzenine kadar çok boyutlu bir değişim geçirmiştir. Bu değişimde, hükümetlerin tümünün bilinçli bir geliştirme ve değiştirme politikası izlemelerinin önemli payı vardır.

3.2.2 .1980 Sonrası Yapısal Değişim

24 Ocak 1980 programının yürürlüğe girmesiyle birlikte iktidardaki hükümetlerin tarım kesimine yaklaşımlarında bir değişiklik ortaya çıkmıştır. 1984 yılında belirginleşmeye başlayan fark 1990 yılında kesin hatlarına ulaşmıştır. Türkiye'ye kredi veren uluslararası kuruluşlarında koyduğu koşullar iktidardaki hükümetlerin yaklaşımını kesinleştirmiştir. 1970 yılından sonra dünya piyasalarında tarım ürünleri aleyhine gelişen dış ticaret hadleri de bunlara eklendiğinde tarım kesimi ve üreticiler, daha önceki yıllardan çok farklı bir ortama

itilmiştir.

Bu dönemde tarıma karşı belirginleşen devlet tavrı koruyucu ve düzenleyici olma niteliğinden sapmış, tarım üretiminin de piyasa koşullarına tabi olmasını sağlayacak bir politika değişikliği ortaya çıkmıştır. Dış ticaret korumacılığı azaltılmıştır. Girdi sübvansiyonları kimyasal gübre dışında kaldırılmıştır. Ürün fiyat desteği neredeyse sıfıra yaklaşmış, kapsamı daraltılmıştır. Tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumları daha önce sahip oldukları kredi avantajlarını kaybetmiş, diğer kamu kurumları gibi özelleştirilmeleri gündeme gelmiştir. Bu kurumların tekel güçlerine son verilmiştir. Daha önce yabancı sermayeye kaplı olan tohum girdisi içi ve dış sermayeye tamamı açılarak, kamunun buradaki işlevine son verme eğilimi süreci bu girişimle tamamlanmıştır. Nihayet tamamı ile dış rekabete açılan ekonomide imalat sanayi ve hizmetler sektörünün rekabet gücünü arttırmak için tarımı araç olarak kullanma eğilimi artarak devam etmiştir.

Gıda maddesi fiyatlarının düşük kalması yoluyla ücret artışlarını sınırlamak ve sanayinin girdi olarak kullandığı tarım ürünleri (endüstriyel tarımsal hammadde) fiyatlarını düşük tutarak maliyet artışlarını önlemek, sanayimizin rekabet gücünü yükseltme eğiliminin başlıca nedenidir.(Kazgan, 1991: 254).

1980 sonrası yıllarda enflasyon kaynakları arasında, tarım piyasalarının yeri olmadığı gibi bu piyasaları düzenleyen kamu kurumlarının kredileri de enflasyon hızının azaltılmasına bir araç haline getirilmiştir. Şöyle ki; TMO alımlarını T.C. Merkez Bankası kredileriyle karşılamakta iken 1988 sonrasında bu kuruluş dış borçlanma ile finansman ihtiyacını karşılama politikası ile tanıştırılmıştır. (A.g.e., s.254) Açıktır ki ekonomi politikalarının, iç ve dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine bu denli değiştiği bir dönemdeki yapısal değişim daha önceki elli yıldan çok farklı gerçekleşecektir. (A.g.e., s.255).

Sonuç olarak 1980'li yıllardaki tarımın yapısal değişimi, tarımın ilerlemesine değil aksine gerilemesine yönelik olmuştur. Girdi bileşimindeki yapısal değişme yoğun tarımdan giderek uzaklaştığı ve verim artışının durakladığı, hatta gerilediği yolundadır. Ürün bileşimindeki

bitkisel üretim yapının lehine değişim hayvancılıkta trajik bir çöküş olmasının sonucudur.

3.3.Mevcut Tarımsal Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar

Türkiye’de varolan tarımsal yapı, teknik, ekonomik ve sosyal nitelikli çeşitli sonuçlar ortaya koymakta ve birtakım sorunlara neden olmaktadır. Bunları ana hatları ile şöyle özetleyebiliriz:

İşletmelerin büyük çoğunluğunda toprak, emek, sermaye gibi üretim faktörleri arasında tam bir denge kurulamamıştır. Bu nedenle işletmeler verimli işletilebilecek bir organizasyona sahip değildir. Üretimde asıl rol oynayan topraktır.

Türkiye’de arazi, mülkiyet ve tasarruf durumuna ilişkin tapu ve kadaströ kayıtlarının yeterince sağlıklı bulunmayışı, hatta bazı toprakların yasal bir bölgeye dayanmaksızın, iktisap ve tasarruf edilmekte oluşu, tarım arazilerinde mülk güvencesinin azalmasına ve çok sayıda toprak anlaşmazlığına neden olmaktadır.

Tarımda işletmelerin yaklaşık üçte ikisinin 50 dekardan küçük oluşu, özellikle kuru tarımın uygulandığı yörelerde verimli çalışmayı önleyen temel öge durumundadır. İşletmelerin dörtte birinden fazlasının ortalama genişliğinin ancak dokuz dekar olduğu ve 600 bin dolayında işletmenin 10 dekardan küçük olduğu sadece ekonomik açıdan değil, teknik açıdan da işletme demenin ne derece doğru olduğu tartışmaya değer bir konudur. Nitekim uluslararası istatistiklerde tarım işletmeleri için 10 dekarın üstündeki büyüklükler dikkate alınmaktadır.

Tarım işletmelerinin küçüklüğü yanında dağınık parsellerden oluşması, rasyonel makine kullanımına olanak vermemektedir. Traktörlerle işlemeye uygun arazi parçasının asgari 20 dekar olması (Uçucu, 1976: s.65) gerektiği dikkate alınırca, 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre yaklaşık 1,1 milyon işletmenin 590 kadarının traktörlerle işlemeye elverişli olmadığı ileri sürülebilir.

Türkiye’de az sayıda da olsa modern tarım tekniğini uygulayan büyük nitelikte işletmelerde vardır. Bu işletmeler belirgin bir tasarruf eğilimine sahiptirler ve uygulanan fiyat politikalarından, verimliliklerinin ortalama verimliliğin çok üstünde olması nedeniyle, küçük işletmelere nazaran faydalanmaları fazla olmaktadır. Böylece tarım içinde ortaya çıkan gelir adaletsizlikleri, büyük işletmeleri büyütürken küçük işletmeleri de küçültmektedir.

Türkiye’de orman içi ve çevresinde 17 bin dolayında köy bulunmakta ve 9 milyonu aşkın köylü nüfus orman içinde yaşamaktadır. Devlete ait ormanla özel mülkiyete ait tarım arazisi içice girmiştir. Orman içinde birçok mera ve otlaklar yer almaktadır. Kırsal kesimin en fakir bölümünü oluşturan ve çok sınırlı tarım ve orman dışında başka bir gelir kaynağı bulunmayan orman köylüleri de ormandan yarar sağlama yoluna gitmekte ve verdikleri zararlar nedeniyle de hukuken suçlu duruma düşmektedirler. Böylece oluşan yüz binleri aşan orman suçu dava dosyaları mahkeme kararlarından çok zaman zaman çıkartılan af yasaları ile ancak azaltılabilmektedir.

Mera arazisi Türkiye’de en sorunlu arazisidir. Mülkiyeti hazineye ait olmakla beraber bakımı ve işletmesi sorumlu bir kuruluşa verilmemiştir. Meralarda hazineye ait olmakla beraber bakımı ve işletmesi sorumlu bir kuruluşa verilmemiştir. Meralarda hiçbir rasyonel işletmecilik önlemi alınmadan tam bir tahrip sistemi ile yaralanılma süreci devam etmektedir. Gittikçe verimsizleşen ve fakirleşen meralar ayrıca su rejiminin bozulmasına, toprak aşımının hızlanmasına ve ülkenin çoraklaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de kiracılık ya da ortakçılık arazi işletilmesinde, tarafların hak ve hukukunu işleyici yasalar bulunmamaktadır.

Kıyı bölgelerinde ihtisaslaşmış sebze ve meyve işletmeleri hariç, küçük köylü işletmelerindeki yoğun nüfus önce çiftçi ailesi temel besin gereksinimini ön planda tutan bir üretim desenini adeta empoze etmektedir. Yapılan bir araştırmada (Varlıer, 1978: s.126); buğday üreten 20 dekarın altındaki işletmelerde, üretilen ürünün %5’i satışa arz edilmekte, 25-50 dekar altındaki işletmelerde, üretilen ürünün (buğdayın) %12’si piyasaya arz edilmektedir. 100-125 dekar

arasındaki işletmelerde ise üretilen buğdayın %75'i satışa arz edilmektedir. Bu oranlarda göstermektedir ki fiyata yönelik devlet destekleme politikası, büyük işletmeler lehine tarım içinde gelir dağılımını oluşturmakta, en önemli yapısal sorun olan küçük işletme sorunu kamçılanmaktadır.

3.4.Yapı Değişikliğinin Ekonomik Maliyeti

Tarım kesimi 1950-1960 döneminde büyük bir yapısal değişme uğramış 1970'li yıllara yaklaşıldığında bugünkü tarımsal üretim hacmine yakın bir düzeye gelmiştir. Ülkemiz tarım arazisinin bugünkü 60 milyon nüfusumuzun 5 katı nüfusa, mevcut tarım teknolojisi kullanılarak yeterli olarak tarımsal üretim yapacağı bilinmektedir. Ancak bugünkü nüfus potansiyelimiz, tarım ürünleri ihracat becerimiz, arz talep dengelerinin bozulmaması için tarımsal ürün üretiminin arttırılmamasını gerektirmektedir. Özellikle 1990'lı yılların ardından tarımsal ürün alıcısı konumundaki pek çok ülke tarımsal ürün satıcısı konumuna gelmiştir. Türkiye elindeki büyük potansiyele sahip olmanın fırsatını zamanında kullanamamış, şimdi ise o potansiyel büyük bir ekonomik fırsat olma özelliğini yitirmiştir.

Tarım sektörünün yapısına yönelik yatırımların başlangıç yılı İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Marshal yardımına dayanmaktadır. Tarım sektöründeki yapı değişikliğinin ekonomik maliyetini incelediğimize göre soracağımız ilk soru Marshal yardımı tarım dışında örneğin sanayinin oluşumunda kullanıla bilirmiydi, sorusu olacaktır. O yıllarda elektriğin, yolun olmadığı bir Türkiye'de herhalde seneyi oluşumunu güçlendirmeye kalkmak, temeli ve birinci katı olmayan bir binaya ikinci katı yapmak için yatırım yapmaya benzerdi. O dönemde sanayi oluşumunu sağlayacak tek ekonomik sektör tarım olduğu için tarımın kalkındırılması gerekirdi. Bu amaçla da yatırımlar tarıma yönelik olmuştur.

Tarım ve tarımsal ürün ticareti, insanoğlunun avcılık ve toplayıcılık evresinden sonraki tarımsal faaliyet evresi ile endüstri devrimine dek geçen binlerce yıllık sürede ekonominin tek ve hakim sektörü olmuştur. Türkiye Cumhuriyetle birlikte sanayileşme sürecini başlatmış

olmasına rağmen 1960 yılında nüfusunun %71.2'sini, serbest piyasa ekonomisine geçtiği 1980'li yıllarda %56.1'ini, tarım sektöründe barındırırken, 1990 yılında GSMH'nın büyük kısmını oluşturan dolayısıyla ekonomide ağırlığı olan tarım dışı sektörlerin toplam istihdamın 1990 yılında %53, 1995 yılında %52.6'sını kapsamaları tarım sektörünün üretiminin hacim olarak önemini sürdürmesine karşılık, fiyatların düşüklüğü sebebiyle ekonomik değerinin düşük olduğunu göstermektedir. Nüfus ve istihdam ağırlığını sürdürmekte olan tarım sektörünün, üretim hacmine rağmen düşük ekonomik değer oluşturması ve nüfusun çoğunluğuna paylaştırılması sonucu oluşan düşük gelir, maliyet ve fiyat oluşumundaki piyasa koşullarının tarımcı aleyhine oluşu devlet desteklemesinin devamı konusunda zorunluluk oluşturmaktadır. Aynı zamanda unutulmaması gereken bir konuda, tarımın sanayileşmenin başladığı ilk günden bugüne, tarım dışı sektörlerin ve gerekli altyapının oluşumu için gerekli sermaye ve diğer üretim kaynaklarını, isteyerek ya da istemeyerek, bilerek ya da bilmeyerek kendine ait olanı vermiştir. Daha doğrusu tarım sektöründen bu faktörler alınmıştır. Bu sebeple tarım sektöründeki yapısal değişikliğin maliyeti, sanayinin kaybı şeklinde yorumlanmamalıdır.

İngiliz iktisatçı Profesör Geoffrey Maynard'ın Türkiye ekonomisi hakkındaki analizi, yöneticilerimizin görmek istemediği gerçekleri yansıtmaktadır. "1960'lı yıllarda Türkiye'de uygulamaya başlanan ithal ikameci ekonomik politika Türkiye'nin gelişmesindeki gecikmenin önemli bir nedenidir. Türkiye ithal ikameci politikadan vazgeçip ihracata dönük gelişmeye yönelme kararını 20 yıl sonra vermiştir. Ancak yönetim, ihracata yönelik sanayi finanse ederken, bu kez büyük bir hatayı da peşinde getirmiştir. Bunu da tarımı sanayiye feda ederek onu geri plana iterek yapmıştır. Tarımı ihmal etmenin bir maliyeti vardır. Sanayileşmeye önem verilmeli, ancak yeni teknolojilerle tarımsal üretimdeki artış gerektiği düzeyde sürdürülmeliydi.(Maynard, Hürriyet Gazetesi, 10.04.1988) 1988 yılı ardında ise tarım sektörü aleyhine şartlar daha da ağırlaşmış. Buna gerekçe olarak ta tarım sanayi gelişimi önünde büyük bir engel olarak lanse edilmiştir.

1999 yılında yaşadığımız ekonomik kriz ve GSMH'daki azalış sebepleri olarak 1998 yılı tarım sektöründeki %8'lik büyümenin yarattığı destekleme artışının, finansal krize yol açmasının ve

bunun ekonomik krizi sebebi olarak gösterilmesi hiçte gerçekçi değildir. Ancak ülkemizde tarım sektörü günah keçisi haline getirilmiştir. 1980 sonrasında, özellikle de 1990 sonrası dönemde, tarımsal ürün fiyatları dünya fiyatları seviyesinde tutulmuştur.

Bu sebeple tarım sektörünün tarım dışı sektörlerle ve genel ekonomimize maliyet unsuru bir etki yaratıcı özelliği yoktur. Ekonomiye maliyet unsuru yaratan, destekleme alımı yapan kuruluşların rasyonel yönetilmemeleri sonucu zarar etmelerinden kaynaklanmaktadır. Dünya fiyatı da ürün alan bir kuruluşun büyük zararlara uğraması ve bu zarar sürecinin devam etmesi, alınan kredilerin dönmemesine ve yeni kredilerin bu kuruluşlara transferine sebep olmaktadır. Merkez Bankası kredileri içinde tarımsal kredilerin payı hatırı sayılır bar orana sahiptir. Bu ekonomik yükün tarım sektöründeki işletmeler için değil de, destekleme alımı yapan kuruluşlar sebebiyle taşıyor olması, yükün ağırlığını arttırmaktadır.

Ülkemiz tarımı, serbest piyasa ekonomisi ile birlikte destekleme payı azalır bir şekilde girmiştir. Özellikle 1990 sonrası dönem için tarımın ekonomiye maliyeti değil faydası ölçülebilir.

Tarımdaki yapısal değişimin ekonomik maliyeti ise gerçekten çok büyüktür. Köy yolları, köylere giden elektrik, telefon, sağlık hizmetleri, okullar, tarımsal üretimi arttırıcı makine kullanımına yönelik, tarım tekniği, teknoloji, girdi çeşitlerine yönelik sübvansiyonların maliyetlerini hesaplamak gerçekten güçtür. Ancak gerek altyapıya yönelik olsun, gerekse üretime ya da insan sağlığı ve eğitimine yapılan yatırımlar, ülkemizin gelişmişlik düzeyine yapılan yatırımlardır. Bugünkü sanayi üretiminin, hizmetler sektörünün, eğitim düzeyinin ve sosyal yaşantıdaki refahın ve milli gelirdeki artışın sebepleri bu yapısal yatırımlardadır. İncelenmesi gereken konu Türkiye'nin inşasının maliyeti değil, harcamaların rasyonel yapılıp, yapılmadığıdır ve bundan sonra sektörler arası en optimal kaynak dağılımının planlanması ve plan doğrultusunda kısıtlı kaynakların en rasyonel şekilde kullanılması gerekmektedir.

4.Tarım Sektörü İç ve Dış Piyasaları, Tarımsal Üretim Fonksiyonu

Ve Fiyat

Tarımsal fiyatlar, sanayi kesimindeki fiyatların aksine, farklı bir yapı göstermektedir. Sanayi kesiminde marjinal maliyet ve marjinal gelir eşitliği ile belirlenen fiyatlar ve üretim düzeyleri, tarım kesimi için uygulamada genellikle tam geçerli olmamakta geçimlik kesim için yapılan üretimlerde ise bu sapma daha da fazlalaşmaktadır.

Tarımsal ürünlerin arzı, talebi ve pazarlanması sanayi ürünlerine göre farklı bir yapı gösterir. Genellikle sanayi mallarının fiyatları, maliyetlerin itışı ile yukarıdan aşağıya bir bakış ile belirlenirken, tarımsal ürün fiyatları aşağıdan yukarıya doğru, tüketici piyasasından başlamak üzere, perakendeci, toptancı ve aracı kanalı ile tarım üreticisi için veri olarak oluşur. Başka bir deyişle tarımsal ürün fiyatları oluşurken üreticilerin ve dolayısıyla da maliyetlerin rolü genellikle kısıtlıdır. Çünkü bir yıla ait tarımsal ürün fiyatlarını, o yılın maliyetleri değil toplam tarımsal ürünler arzı belirler.

Tarımsal ürünler fiyatlarının önemli özelliklerinden biri de konjoktür dalgalanmalarına karşı çok duyarlı olmalarıdır. Konjoktürün yükselme dönemlerinde, tarımsal ürün fiyatları daha erken ve şiddetle yükselmekte, alçalma dönemlerinde ise en erken düşmektedir.

Tarım ve tarım dışı sektörlerin piyasalarındaki farklılıklar, üretim fonksiyonlarındaki faktör bileşimlerinde başlar. Tarımsal üretim ile endüstriyel üretim arasında ilk bakışta çok önemli farklılıklar yoktur. Buna rağmen toprağın üretimde asli rol oynaması, iklim koşullarının üretim üzerinde, doğrudan etkide bulunması ve üretimin canlı varlık olan bitki ve hayvanları konu alması, tarımsal üretimi, diğer üretim faaliyetlerinden ayırmaktadır.

Tarım dışı alanlarda faaliyette bulunan firmalar, hangi malları ne kadar ve hangi üretim yöntemleriyle üreteceklerine karar verirken, kar maksimizasyonuna yönelirler. Kendilerin maksimum kar sağlayacak faktör bileşimin, en düşük maliyetle üretebilmek için, en uygun faktör bileşimini bir araya getirmeye yönelirler. Hatta birden fazla mal üretilecekse, en uygun çıktı bileşiminin ne olduğunu araştırarak, rasyonel kararlar alırlar. Tarımsal işletmeler ise

sektörün karakteri nedeniyle bazen belirli bir miktar üretimi en düşük maliyetle üretebilecekleri üretim faktörleri bileşiminden uzaklaşırlar. Bazen de birden fazla ürün üretilmesi halinde, rasyonel ürün kompozisyonundan uzaklaşırlar. Tarımda rasyonel olmayan faktör ve ürün bileşimleri sonucunda oluşan üretim fonksiyonu, belirli bir tarımsal malın üretiminde, üretime katılan üretim faktörleri ile elde edilen ürün arasındaki fiziki ilişkileri gösterir.

Herhangi bir A malı üretiminde, emek (L), doğal kaynaklar (N) ve kapital C kullanılıyorsa üretim fonksiyonu (Dinler, 1993: 114);

$$Q_a = f(L,N,C)$$

şeklinde ifade edilir. Q_a üretilen fiziki çıktı miktarıdır. Q_a 'nın üretiminde kullanılan faktörler, emek, doğal kaynak ve kapitali gruplamadan, her bir maliyet unsurunu kapsayan üretim fonksiyonu ise;

$$Q_a = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$$

şeklinde oluşur.

Tarımsal üretim üzerinde, doğal koşulların önemli etkisinin olması, (üretim miktarını arttırıcı ya da azaltıcı yönde olabilir) üretim fonksiyonunu girdilerle sınıflandırmaya olanak vermemektedir.

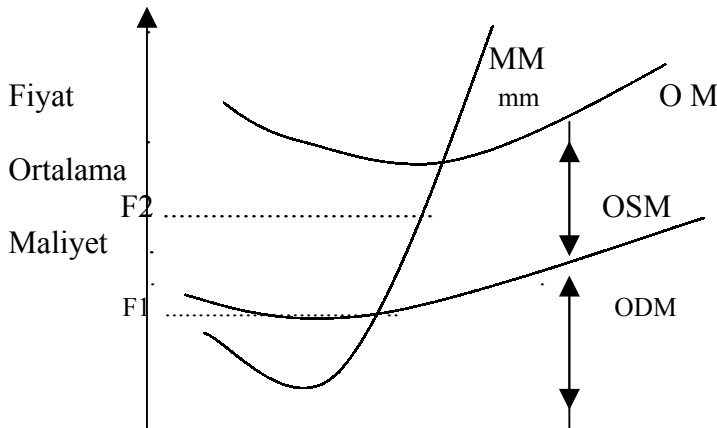
$$Q_a = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n, d)$$

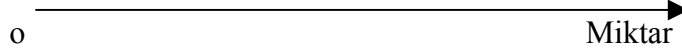
Bu sebeple “d” dışsal etkenler, üretim fonksiyonunun bir girdisidir. (Bol yağış, kuraklık, sel, dolu,.....vb.) Teknolojik gelişmeler suni yağmur, sulama kanalları, seralarda üretim, hastalıklara ve tabi olumsuzluklara dayanaklı, genleri güçlendirilmiş tohumlar gibi gelişmeler

dışsal etkenler girdisinin, üretim fonksiyonu üzerindeki etkisini azaltmaktadır.

Tarım sektörünü tarım dışı üretim yapan sektörlerden ayıran en önemli etken, üretim miktarı yani “arz”dır. Tarım dışı sektörlerin tersine tarım sektöründe, üretimin arza eşit olma olasılığı yoktur. Koşulların her birinin beklenildiği (planlandığı) şekilde oluşması halinde arz, üretime yakın bir miktarda, beklenen üretimin altında ya da üstünde oluşur. Ama asla ve asla arz beklenen üretime eşit olmaz.

Tarım dışı sektörlerde fiyat, arz ve talep dengesine göre belirlenir. Ürünün arzını arttırmak üreticinin elinde iken, tarım üreticisinin böyle bir şansı yoktur. Çünkü tarımsal işletmeler kısa dönemde, değişir faktör miktarını değiştirerek, üretim hacmini arttırma ya da azaltma yönünde etkileyemezler. Öte yandan hasattan önce tarımsal ürünün piyasa fiyatının ne olacağı bilinemediği için üretim arttırma ya da azaltma çabasına gerek yoktur. Zira aşağıdaki şekilde görüleceği üzere toplam maliyet içinde değişir masrafların payı çok azdır. Tarımsal işletmeler, piyasa fiyatı ortalama değişir masrafları (ODM) karşıladığı sürece üretimlerini sürdürmek zorundadırlar. Değişir masrafların payı da, toplam masraf içinde çok az olduğundan, fiyattaki önemli düşüslere rağmen üretim devam edecektir. Aşağıdaki şekilde işletme, fiyat F1 düzeyine inene dek, zarar ediyor olmasına rağmen üretimini sürdürecektir (Tuna, 1993: 35) Piyasa fiyatının F1’in altına düşmesi durumunda üretici ürününü tarlada ya da ağacında bırakacaktır.

Grafik.1-Fiyat ve Ortalama Maliyet

Üretici örneği, buğday üretimi için tarlayı sürmüş, tohumu ekmiş, gübrelemiş, ilaçlamış ve ara bakımı yapmıştır. Bu aşamada işgücü, makine, tohum, gübre ve ilaç girdilerinin maliyetlerini karşılamıştır. Tarımsal üretimde, üretim (hasat) öncesi maliyet unsurunun çok önemli bir bölümü oluşmuş olur. 1999 yılı için buğday fiyatı piyasada 60.000 TL. olarak belirlenmiş olsun, Üreticinin 1 kg. buğday üretimi maliyetinin 80 bin TL olduğunu, ürünü tarladan toplayıp alıcıya teslim edene dek 15 bin TL. masraf yapıldığını var sayalım.

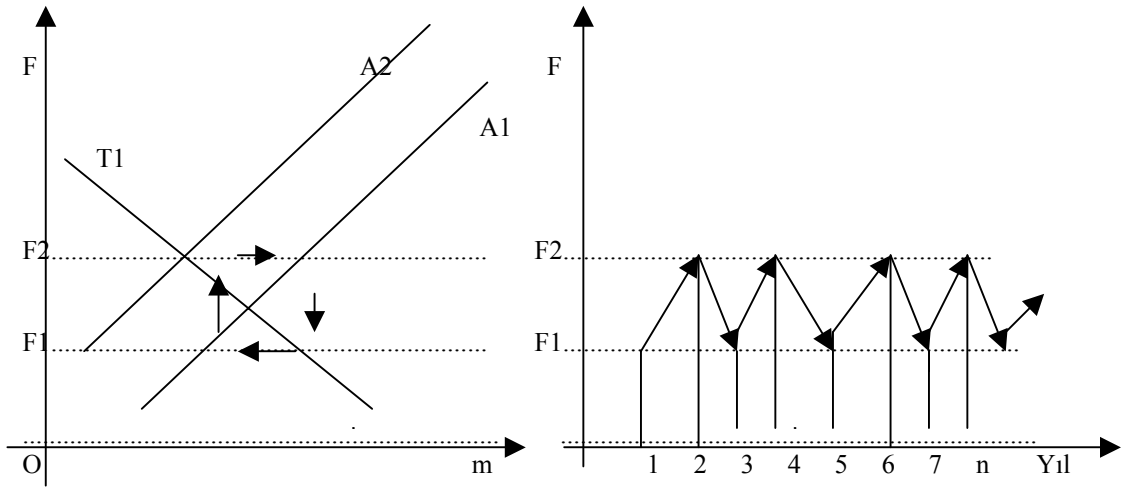
Üretici ürün fiyatını hasat gelmeden önce bilmemektedir. Fiyatın 60 bin TL. oluşacağını bilse, 80 bin TL. maliyetin altına girip zaten üretim yapmazdı. Ancak üretim yapılmıştır. Ürünün tarlada kalması halinde üretici her bir kilogram üretimi için 80 bin TL. zarar edecektir. Ürünü toplayıp satması halinde (80 bin + 15 bin) 95 bin eksi 60 bin, zararı 35 bin TL. olacaktır. Üretici zarar edeceğini bile bile ürünü satacaktır. Ta ki piyasa fiyatı 15 bin TL.'na düşene, üretilmiş ürünü toplama maliyetine denk seviyeye gelene kadar (Bu örnekte buğday ürünü bekletilemez ürün varsayılmıştır.)

Bekletilebilen mallarda durum biraz farklıdır. Dayanma gücü olan üretici, ürünü depolar ve piyasadaki arz miktarını azaltarak fiyatı yükselme eğilimine sokar. Ancak bu durum bir kaç üreticinin ürünü piyasaya sürmemesiyle başarılmaz. Tarımsal üreticilerin bir çoğunun da yetersiz sermaye miktarına sahip olması, ürün depolama olasılığını ortadan kaldırır. İşletme sermayesi yeterli üretici ise ürettiği ürünü depolarken, ürünün talepçisiymiş gibi piyasada etki oluşturarak, arz miktarının azalmasını sağlar. Bu durum ilk etapta ürün fiyatı üzerinde etkili olmasa da, hasat zamanından belirli bir süre sonra piyasada azalan ürün arzı neticesinde piyasa fiyatı yükselmeye başlar. Tarım sektörünün birçok yapısal özelliğinde olduğu gibi küçük işletme sahibinin zarar etme sonucu burada da kendini gösterir. Küçük İşletme sahibi zarar

ederken, büyük işletme sahipleri, imkanlarını kullanarak bu durumdan da karlı çıkarlar.

Tarımsal üretim miktarında bir önceki yılın fiyatı, üretim miktarı üzerinde tek belirleyicidir.

Bu da arzın bir yıl fazla bir yıl eksik olmasına sebep olur.

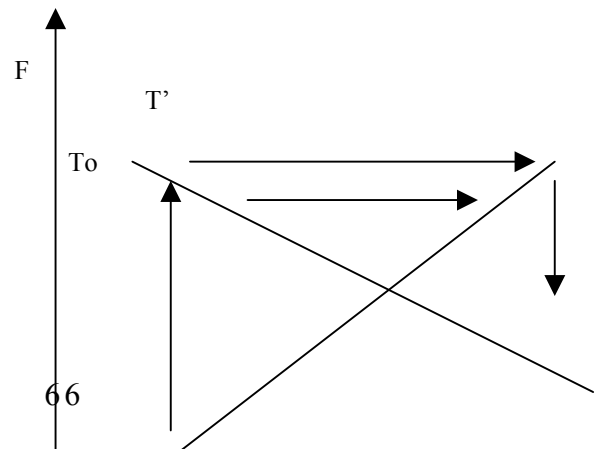
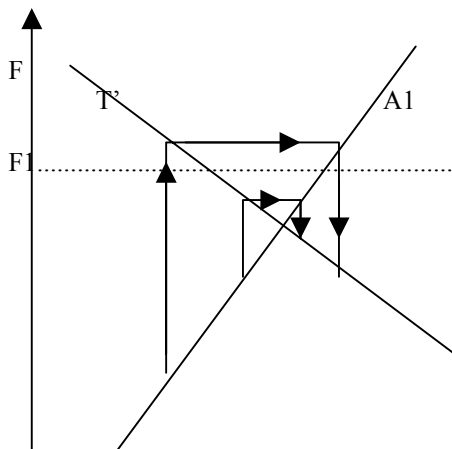
Grafik.2-Sürekli Eşit Dalgalanma

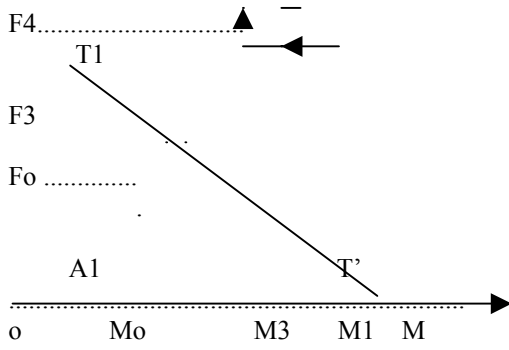
Yukarıdaki denge sürekli eşit dalgalanmaya örnektir. Ancak fiyat ve miktar dalgalanmaları çoğu zaman dengeye (düzgün ve sürekli dengeye) yönelik değildir. Fiyat dengesinde, bazen dengeye yönelen, bazen de uzaklaşan dalgalanmalar görülür.

Eğer bir tarımsal ürünün arz eğrisinin eğimi, talep eğrisinin eğimine göre daha azsa piyasa fiyatı, herhangi bir nedenle dengeden ayrılırsa söz konusu malın fiyatı, yıllar boyu dengeye yönelen bir şekilde dalgalanacaktır. Tersisi durumda ise tarımsal arz eğrisinin eğimi, talep eğrisine göre daha büyükse, fiyat herhangi bir nedenle denge fiyatından bir defa uzaklaştığında, tekrar denge noktasına dönmeyecek ve sürekli dengeden uzaklaşır bir dalgalanma oluşacaktır.

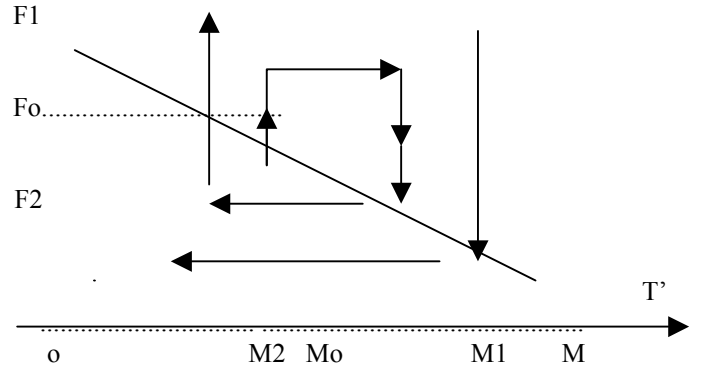
Soğan, sıramsak, maydanoz, patates vb. gibi tarımsal ürünlerdeki yıllık fiyat dalgalanmalarını açıklayan örümcek ağı teoremi, arzın fiyattaki değişmeye uyması için, bir üretim döneminin geçmesi ve üreticilerin bir yıl önceki fiyatlara bakarak, üretim hacmini belirleyecekleri varsayımına dayanmaktadır.

Sayıları binleri hatta yüz binleri bulan tüm üreticiler, birbirlerinden habersiz, ama kazanç eğilimiyle aynı yönde karar aldıklarından, fiyatı yüksek olan ürünün üretimine yönelecekler, o yılı izleyen yılda o ürünün üretimi artacağından fiyatı düşecektir. Bu şekilde tarımsal ürün fiyatlarında ortaya çıkan yıllık dalgalanmaları açıklayan teorem kapalı ekonomi, stoklanmayan ürünler, piyasa fiyatları konusunda aydınlatılmayan üreticiler ve piyasaya müdahale edilmemesi varsayımına dayanmaktadır.

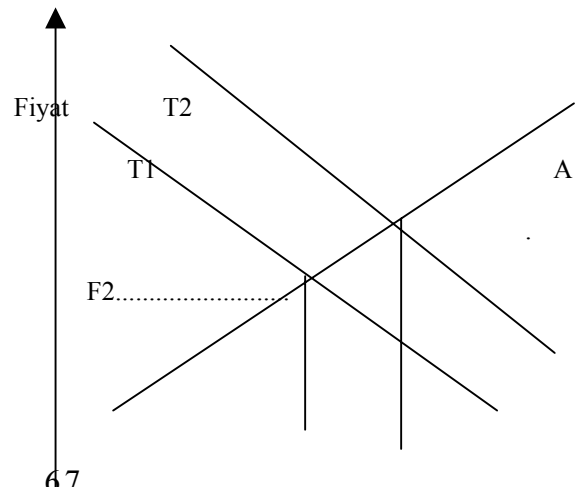
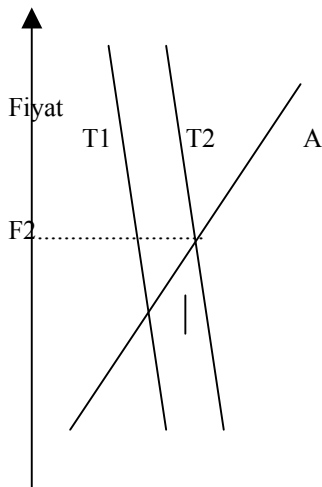
-Dengeye Yönelik Dalgalanma
Grafik.3

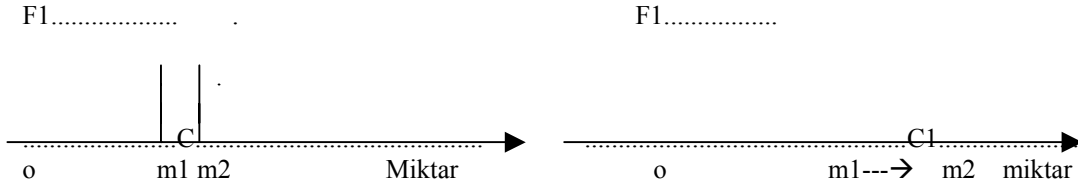

-Dengeden Uzaklaşan Dalgalanma
Grafik.4

Tarımsal ürün fiyatlarını, tarım dışı ürün fiyatlarından ayıran bir diğer özellikte “konjonktürel dalgalanma” dönemleridir. Tarımsal ürün fiyatları konjunktürün yükselme safhasında tarım dışı ürün fiyatlarından daha hızlı yükselirken, konjunktürün düşüş safhasında da tarım dışı ürün fiyatlarından daha önce düşer.

Konjunktürün yükselme safhasında ekonomide başlayan canlanma ile birlikte, tarım dışı kesimlerdeki üretim ve istihdam artışlarına paralel olarak bu kesimde faaliyette bulunanların reel gelirleri ve dolayısıyla da satın alma güçleri artar. Satın alma gücündeki artışla tüm mallara olan talep artışı, tarım dışında arz artışına sebep olurken, tarım sektörünün kısa dönemde arz arttırma ya da azaltma gibi bir şansı olmadığından, artan talebe cevap veremeyen tarımsal ürünlerin fiyatı artış ya da azalış göstermektedir Dolayısıyla tarımsal ürün fiyatları konjonktürel dalgalanmaları önden izler.

Grafik.5-Tarımsal Ürünler

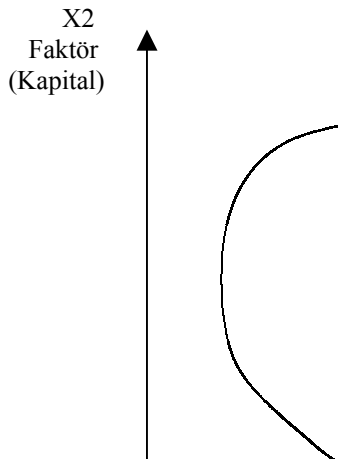
Grafik.6-Tarım Dışı Sektör Ürünleri

-Konjonktürel Dalgalanmalar
 $C < C_1$

Tarımsal üretim fonksiyonu faktörlerinden kapital ve emek, ekonomik gelişme sürecinde optimal faktör bileşimini doğrultusunda, üretime farklı oranlarda katılacaklardır.

Ekonomik gelişme ile bir yandan kapital mallarının (başta çeşitli tarımsal makineler olmak üzere, gübre, tarımsal mücadele ilaçları, vb fiyatları düşerken, öte yandan tarım dışı sektörlerde istihdam artışına paralel olarak, ücretler yükselmektedir. Böylece, ekonomik gelişme ile birlikte, kapital girdilerinin fiyatları, işgücü girdisine göre göreceli olarak daha ucuzlayacak, süreç içerisinde de kapital kullanımı ile işgücü kullanımı ters yönlü olarak üretim bileşimine girecektir.

Aşağıdaki eşürün eğrisinde, yatay eksen emek, dikey eksen kapital olarak aldığımızda, işletmenin genişleme yolunun, ekonomik gelişme ile birlikte OA şeklini alacağı söylenebilir. Gelişme ile tarımsal üretim teknolojisi, kapital entansif teknolojilere geçerken emek miktarındaki azalmadan daha fazla kapital kullanımı, şekildeki EB faktör bileşiminde oluşurken, BA faktör bileşiminde kapital kullanımı artarken emek kullanımında herhangi bir azalma olmaz (Dinler, 1993: 134);

X2'.....A.....Az Emek ve En Gelişmiş Makinalar

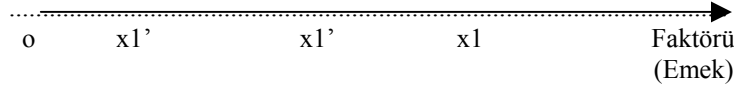
B.....Az Emek ve Makinalar

C.....Emek ve Az Sayıda Makina

D.....Emek ve İş Hayvanları

E.....Bol Emek ve Basit El Aletleri

X2''.....q1=100 ton buğday

Grafik.7- Eş-Ürün Eğrisi (Optimal Faktör Bileşimi)

Optimal emek kapital bileşimindeki gelişmeler ekonomik kalkınma ile birlikte tarım sektörünün geleneksel üretim yapısından, modern üretim yapısına geçişini sağlar. Tarım sektörü de tarım dışı sektörler gibi ekonomik kalkınmadan nasibini alır ve gelişme evrimini tamamlar.

Tarım sektörünün üretim koşulları ve fiyat oluşumu, tarım dışı sektörlerden çok farklı ve taban tabana zıttır. Bu zıtlık tarımsal ürünlerin desteklenme gereğini doğurur. Taban fiyat ve mali yardım şeklinde ürün fiyatına yönelik, fiyattaki düşmeleri önleyecek kamu politikaları, tarımsal üretimin sürekliliği ve ürün yelpazesini korumak için zorunludur.

Bu başlık altında tarım sektörünün ve tarım dışı sektörlerin piyasalarındaki farkları, tarımsal üretimin hiçbir zaman arza eşit olamayacağını, ürün fiyatının ne olacağını bilmeksizin tarımsal üretim yapan bir yapısı olduğunu, ürün arzını arttırmaya ya da kısma yönünde, kısa zamanda bir piyasa tepkisi oluşturamayacağını ve konjonktürel dalgalanmalara karşı savunmasız olduğunu ortaya koyarak, II. Bölümde inceleyeceğimiz tarıma yönelik kamu politikaları ve devlet müdahalesinin, tarımın yapısından kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu ve uygulamaların sektör özellikleri ile bağının ortaya koyulması açısından tarım dışı sektörlerden farklı olan tarımsal fonksiyonlara kısaca değindik.

İKİNCİ B Ö L Ü M

TARIMA YÖNELİK KAMU POLİTİKALARI VE TARIM SEKTÖRÜNE DEVLET MÜDAHALESİ

1-Tarıma Yönelik Kamu Politikaları

1980’li yıllar dünyada ve Türkiye’de tarım politikalarında reform arayışları ile geçen bir dönem olmuştur. Dünyada tarım ürünleri ithalat talebindeki artışın gerilemekte olduğu, zamanında belirlenemediği ve üretim artışının boyutları küçümsendiği için olsa gerek, 1980’lerde tarım ürünleri piyasalarında bir patlama yaşanmıştır (Eraktan, 1991: 103). Bunun nedeni de önemli tarım üreticisi ülkelerin tarım üreticilerinin üretimlerini büyük ölçüde artırmalarını teşvik eden hatalı tarım politikalarıdır.

Bu dönemin ardında gelişmekte olan ülkelerin, hükümetleri tarım politikalarını değiştirme ve dış satım mallarında çeşitliliği artırma çabalarına girmeye başlamışlardır. Reform olarak tanımlanabilecek bu çalışmaların uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan kredi sağlayan ülkelerde yapısal uyum programları ve makro ekonomik politika değişiklikleri yardımıyla uygulandığı görülmektedir.(TKB, 1983: 15). Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar borçlandırma programının bir parçası olarak serbest piyasaya yönelik bir yaklaşım önermektedir. Bu da besin maddelerine verilen sübvansiyonu kaldırmak, tarıma devlet yardımlarını azaltmak, tarım ürünleri ticaretini serbestleştirmek ve bütün bunların ötesinde paranın dış değerini devalüze etmek, enflasyonu azaltmak gibi çiftçiyi teşvik edici makro ekonomik politikaları içermektedir.

Bir taraftan gelişmekte olan ülkelere önerilen programlar, diğer taraftan da başka ABD ve AT olmak üzere OEKO üyesi ülkelerin tarımda verimliliği arttırmak ve ürün fazlalarını ihraç edebilmek için yaptıkları büyük harcamalar dünya tarım ekonomisinin ikilemidir. (Eraktan, 1991: 103) Gelişmekte olan ülkeler, tarım ürünleri dış satımını arttırıcı bütçe kaynaklarına sahip olmama yanında, uluslararası kredi kuruluşlarından borç bulabilmek için ekonomileri ile ilgili ön koşulları kabul etme mecburiyetleriyle karşı karşıyadırlar.

GATT çerçevesinde yukarıdaki olumsuz koşullar, 1986 yılında başlayan ve sekizinci çok taraflı ticaret görüşmelerini oluşturan Uruguay Roun'unda, daha önceki görüşmelerde eşine rastlanmayan bir biçimde, en önemli konunun tarım ürünleri ticareti olmasıyla sonuçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeleri tarımı desteklemek için verdikleri yüksek fiyat ve ihracat sübvansiyonlarını kaldırmaları için sıkıştırmışlar, ancak bekledikleri sonuçlara ulaşamamışlardır. Buna karşılık, bu zorlama yanında gelişmiş ülkelerin kendi bütçe harcamalarında sıkıntıya düşmeleri, tarımda korumacılığı bir ölçüde olsa azaltmalarına etken olmuştur.

Türkiye'de ekonomik istikrar tedbirleri almaya zorlanan gelişmekte olan ülkelere birisidir. 1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının kritiği, neler yapıldı, ne ölçüde başarı sağlandığı, nelerin gerçekleşmediği ve dünya tarım ekonomisinden ne çapta

etkilendiği gibi konuları Türkiye’de tarım devlet müdahalesi başlığı altında inceleyeceğiz.

1980’li yıllar bazı konularda politik karar uygulama fırsatının yitirildiği seneler olmuştur. 1980 sonrasında kamunun tarıma yönelik politikalarının, sorunların çözümünde de pek başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Kamunun bu dönemdeki politikasını 1980 sonrası yapısal değişim başlığı altında incelemiştir. Alınan kararlar ve uygulamaları maddeler halinde özetlersek;

Toprak dağılımlarını düzenlemede etkili bir araç olan toprak reformu fırsatı kaçmış, yapısal gelişmelerde artık toprak reformu ile soruna çözüm bulma noktasının çok ötesine geçmiştir. (Dinler, 1993: 14) Toprak dağılıma yönelik olarak dönem içinde 22.11.1984’de 3083 Sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu ıkarılmıştır. Bu yaşa ile şanlıurfa ilinde düzenleme yapılacak, belki daha sonra GAP içinde yasanın uygulama alanı genişletilecektir.

Bir dizi yasa ile çevreyi ve doğayı koruma, orman köylerinin kalkınmasının desteklenmesi gibi konularda düzenleme yapılması amacı güdülmüştür. (09.08.1983 tarih ve 2872 Sayılı evre Konunu - 09,08,1983 sayılı Orman Köylerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi hakkında Kanun - 05.06.1986 tarih ve 3002 Sayılı, 31.08.1983 tarih ve 6831 sayılı kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, 1985 / 10151 Sayılı Tohumculuğun Teşviki Hakkında Kanun)

6831 Sayılı Kanun içeriğine değinmeden geçemeyeceğim; 3302 Sayılı Kanunla 6831 Sayılı Kanun değiştirilen maddesi, 01.01.1987 tarihinden geçerli olmak üzere 1937 yılından 1986 yılına kadar, 3116 Sayılı (1937) kanunla yapılan 9,8 milyon hektar alan orman tahdit ve kadastro sunun, henüz ülkemizde şanlıurfa ili dışında hiçbir ilde kadastro çalışmalarının önemli bir kısmı tamamlanmamışken, yapılanında yeniden yapılmasını kanunlaştırmıştır.

Tarımla ilgili kuruluşların reorganizasyonu yoluna gidilmiş, 06.04.1981 tarih ve 3161 sayılı yasa ile Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, 09.05.1985 tarih ve 3202 sayılı yasa ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yeniden yapılması öngörülmüştür. Orman Genel Müdürlüğü sonradan Bakanlığa dnştrlmş, Tarım Reformu ve evre Genel Müdürlüğü

kurulmuştur.

Tarıma ve kırsal alana yönelik en büyük yatırımların GAP çerçevesi içinde yapıldığı açıktır.

Tarım topraklarının başka amaçlarla kullanımı süreci dönem içinde hızlanarak devam etmiş, bunun önünü alacak yasalar çıkartılmadığı gibi, bu dönemde yinelenen imar afları ile bu el değiştirme işlemine yasallık kazandırılmıştır. En verimli tarım alanları Organize Sanayi Bölgelerine dönüştürülmektedir. Sanayi Bölgelerinin 20-25 km. gibi güney ya da doğuya kaydırılması bir çok bölgede tarım alanlarını kurtaracaktır. Örneğin Sakarya Valiliğinin yaptığı bir çalışmada (daha önceden hatalı olarak Hanlıköy 1. Org. San.Bölgesi, Hendek Kasgali 2. Org.San.Böl,) Sakarya ili Söğütlü ilçesinin 3. Org.San. Bölgesi ve ardından Kaynarca ilçesinin 4. Org. San. Bölgesi olarak sanayiye açılacağı müjdesi verilmektedir. Daha önceki 2 bölge gibi bu 2 bölgede de yer seçimi, tarım açısından alan kayıplarına ve çevre tarım verimine olumsuz etkilere sebep olacaktır.

Tarımda sermaye kullanımının arttırılması ve daha rasyonel ve verimli bir üretim ortamı sağlanmasına yönelik politikalar 1980-1994 dönemi sonrasında ekonomik şartların ağırlaşması nedenleriyle uygulanan para politikaları çerçevesinde piyasa faiz hadlerine yaklaştırılmış, zaman zamanda üstüne çıkmıştır. 1994'e kadar %20'lerde olan faiz oranı 1994'ün ardından yükselen bir trendle %80'lere yaklaşmıştır.

1999 yılı itibariyle de halen uygulamada olan %30 faizli, %25'i tarımsal girişimci, %75'i Tarım Bakanlığınca finanse edilen proje uygulamasında, 1995 sonrasında devlet uygulamayı yürürlükte tutmakla birlikte projeleri kabul etmekte, ancak bekletmektedir. Projeleri kabul eden ve kredi veren kuruluş olan Tarım Bakanlığı Destekleme ve Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü gerekli kredi olanaklarındaki yetersizlikler nedeniyle projeleri uygulayamamaktadır. 1998 sonrası ve özellikle 1999 başından itibaren Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar sonucunda hayvancılık alanında (Damızlık ve süt inekçiliği ağırlıklı) uzun vadeli ve büyük miktarda proje olanakları uygulama alanı bulmuş, ancak zirai üretime yönelik gerçek ve tüzel kişiliklerin ve tarımsal kooperatiflerin projeleri uygulama olanağı

bulamamıştır.

Tarım Bakanlığı'nın uyguladığı projelerdeki maliyetlerin yüksekliği üretici açısından itici bir rol oynamaktadır. 1997 yılında Sakarya İli Limandere Beldesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin 100 ortağına 500 m2 sera projesi uygulama başvurusu olmuştur. Projelerin etüt çalışmasındaki ekstra maliyetler ve bir seranın (cam ve yağmur damlacığı sulamalı) 1997 rakamlarına göre bakanlık maliyeti 750 milyon TL. İken aynı sera üretici tarafından yapıldığında maliyet 200 milyon TL olarak gerçekleşmektedir. Bakanlık üreticinin yer göstermesi karşılığında bu projeleri anahtar teslimi olarak yapmakta ve proje sahibinden proje miktarının %25'ini tahsil ederek geri kalan %75'ini 2 yıl anapara geri ödemesiz %20 yıllık faizli 7 yıl vadeli olarak uygulamaktadır.

Üretici 750 milyon x %25 = 187.500.000 TL. katılım payı vermekte, ayrıca proje, etüt çalışması ve bu işlemle ilgili projeye kanuni olarak aracılık etmesi zorunlu olan tarımsal Kalkınma Kooperatifinin proje uygulama aşamasındaki giderlerini, proje katılımcısı 100 aile paylaşmak zorundadır. Aile başı giderinde ortalama 25 milyon olduğu düşünülürse projeyi uygulayan aile, uzun müddetli bekleme ve birçok bürokratik işlemde, özellikle borç altına girdikten sonra 212,5 milyon nakit ve 562,5 milyon borçlandıktan sonra serasına kavuşmaktadır.

Üreticinin tercihi 250 milyon TL karşılığında seralarını kendi imkanlarıyla yaptırmak olacaktır.

Sonuç olarak bakanlığın maliyetleri bu düzeyde tutması üreticiyi proje uygulamalarından uzaklaştırma ve sözde uygulama ve desteklerden söz edilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca uygulanan projelerde Türkiye şartlarında verimsiz sonuçlar vermesi üretici ailelerinin zarar etmelerin sebep olmaktadır. Bölgesel iklim farklılıkları her bölge için farklı seçeneklerin uygulanmasını gerektirmektedir. 1990 öncesi ve sonrasında yoğun olarak uygulanan %20 faiz ve 7 yıl vadeli hayvan ırkını iyileştirmeye yönelik projeler çerçevesinde birçok aileye hosteyn cinsi inek verilmiştir. Bu cins, Trakya bölgesine uyum sağlar ve Trakya çiftçisine kazanç

getirirken, Karadeniz iklimine maruz kalan hayvanlar verimliliklerini yitirmiş ve bir çoğu telef olmuştur. Karadeniz için uygun hayvan tipi konunun uzmanlarınca Moldavya cinsi sarı beyaz büyükbaş hayvan olduğu yönündedir.

Tarımda sermaye kullanımının artmasına yönelik kamu politikaları tarımda sermaye eksikliğini giderecek boyutta değildir. Türkiye’de bitkisel üretime verilen sübvansiyonlara bitkisel üretim değerinin %3’ü kadarken, AT’üandan bitkisel üretim değerinin %16’sı seviyesindedir. Tarımda çalışan nüfus başına sübvansiyon Türkiye’de 40 dolar iken, AT’da 2605 dolar ABD’de 4570 dolardır. (Eraktan, 1991:107).

Tarıma yönelik kamu politikalarını tarımsal iç Pazar ve fiyat politika - tarım ve sanayi ürünleri dış ticaret politikası olarak iki başlık altında toplayarak inceleyebiliriz.

1.1.Tarımsal İç Pazar ve Fiyat Politikası

1980 sonrası liberal yaklaşımla yurtiçi tarımsal Pazar açısından en önemli özellikler destekleme alımlarının kapsamındaki ürün yasının çok azaltılması, çiftçiye ürün bedellerinin taksitler halinde ve gecikmeli ödenmesi, destekleme fiyatlarının girdi fiyatları altında bir artış göstermesi, tütün ve çayda tekelin kalkması şeklinde özetlenebilir. Gerçekten de bu dönemde, gelişmiş sanayi ülkelerinde bile rastlanmayacak biçimde tarım pazarında devlet müdahalesi azaltılmıştır.

Tarımsal ürün fiyatlarındaki kamu politikası fiyatın piyasada belirlenmesi yolundadır. Şekerpancarı dışındaki alımlarda devletin belirlediği fiyatın altında piyasa fiyatı oluşmaktadır. Bu konuda devletin alın şekli piyasa fiyatının etkilemektedir.

Örneğin 1998 hasadı fındık alımında taban fiyat 50 randıman için 2,2 dolar seviyesinde açıklanmasına rağmen 1997’den farklı olarak ödemenin peşin yapılmaması üreticiyi tüccara yöneltmiş, piyasa fiyatı destekleme fiyatını %35 oranında altında seyretmiştir. 1997 yılındaki alımların peşine yakın olması piyasa fiyatını destekleme fiyatının üstüne çekmiştir. Kamu

burada bilerek ya da bilmeyerek politik sonuçlar doğuracak eylemlerin içinde olmakta ve ticaret sektörüne uygulamalarıyla haksız kazan sağlama imkanı vermektedir.

1.2.Tarım ve Sanayi Ürünleri Dış Ticaret Politikası

Tarım ürünleri dış ticaret düzenlemeleri, liberal ekonomi çerçevesinde dışa açılma politikası, ihracata dayalı kalkınma stratejisi gibi temel yaklaşımların uygulandığı bir süreçte, tarımsal ürünlerin dış satımını arttırmaya yönelik, vergi iadeleri, dış satım kredileri, Teşvik Belgesi alan ihracatçılara yönelik özendirici ve destekleyici önlemlerle dış satım artırılmaya çalışılmış. 1980 sonrası dönemde İran-İrak Savaşının da etkisiyle bu alanda önemli gelişmeler olmuştur. Ancak dünya tarım ürünleri fiyatlarının düşüklüğünün yarattığı dış ticaret hadlerindeki aleyhimize gelişmeler ve İran-İrak Savaşının bitmesi, 1990 sonrası dönemde Körfez Krizi ve savaşının, İran-İrak Savaşından farklı boyutlarda ve aleyhimize sonuçların doğmasına sebep olmuştur.

1980 yılında tarım ürünleri dış satım değerlerinin %5,6'sı kadar tarım ürünü dış alımı yapılırken, bu oran 1990 yılında %49'a ulaşmıştır. (DİE,1995: 53).

Tarım ve Sanayi ürünleri dış alımı 1980 sonrası dönemde artma trendini sürdürmektedir. Tarım ürünleri dış alımının toplam ithalat değerleri içindeki payı dönem başlarında %1 civarında iken, 1990'da %6,6'ya yükselmiştir. (A.g.e., s.53)

1980 sonrasında dış satımın artırılması yanı sıra, dış satım yapısında da sanai ürünler lehine bir gelişme sağlanmasını amaçlamıştır. Toplam dış satımın artırılması sanayi ürünleri dışsatımının artırılması sanayi ürünleri dışsatımının tarım ürünlerinden daha hızlı gelişmesi ve sanayi ürünleri dış satımı içinde ara ve yatırım malları dış satım payının yükseltilmesi ile sağlanmasına çalışılmıştır.

Tarımda dış satım payı azalırken, imalat sanayi dış satımında artış sağlanması için

çalışılmaktadır. Bunda da bir ölçüde başarılı olunmuştur.

Ülkemizde sanayinin gelişmesi için tarımın ihracat katkısı önemlidir. Türkiye gibi gelişen bir ülkede tarım uzun bir süre bu gelişimin gerektirdiği ithalatı karşılayacak döviz gelirlerinin kaynağı olmuştur (Güneş, 1991: 189) Sanayi geliştikçe tarımsal ürün dış satım gelirleri nispetinin düşmesi tabii olmaktadır.

2.Tarım Sektörüne Devlet Müdahalesi Ve Türkiye

Tarımsal ürünlere devlet müdahalesinin tarihi milattan 28 yy. önceye Mısırda Beşinci Sülale zamanına rastlamaktadır. O günkü uygulama nedenleri ile bugünkü uygulama nedenleri arasında aradan yaklaşık 5.000 sene geçmesine rağmen farklılık yoktur. 5.000 yıl önceki müdahale nedenleri tüketicilerin korunması,fiyatlardaki dalgalanmaların önüne geçmek ve kıtlık yıllarında halkın aç kalmasını önlemektir. Günümüzdeki müdahale nedenlerine ise, sıraladığımız bu gerekçelerin önüne üreticinin korunması geçmiştir. 21. Y.y.'ın eşiğinde Tüketiciyi Koruma yasalarının peş peşe uygulamaya girdiği bir dönemde, tarımsal müdahalenin tüketiciden ziyade üreticiyi korumaya yönelik olması ve bu korumanın tüketicilerce finanse edilmesi, bu konuda 5.000 yıl önceden geride olduğumuzu gösterir.

Ülkemizde üreticiyi korumaya yönelik bugünkü anlamda tarıma ilk devlet müdahalesi, ABD ve İngiltere'de olduğu gibi, 1929 Büyük Ekonomik Krizi izleyen yıllara rastlar. Krizle birlikte buğday fiyatlarındaki büyük dalgalanma ve özellikle düşüşler karşısında üreticilerin korunması için buğday piyasasını tanzim amacıyla Devlet müdahalesini öngören ilk kanun 1932 yılında çıkarılmıştır. Kısaca "Buğday Koruma Kanunu" denilen bu kanunu, 1935 yılında çıkarılan 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu izlemiştir. Ülkemizde tarımsal ürünlere devlet müdahalesinin yoğun bir şekilde başlaması ise 1950'den sonra olmuştur. Özellikle 1953 yılından itibaren desteklenen tarımsal ürün çeşidi giderek artmıştır. Ne var ki, desteklenenin dozağı özellikle 1970'lerde, daha önceki yıllara mukayese ile büyük ölçüde artmıştır. 1970 yılından önce toplam tarımsal üretimin ancak %10'u destekleme kapsamına

girerken, 1975'lerde bu oran iki buçuk kat artarak, %25'e yükselmiştir.

Devletin ekonomiye müdahalesi yalnızca tarım sektörüne özgü bir olgu değildir. Ülkemizde 1933'den 1980'e kadar karma ekonomik düzen uygulanmıştır. Bu düzende devlet, sadece piyasa ekonomisinin aksayan yönlerini düzeltici ir politika izlemekte, aynı zamanda ekonomiye doğrudan müdahale ederek, özel sektörün iltifat etmediği ya da edemediği, riskli ya da çok büyük sermaye isteyen faaliyetleri bizzat yürütmektedir. Genel devletçilik görüşünün uygulandığı 1930 - 1980 arasında, gerekse piyasa ekonomisinin uygulanmaya başlandığı 1980'lerden günümüze, izlenen ekonomik politikaya paralel olarak, tarımsal ürünlere müdahalenin yoğunluğu, önemli problemleri de beraberinde getirecek şekilde arttırılmıştır.

1980 yılından bu yana, tarıma devlet müdahalesine ilişkin tartışmaların optiği, müdahalenin dozunun ne olması gerektiği ya da müdahalenin minimuma indirilerek, tarım sektörüne ilişkin tüm kararların piyasa güçlerince belirlenmesine terk edilip edilmeyeceği konusuna yönelmiştir.

2.1.Destekleme Politikasının Amaçlar

Devletlerin tarıma müdahalesi ile tarım dışı sektörlere müdahalesinin amaçları taban tabana zıttır. Devlet, tarım dışı mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesini (tüketiciyi korumak amacıyla) önleyici bir politika izlerken, tarımsal ürün fiyatları genel düzeyini yükseltici ya da tarımsal ürünlerin maliyetini düşürücü (üreticiyi korumak amacıyla) bir politika izlemektedir. Bunun nedeni tarım sektörünün, tarımsal ürünlerin, tarımsal işletmelerin ve tarımsal ürün piyasalarının özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Tarımsal ürünler genel düzeyi tarım dışı sektörler ürün fiyatları genel düzeyine göre daha düşüktür ve ayrıca, yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstermektedir. Düşük ve istikrarsız fiyatlar, tarımcıların gelirlerinin tarım dışı sektörlerde faaliyette bulunanlarınkinden daha düşük ve istikrarsız olması sonucunu doğurmaktadır.

Destekleme politikasının en önemli amacı, tarımcıların gelir ve dolayısıyla yaşam düzeylerini iyileştirmektedir. Ne var ki tarıma müdahale sadece tüketicilerin gelirlerini iyileştirme gibi sosyal amaçla sınırlı değildir. Tarım sektörünün ve dolayısıyla ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamak amacıyla da ki buna kısaca ekonomik amaç denilebilir. Devlet tarım sektörüne müdahale etmektedir. Bu amaçlar yanında, bazen ya da aynı zamanda, tüketicilerin menfaatlerini korumak amacıyla da tarıma müdahale edilmektedir.

Tarım sektörüne müdahalenin amaçlarını sıralarsak;

- Tarımsal ürün rekoltesindeki yıllık değişimlerden kaynaklanan fiyat istikrarsızlığını azaltma,
- Fiyat değişimlerine üretim intibakının gecikmesinden kaynaklanan devresel fiyat dalgalanmalarını azaltma,
- Tarımsal ürün fiyatlarında, konjonktürel dalgalanmaları azaltma,
- Mevsimlik fiyat dalgalanmalarını azaltma,
- Tarımcıların düşük olan gelirlerini iyileştirme,
- Tarımsal üretimi ülke çıkarları açısından yönlendirme,
- Ekonomik kalkınmanın tarımdan başlatılması amacı,
- Döviz girdilerini artırma amacı,
- Ülkenin tarımsal üretim yönünden kendine yeterli hale gelmesini sağlama,

- Yeni teknolojilere geçebilme ve yeni bir ürünün üretimini özendirme ve nihayet,
- Tüketicilerin menfaatlerinin korunmasıdır.

2.2.Desteklemenin Yasal Düzenlemeleri

Ülkemizde destekleme politikası kapsamındaki alımlar ile tarımsal sübvansiyon niteliği taşıyan kararlar, üç kurul tarafından alınmaktadır. Bu kurullar; Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu ve Pere-Kredi ve Koordinasyon Kurulu'dur.

- **Bakanlar Kurulu Kararları (BKK)**

29.06.1956 tarih ve 6747 sayılı Şeker Kanunu uyarınca Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın teklifi uyarınca her yıl çıkarılmakta olan BKK ile pancar alım fiyatı belirlenmektedir.

02.01.1961 tarih ve 196 sayılı Ekici Tütünler Satış Piyasalarının Desteklenmesine Dair Kanun uyarınca Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın teklifi üzerine her yıl çıkarılan BKK ile Tekel, yaprak tütün destekleme alımı ile görevlendirilmektedir.

233 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamenin (KHK) 35'nci maddesine göre Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine her yıl çıkarılan BKK ile hububat alımı fiyatları belirlenmekte, Kararnamede bakliyat alım fiyatı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yetkisine bırakılmaktadır. Aynı Kararnameye göre üreticilerin Ziraat Bankasına olan kredi borçlarının ertelenmesine ilişkin kararlar BKK ile alınmaktadır.

85/10151 sayılı tohumculuğun teşviki hakkında BKK çerçevesinde Ziraat Bankası'nca Kararnamede belirtilen (233 Sayılı KHK) üretim girdilerinin üretimden pazarlanmasına kadar bütün hizmetler için ihtiyaç duyulan yatırım ve işletme kredilerine Banka'nın tohumluk kredi faizi uygulanmaktadır.

- **Yüksek Planlama Kurulu Kararları (YPK)**

3186 sayılı, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkındaki Kanun uyarınca destekleme kapsamına alınacak ürünler ve alım fiyatları (PKKK'nun tavsiye karar üzerine) YPK kararları ile belirlenmektedir. Finansmanı Geliştirme ve Destekleme Fonu'ndan karşılanmak üzere hayvancılığın teşviki ve damızlık süt ineği besiciliği ile suni tohumlama faaliyetlerinin desteklenmesi, damızlık hayvan işletme birimleri kurulmasına ilişkin kararlar, YPK kararı uygulanmaktadır.

- **Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararları (PKKK)**

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan, tarımsal girdilerin sübvansiyonu (Bakanlar Kurulu'nun 19.01.1988 tarih ve 88/12518 Sayılı Kararı ile kimyevi gübre, 29.04.1987 tarih ve 87/11706 sayılı Kararı çerçevesinde tarımsal mücadele ve hayvan sağlığında kullanılan ilaç ve 85/10151 sayılı kararı çerçevesinde tohum girdilerinin sübvansiyonu) süt üreticilerine teşvik primi (Bakanlar Kurulu'nun 29.04.1987 tarih ve 87/11705 sayılı Kararı çerçevesinde) Ziraat Bankası'nın gübre kredilerine uyguladığı düşük faiz sebebiyle oluşan faiz farkları TZDK'nun kredili gübre satışlarında uyguladığı düşük faiz sebebiyle oluşan faiz farkları PKKK kararlarıyla ödenmektedir.

2.3.Destekleme Politikası Araçları

2.3.1.Krediler

Tarımsal amaçlı krediler başlıca kaynağı, Ziraat Bankasıdır. 1993 yılında Ziraat Bankası'nın tarım sektörüne açtığı kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki payı %99'dur. Banka

tohumluk kredilerine %43,5 - %50 faiz uygulamaktadır. Ayrıca kimyevi gübre kredileri %46,5 - %55 faiz oranlarıyla uygulanmaktadır. Bu faiz oranlarının 12 puanlık kısmı (%12) DFİF' dan Ziraat Bankasına ödenmekte, ucuz faizle kredi yanında tarımcıların faiz yükünün yaklaşık ¼'ünde devlet tarafından karşılanmaktadır.

Tarımsal amaçlı faaliyet gösteren Kooperatiflerin (Tarım Kredi Kooperatifi - Pancar Ekicileri Koop. Vb.) satışları ve işletme kredilerindeki finans kaynağı da Ziraat Bankasıdır. Takibi ki, bu kadar yüksek rakamlı kredileri, bu kadar düşük faiz oranlarıyla karşılamak, banka işletmeciliğinin devasa yöneticilik becerisinden kaynaklanmakta. Ziraat Bankasının finansörlüğünü T.C. Devleti yapmaktadır.

Tablo.1

Toplam Krediler İçinde Tarım Kesimine Açılan Krediler (%)			
	Mevduat Bankalarının Kredileri İçinde Tarım Kredisi	Merkez Bankası Kredileri İçinde Destekleme Kredisi	MerkezBankası Kredileri İçinde Toplam Tarım Kredisi
1979	18,5	27,1	35,3
1980	18,5	22,5	33,3
1981	20,2	25,3	33,3
1982	18,5	22,3	24,7
1983	21,2	15,6	19,5
1984	16,8	5,1	8,8
1985	17,2	8,5	13,0
1986	17,7	11,7	15,0

1987	18,4	22,2	36,9
1988	19,8	21,0	34,6
1989	16,3	15,3	28,6

Kaynak:Eraktan, 1991:106.

Tablo.2

**1994-1995 ve 1996 Yıllarında Tarım Kredi Koop.
3. BÖLGE BİRLİĞİNİN (Sakarya-Bolu-İzmir-İstanbul-Zonguldak Bartın)
T.C. ZİRAAT BANKASININ KULLANDIĞI KREDİLER (Milyon TL)**

Plasman Cinsi	1994		1995		1996	
	Tahsis	Kullanılan	Tahsis	Kullanılan	Tahsis	Kullanılan
Genel İhtiyaç	358.150	297.177	670.361	710.257	1.058.628	1.178.360
Tohumluk	56.701	35.201	90.081	78.389	143.816	128.199
Kimyevi Gübre	291.616	226.784	582.054	589.392	1.092.778	1.254.911
Hayvancılık	174.571	141.935	304.397	318.319	543.840	623.954
Zirai Mücadele	33.391	16.476	63.358	48.395	117.107	110.326
Araç Gereç	144.443	100.756	254.290	235.649	418.744	458.075

Hayvansal Araç	67.156	39.898	154.290	136.993	204.259	232.013
TOPLAM	1.126.034	851.827	2.118.831	2.117.394	3.579.173	3.985.840

Kaynak: Tarım Kredi Koop.Sakarya Bölge Birl. Kurul Faaliyet Raporu, Sakarya,1997, s. 18

Tablo.3
Merkez Bankası Toplam Kredileri ile Müdahale Kredileri
Arasındaki İlişki (Milyon TL.)

Yıl	Merkez Bankası Müdah. Kredileri Toplamı (1)	Merkez Bankası Kredileri Genel Toplamı (2)	(1/2) %
1975	21.522	54.756	39.3
1976	38.732	96.824	40.0
1977	66.882	189.699	35.2
1978	79.483	241.586	32.8
1979	119.075	382.138	321.2
1980	176.851	655.183	27.0
1981	233.800	925.480	25.3
1982	203.400	910.513	22.3
1983	193.100	1.234.079	15.6
1984	45.201	879.943	5.1

1985	123.245	1.299.640	9.5
1986	213.291	1.828.034	11.7
1987	763.300	3.438.800	22.2
1988	1.082.100	5.142.300	21.0
1989	1.321.900	6.699.100	19.7
1990	1.565.600	8.294.400	18.9
1991	5.268.000	19.888.000	26.4

Kaynak:Kip, 1991:122

Tablo.1 ve Tablo.3 incelendiğinde tarım kesimine yönelik kredilerin destekleme ve genel müdahale finansmanındaki toplam kredi içindeki paylarının %5,1'e kadar düştüğü 1984 yılı 1975-1990 yılları arasında tarımsal ürünlerin fiyatlarının reel olarak en düşük kaldığı yıllardır. 1975 ve 1976 yıllarında Merkez Bankası kredileri içinde %40'lık bir paya sahip olan Tarım sektörünün, 1984 yılına dek kredi payının azaldığı 1984 sonrası ise nispeten yükseldiği gözlenmektedir. Sanayi ve hizmetler sektörünün gelişimi için toplam kredilerden alması gereken payın yüksek olması doğaldır. Ancak GSMH içinde payı her geçen gün azalan tarım sektörünün, nüfusun büyük bir bölümünü kapsamı nazarında, destekleme kredisi payının ayarlanmasında gelir dağılımı açısından önem vardır.

Tarım Kredi Kooperatifi 3. Bölge Müdürlüğünün kredi imkan ve kullanımını incelediğimizde, 1994 ve 1995 yıllarında tahsis edilen kredinin altında bir taleple karşılaşılmışken, çiftçinin 1996 yılında tahsis miktarında önceki yıllardaki oranla eşit bir artış yapılmasına rağmen kredi talebindeki artışlar nedeniyle tahsis edilen kredilerin üstünde bir kullanım olduğu gözlenmektedir.

Tarımsal işletmelerin, en çok başvurdukları kredi seçeneğinin kimyevi gübre, hayvansal yem, zirai araç gereç, hayvancılık aracı, tohumluk ve zirai mücadele ilaçları şeklinde olduğu ortaya çıkmaktadır. İşletme kredisi şeklinde kullanılan genel ihtiyaç kredisi ise kimyevi gübre kredisinden sonra gelmekte ve bu durum tarımsal işletmelerin zaman içinde değişimini ortaya koymaktadır. Üretici üretim yapabilmek için gerekli olan girdiyi temin etme yoluna gitmekte

ve parasal zorluklarını 2. Plana itmeye başlamaktadır. Bu durum gelirlerinin azalma eğiliminde olmasının bir sonucudur.

Kullandırılan hayvansal yem kredisini üreticinin çok önemli bir kısmı kullanmayarak satmakta, nakde çevirerek parayı kullanmaktadır. Yem kredisi olarak yem alan üreticilerin büyük bir kısmının hayvanı bile yoktur. Bir iki hayvanı bile olsa aldığı yem miktarını bu bir kaç hayvanla yemin büyük bir kısmı bozulmadan kullanma imkanı yoktur. 1998 yılı verilerine göre üretici 50 kg - 1 çuval yemi 3,500,000 TL' ye 1 yıl vadeli olarak almakta, yemin fabrika çıkışının peşin 2,200,000 TL olduğu bir dönemde aldığı yeni 1,500,000 TL gibi bir fiyatla yem satıcısı olan yem bayilerine satmaktadır. Bir on yem alan üretici (20*2.00.000) 40.000.000 TL zarar ederken, Ticaret sektörü (20.700.000) 14.000.000 kar etmekte, böylece tarımdan ticaret sektörüne dolaysız ve bilerek kaynak aktarımı yapılmaktadır. Bu durum girdi alamayacak kadar sermaye durumu kötüleşen işletmelerin gelir düşüklüğünü göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerde destekleme politikasının en önemli araçlarından biri olan krediler, ülkemizde bütçe açıklarının çok önemli bir büyüklüğe ulaşması sebebiyle destekleme özelliğini yitirme noktasına gelmiştir. Paranın (sermayenin) kıtlığı faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuş, pahalı finans imkanları neticesinde tarımcı piyasa faiz oranlarına eş bir faiz oranıyla kredi kullanmaya mecbur bırakılmıştır. Ancak kredi faizleri nispetinde, geliri düşük olan ve işletme sermayesi yok denecek kadar az olan tarımcı finans zorluklarını çözümünü noktasına gelmiştir. Tarımsal işletmeler kredi sağlayan kooperatiflerin ve işletmelerin kredi kaynağı T.C. Ziraat Bankasıdır. T.C. Ziraat Bankasının 1999 yılı itibariyle birçok tarımsal alanda kredi faizi %52 düzeyindedir. Bu oranda faiz maliyetiyle tarımsal işletmeye kredi veren Tarım Kredi Kooperatifleri ise %73 ile %82 oranında faiz maliyeti ile tarımsal işletmeye kredi kullanmaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin tarımcıların bir örgütlenme ağı olduğu savına karşın, %52 ile aldığı krediyi %73 ile tarımcıya kullandıran bir kuruluş ne kadar bir kitlenin hakkını koruyor ya da çeşitli imkanlarla ekonomik şartlarını kolaylaştırıyor olabilir. Daha sonra işleyecek, olduğumuz destekleme politikası araçlarından Taban fiyat politikası ülkemizde en çok uygulanan araçtır. Ancak bu aracın siyasi otorite tarafından tarımcının gelirine etki etme düşüncesi dönemler itibariyle inişler

çıkışlar göstermektedir. Ayrıca açıklanan fiyatlar işletme büyüklükleri, makineleşme farklılıkları nedeniyle verimlilikleri çok farklı olan ve genelde yaygın olan küçük işletmelere nazaran yüzde olarak küçük bir grubu kapsayan fakat arazinin yüzde olarak büyük bir kısmını işleyen büyük işletmelere gelir sağlarken küçük işletmelere gelir sağlayamamaktadır. Tarımsal işletmeleri büyük bir kısmına ulaşamayan bu aracın yaygın olarak kullanılması, rasyonel işletmelerin tarımda kalması küçük işletmelerin daha da küçülerek yok olması gibi gizli bir politikaya hizmet eder. Niteliğini öne çıkarmaktadır. Ayrıca kredi ve girdi araçları tarımın geneline hitap ederken bu araçların destekleme politikası içinde her geçen gün kullanım kapsamının daraltılması bu gizli politikaya hizmet eden araçlar olmasına sebep olmaktadır.

Sektörün büyük bir kesimine hitap edecek destekleme araçlarından kredi aracı, üreten ve gelişen bir sektörle buluşmak ve diğer sektörlerin gelişimine kaynak aktarabilmek için şartların elverdiğince büyük ölçüde tarımsal işletmelere kullanılmalı ve destekleme politikası araçları içinde finansal büyüklük olarak ön sıralarda gelmelidir.

2.3.2.Girdiler

Tarımsal girdilerden gübre, ilaç, tohum için sübvansiyon nitelikli ödemeler, DFİF'dan yapılmaktadır.

- **İlaç:** Bakanlar Kurulu'nun 29.04.1987 tarih ve 87/11706 sayılı Kararı çerçevesinde çıkarılan PKKK'nın 87/13 sayılı tebliği uyarınca tarımsal mücadele ve hayvan sağlığında kullanılan ilaçları satın alan çiftçilere DFİF'nden fatura bedelinin %20'si oranında ödeme yapılmaktadır.

20.04.1999 tarihi itibarıyla halen geçerli olan ilaç desteklemesi uygulamasında dönen yolsuzlukların boyutu ürkütücüdür. İlaç depolarınca veteriner ilaçları satan eczaneler dışında üreticiye yapılan satışlar girişi resmi olan fakat çıkışı belgelenmeyen ilaçların çıkışları bazı ecza deposu sahiplerince topluca anlaşmalı kişiler üstüne çıkarılarak bu uygulamanın üretici lehine değil de satıcı lehine haksız kazanç yolu olarak kullanılmasına sebep olmaktadır.

Daha önce de hayvan kesip yeminde olan %20'lik destekleme uygulaması yukarıda sözü edilen sebeplerle yürürlükten kaldırılmıştır.

Gübre konusunda da durum aynıdır. Gübre hem maliyeti yüksek hem destekleme oranı yüksek bir girdidir. Gübrede destekleme oranı %50 olup 98 yılı satış fiyatları ortalaması 15.000.000 TL/Kg.'dır. Ülke genelinde trilyonlarla ifade edilen bu girdinin desteklemesindeki yolsuzluk faturasız satışla yapılmakta, çünkü bağlı oldukları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın ilçe ve il Müdürlüklerinden aldıkları çiftçilik belgesini ibraz yoluyla gübre üreticilere satılmaktadır. Ancak gübre alımlarında alınan miktar üzerinde girişler sıfır maliyetle yolsuzluğa olanak vermektedir. Birçok gübre satıcısı bu yolsuzluk sebebiyle adli ve mali cezalar almış. Maliye ve Tarım Bakanlıklarının denetim eksikliklerinden dolayı ise bir çoğunun yolsuzlukları ortaya çıkarılmamaktadır. Bu konuda ileri sürdüğüm bu görüşler, tohum ve gübre satışı yapan bayilerle ticari ilişki de olmam ve görev yaptığım kooperatifte ilaç, gübre ve tohum alışı ve satışlarında karşılaştığım deneyimlerle ilişkindir.

- **Tohum** 85/101 51 sayılı “Tohumculuğun Teşviki Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı”nın 5 nci maddesine göre çıkarılmakta olan Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararı uyarınca; Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca her yıl belirlenen tohum çeşitlerinden; tohumculuk üretim belgesi almış bulunan özel ve tüzel kişilerle Kamu kürüm ve kuruluşlarının sağladıkları tohumlukların satış fiyatı üzerinden ne kadar destekleme primi verileceği belirlenir.
- **Gübre:** Tarımsal girdilere yapılan sübvansiyonlar başında gübre sübvansiyonu gelmektedir. 86/10715 sayılı “Kimyevi Gübrelerin İthalinde Alınacak Fonlar” ile Tarımda kullanılan Kimyevi Gübrelerin, Yurt İçinden ve Yurt Dışından Tedarik, Dağıtım ve Desteklenmesine Dair BKK ile gübrede libere sisteme geçmiştir. Kimyevi gübre tedarik ve dağıtım TZDK ve TŞFAŞ'ne aitken 86/10715 sayılı BKK' dan sonra PKKK kararları ile gübre cins ve kilogramından ödenecek destekleme miktarları belirlenmekte ve miktarı kadar düşük satış yapılmakta ve satışı gerçekleştiren özel ya da tüzel kişiler Ziraat

Bankası'na verecekleri beyanname üzerinden kendilerine Destekleme ve fiyat istikrarı fonundan destekleme tutarı ödenecektir.

- **Sulama:** Devlet tarafından gerçekleştirilmiş sulama işletmelerinden su alarak ürününü sulayan çiftçiler 6200 sayılı “DSİ Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu” nun ilgili maddeleri gereğince sulama suyu ücreti ödemektedir. Bu ücretler, sulama ve kurutma, işletme-bakım, yıllık yatırım ücret tarifeleri adıyla her yıl BKK ile belirlenmektedir.
- **Yem:** 1985-89 yıllarında “Geliştirme ve Destekleme Fonundan” yapılmakta olan yem sübvansiyonu 16.08.1090 tarihinde kaldırılmıştır.

Tablo.4
Yapay Gübreye Uygulanan Sübvansiyon Tutarı (Milyon TL)

Yıl	Sübvansiyon Tutarı	Yıl	Sübvansiyon Tutarı
1980	38.3	1985	193.9
1981	68.4	1986	240.1
1982	73.3	1987	365.2
1983	126	1988	487.3
1984	164.7	1989	980.5
		1990	1000.0

Kaynak:TMMOB, 1991, s.145

Tablo.5
Tarım Kesimine Ödenen Sübvansiyonlar (Milyar TL)

Sübvansiyon	1986	1987	1988	1989	1990
Gübre	86.6	346.9	449.5	737.5	861.8
Yem	65.2	115.0	206.3	-----	-----
Tohumluk	-----	6.8	9.6	9.4	10.8
Süt	-----	17.8	20.9	44.4	88.6
Mücadele İlacı	-----	8.9	8.0	12.2	59.6
Projeli Hayvan	10.6	6.6	12.0	18.6	36.5
Suni Tohumla.	-----	1.2	1.8	1.8	2.1
İthal Damızlık	-----	0.8	2.2	1.6	2.1

Kaynak:TMMOB, 1991, s.146

Ülkemizde tarımsal alanda ekonomik proje üretimi, sektörün ekonomik değerlendirilmesi, kalkınmasının dinamikleri vb. birçok ekonomik politik ve planlamanın oluşturulması ne yazık ki ziraat mühendislerine ve ziraat fakültelerine bırakılmıştır. İktisatçılar ve iktisat fakültelerinin sektöre duyarsızlığı aşikar ortadır. Ziraat mühendisleri, odasınca hazırlanan verilerle uygulanacak ve hazırlanacak müdahalelerin ne kadar sağlıklı olacağı tartışılır. Yukarıdaki 2 tablo ve birçok örneğinde de olduğu gibi verilerin uyumsuzluğu söz konusudur. Gübre sübvansiyon değerleri karşılaştırıldığında verilerde büyük fark vardır.

Türkiye’de 1982 yılından 1995 yılına dek gübre kullanımı yaklaşık 7.500.000 ton ile 8,5 milyon ton arasında takılıp kalmıştır. (1993 hariç- 11,150 bin ton) Bu göstergeler ile ilgili tabloyu tarım tekniği ve girdi kullanım düzeyi başlığı altında incelemiştir.

Tarım sektörü üretiminin maliyetlerini düşürmek için ve girdi kullanımını artırmak için yapılan girdi sübvansiyonlarıdır. En önemlisi olan gübre kullanım oranı verimlilikle direkt olarak ilgilidir. Gübre kullanım düzeyi artırılmalı ve diğer tarımsal girdilerde de sübvansiyon

uygulamasına başlanmalıdır. Türkiye tarımcısı dünyanın hiçbir yerinde rastlanmayan özelliklere sahiptir. Uzun yıllardır ve hala yürürlükte olan süt desteklemesinden hala haberi olmayan ve faydalanmayan süt üreticilerimiz vardır. Bu desteklemeyi üretici adına, üreticinin sütünü sattığı sütçü alır Bu şekilde süt sübvansiyonları üreticiye ulaşmaz. Tarım Bakanlığınca oluşturulan daha doğrusu kurutması teşvik edilen süt birlikleri 1995’li yıllarda yoğunlaşmaya başladı. Bu yıllardan önce sütçü sütü üreten kırış konumundaydı. Üreticiden sütü toplar ve tek üreticiymiş gibi sütü işleme birimince (mandıra) tek müstahsil makbuzuyla sütü satar ve sübvansiyonunda yasal hakkeçisi olurlardır. Vergi denetimlerinin yoğunlaşması ve süt birliklerinin oluşmasıyla olay yasallığını yitirmiş, üreticiye ulaşmayan sübvansiyonlar yasadışı yollarla araçların cebine girer olmuştur.

Girdi sübvansiyonları uygulamaları üretim ve üretici açısından arttırılmalı ancak sübvansiyonların yerine ulaşması ve sübvansiyon yolsuzluklarının önüne geçebilecek yasa ve kontrol mekanizmalarının oluşturulması gerekir.

2.3.3.Görevlendirmeden Doğan Zararlar

233 sayılı KHK’nın 35. maddesi uyarınca KİT’lere;

- Ürettikleri mal ve hizmet fiyatlarının gerektiğinden BKK ile belirlenmesi, bu fiyatların maliyetlerin altına bulunması,
- KİT’lere konuları ile ilgili olarak BK’nca göre verilmesi durumlarında göre zararı, bütçeden ödenmektedir.

Ayrıca 85/101 51 sayılı “Tohumculuğun Teşviki Hakkındaki BKK nun 5. maddesine göre PKKK kararları ile görevlendirilen çeşitli kuruluşların bu görevleri sebebiyle oluşan zararları “Geliştirme ve Destekleme Fonu”ndan ve DFİF’ndan karşılanmaktadır. 3186 sayılı TSKB’lerle ilgili yasa uyarınca destekleme ile görevlendirilen kooperatiflerin bu görevleri ile

oluşan görev zararları, Ziraat Bankası tarafından belirlenir. Bu zarar Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bütçesinden yer alan ödeneklerden Banka'ya ödenir. Ziraat Bankası, ödenen meblağları, TSKB'nın kredi borçlarından mahsup etmektedir.

2.3.4.Primler

PKKK nın 91/2 sayılı kararıyla Şubat 1992 sonuna kadar kararda yer alan 4 kalem malın ilavesi ile toplam 93 kalem malın ihracında DFİF'dan teşvik primi ödenmekteydi. Şubat 1992'den itibaren 12.08.1001 tarih ve 91/2071 sayılı kararname ile ihracatın düzenlenmesi ve desteklenmesine ilişkin karar kapsamında, imalatçı-ihracatçı firmalara verilecek finansman için Eximbank tarafından kullanılacak kaynak DFİF'dan karşılanacaktır. 91/2 sayılı PKKK kararında yer alan 93 kalem mal grubunun içinde tarımsal ürün olarak (işlenmiş tarım ürünleri hariç) patates, kuru soğan, domates, turunçgiller, elma ve tütün yer almaktadır.

2.3.5.Vergi-Resim ve Harçlardan İstisna

Tarımcıların gelirlerinin arttırılması amacıyla, çeşitli muafiyet ve istisnalar ile sübvansiyon niteliğinde indirilmeler uygulanmaktadır.

İstisna ve muafiyetler gelir vergisi yanında, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve emlak vergisinde bulunmaktadır.

Gelir vergisinde küçük çiftçi muafiyet (GVK md. 11. Ve 12.) yatırım indirimi (DPT uygun görülen yatırımlar, indirim tabi tutulacak, saptanan yatırım indirimine isabet eden tarımsal kazanç vergiden muaf tutulacaktır. GVK Ek md.1), teşvik ödülllerinden vergi alınmaması (GVK md. 20), Kurumlar Vergisinde ihraç edilen tarımsal ürünlerin bir kısmından vergi alınmaması (Yaş meyva, sebze ve su ürünleri gibi tarımsal ürünlerin ihracatının gerçekleştirilmesi halinde, ihracattan elde edilen hasılatın %20'si kurumlar verisinden muaftır. KVK md. 8/7), Kooperatiflerde ristruhlara vergi indirimi, küçük çiftçi muafiyeti ile Gelir

Vergisinden muaf olanların KDV'den istisna, Emlak Vergisinde orman yetiştirmek isteyenlere belirli süreler arazi vergisi istisnasıdır (50 Yıl) belediye sınırları dışında alan, bina ve arazilere emlak vergisi, muafiyeti tarımcılara sağlanan başlıca sübvansiyonlardır.

Tarımcılar yönünden oldukça rahatlatıcı olan bu istisna ve muafiyetler, devletin vergi gelirlerini aşındırmaktadır.

Bu muafiyetlerden daha çok, geliri çok yüksek olan çiftçiler faydalanmakta, düşük gelirli küçük çiftçiler, zaten en az geçim indiriminden yararlanarak, vergi yükündün kurtulmaktadır.

Türk vergi sisteminin uzun yıllar yanlış içinde olduğu hayat standardı uygulaması da küçük esnafı zarar halinde bile vergilendirirken, kurumlar vergisine tabi büyük esnaf ve sanayici kazancı nispetinde vergilendirilmekte, zararı halinde ise vergi vermemekteydi. Bu durum küçük esnafı da şirketleşmeye itmekte, küçük sermaye şirketleri zarar halinde bile vergi vermekten kurtulmak için oluşmaktaydı. 1997 yılında gelir vergisi mükellefi olanlar için uygulama alanı bulan hayat standardı iptali 1998 vergi yılı için eski mükellefleri de kapsar nitelikte uygulandı. Bu sebeple tarım sektörünün vergiden muaf tutulması, ülkenin yarısının vergi dışı tutulması demektir. Vergi muafiyetinden de geliri yüksek çiftçi grup faydalanmadığına göre tarımsal işletmelerin tümü gerçek usulde, deftere tabi vergi mükellefleri yapılmadı ve gelirleri nispetinde bir oranla mutlaka vergilendirilmelidirler. Böylece tarımcı giderlerini belgelendirebilmek için aldığı girdi ve ürünlerin faturasını alacak böylece ticaret sektörünün kayıt dışı kazanç (hasılatı) vergi kapsamına girecek, gelir eden çiftçi verisini ödeyecek ve kamu açıkları aleyhine olumlu gelişmeler olacaktır. Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve ekonominin tümünün kayıt altına alınması için bu zorunludur. Böylece diğer sektör ve işçi ve memur kesimin vergi yükü hafifleyecektir. Bugün uygulamada olan vergi oranı her ne kadar kurumlar vergisine tabi olan tüzel kişiler için %25 ise de kar stopajı adı altında alınan %20'lik stopajla kurumlar vergisi mükellefleri %46'ya varan bir oranda vergilendirilmekte sanayicinin tasarruf oranı düşmekte ve yeni yatırımlar olumsuz yönde etkilenmektedir.

1999 yılı muafiyeti 3,4 milyar TL hasılatın altıdır. Ayrıca 200 dönümün altında pancar ekicileri muaf kapsamındadır. Dönümden ortalama 5 ton pancar alınan ülkemizde 1998 yılı fiyatı ile 16 bin TL/Kg. olan pancar., 200 dönümde toplam 1.000 ton ürün (1.000 ton x 16.000.000 TL/Kg) = 16 milyar TL hasılatı vergi muafiyeti getirmektedir. Kamu geliri açısından 1999 yılı Temmuz zammından sonra net 68 milyon TL / Ay gelir elde eden asgari ücrete tabi işçi yaklaşık (SSK primi dışında) Damga ve Gelir Vergisi olarak aylık 20 milyon TL vergi vermektedir. Yıllık olarak hesap yaptığımızda 68 x 12 = 816 milyon yıllık gelirin olan işçi 240 milyon vergi verirken, 3,5 milyar hasılatı kadar çiftçinin vergi dışında bırakılması ve hasılatının da kontrol edilmiyor olması gerçekten rasyonel değildir.

Tarla sahibi olan gerçek ya da tüzel kişinin arazisini yarı ya da icar şeklinde kiraya vermesi kiraya veren açısından tarım dışı bir kazanç doğuruyor olmasına rağmen bu konudaki yasal düzenlemelerin var olmaması bu kazançları da vergi dışı bırakmaktadır. Yarı ve İcar şeklinde tarımsal üretim ülkemizde sanılanın çok üstünde ve yaygındır.

Günümüz şartlarında tarıma yönelik vergi muafiyeti kanaatimce miladını doldurmuştur.

Tarımcının vergi kapsamına alınması, tarımsal işletmeleri rasyonelliğe itecek, genel ekonomi açısından da var olan olumsuzlukları ve vergi adaletini sağlama doğrultusunda olumlu bir adım olacaktır.

2.3.6. Tarımsal Kooperatifçilik Teşvikleri

Endüstriyel sektör bünyesinde faaliyette bulunan büyük çaplı işletmeler karşısında sayıları binleri bulan ekonomik alana dağıtılmış tarımsal işletmeler hem girdi satın almada, hem de ürünlerini pazarlamada, pazarlık gücüne sahip olmadıklarından önemli gelir kaybına uğramaktadırlar.

Birlikte hareket etme neticesinde karlı duruma geçecek tarımcının örgütlenmesi kaçınılmazdır. Kooperatifçilik teşvik kapsamına olup zaman zaman örgütlenme karşıtı politikalara maruz

kalmıştır.

Tablo.6

Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

Kooperatif Çeşidi	Koop. Sayısı	Birlik Sayıs	Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma Koo	4762	60	537491
Sulama Kooperatifi	1334	3	143607
Su Ürünleri Koop	261	8	15027
Pancar Ekicileri Koop	30	1	1405148
Tarım Kredi Kooperatifi	2495	16	1580560

Kaynak:Dinler, Zeynel, “Tarım Ekonomisi”, EkinYayınevi,1993,s.265

1960 yılından itibaren kooperatifler çatısı altında tarımcının örgütlenme hareketi hızlanmış, 1980 yılı ve sonrası kooperatif üst kurumlarının ağır eleştirilere maruz kaldığı yıllar olmuştur. Köy kalkınma kooperatifleri üst birliği kapatılış, 1989 yılında çıkarılan bir kanunla köy kalkınma kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi adı altında tek ve dayatmacı bir ana sözleşmeye intibakları sağlanmış, uymayan kooperatifler kapatılmıştır. Kooperatifçilik anlayışı ana ilkelerinden kopmuştur. Yasal düzenlemelerle rasyonelliğinin de sağlanması pek mümkün gibi gözükmemektedir. Üreticileri ürün gruplarında, ayrı ayrı kooperatif çatıları altında toplamak rasyonellikten çok uzaktır. Profosyonelce çalışan üst birlik ağı yapılmış olun, eğitimli personeli ile ve sistemiyle en iyi çalışan kooperatif Tarım Kredi Kooperatifleridir. Ancak bu kooperatif üreticiyi mi temsil ediyor, yoksa üreticiye kamu ve hükümet politikaları mı enjekte ediyor. 1994 sonrası dönemde Tarım Kredi Kooperatifleri bir kamu iktisadi teşekkülü olarak hem tarım üreticisini sömürür, hem de GSMH’ımızdan çalar görünümü ile ekonomik ve sosyal bir yara haline gelmiştir. Tarımsal kalkınma için zorunlu

olan kooperatifçilik ülkemizde kooperatifi oluşturan ortaklarca yönetilmemektedir.; ister tarım kredi ister pancar ekicileri kooperatifi olsun, en küçük örgüt ağına kadar yönetim kurulu fonksiyonlarının çok ötesinde çalışma, planlama ve faaliyet yapısına sahiptir. Kooperatiflerin denetim kurulları ortak olan tarımcılardan oluşmakta, bu kişiler ise eğitimleri itibariyle denetim görevini yerine getirmekten maalesef yoksun olmakta, dış denetim mekanizmalarını devreye sokmakta ise kooperatif birliklerinin üst düzey yöneticilerince çeşitli engelleme stratejileri uygulanmaktadır.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 1990 sonrası tamamıyla halkın (ortaklarının) yönetimine bırakılmış, eğitim ve yayın çalışmalarının olmaması nedeniyle yönetime gelen ortaklar profesyonel kadroları bünyelerinde oluşturamamaları ve finansman zorlukları nedeniyle çalışamaz hale gelmişlerdir. Bu kooperatifleri genelde hayvancılık üzerine faaliyet gösterir hale gelmişler. 1995 sonrasında ise karşılıklarına çıkan süt birlikleri ile rekabet içine sokularak, işin ticaretini yapan kesimin kazançlı çıkmasına etken olmuşlardır. Son iki senedir sektördeki örgütlenme karmaşası azmış gibi ziraat odası bünyesinde çeşitli atılımlar ile satış birimleri oluşturulmaktadır. Kooperatifçilik üreticinin birlikte hareketini sağlamaktan çok rant elde edilecek bir kurumlaşma içinde kendini bulmuş. Üreticinin hiç bir ihtiyacına cevap veremez hale gelmişti. Üretici de birey olarak özgür hareket etme düşüncesinde olduğundan, halk olarak henüz birlikte çalışma olgusunu yakalayamamışlık öz gelişmişliğimizi kıramamızın önemli bir etkenidir.

Kooperatifler kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu uyumsuzluklarla doludur. Tarım Kredi Kooperatifleri Kurumlar vergisinden muafken diğer birçok kooperatif ristrunlar dışında vergiye tabidir. Kooperatifler kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununun vergilendirme hakkındaki kanunları çelişir niteliktedir. Bu sebeple kooperatiflerin bir kısmı ristrun dağıtmamaktadır. Ristrunun vergi dışı olduğunu söyleyen kooperatifler kanuna zıt olarak kurumlar vergisi kanunu kazancın tamamının vergilendirildikten sonra ristrun dağıtımını içermektedir.

Tarımsal ürünlerin alımında ticaret borsasına kayıtlı alımda stopaj oranı %2 ise, kayıtsız

alında %4 olarak kesilmeli diyen Gelir Vergisi Kanunu sözde kooperatif menfaati gütmektedir. Ticaret Barosuna kayıt anında da %2'yi borsa almaktadır. Uygulamanın önemli boyutu vergi dairesine beyan aşamasında tüzel kişiliğe sahip kooperatif ile vergi dairesi arasına borsanın sokulması ve borsa tasdiksiz beyanname verilememesidir. Daha da ilginç verginin yatıp yatmadığını denetleyen kurumun Ticaret Borsası olmasıdır. Kamu İktisadi Teşekkülü dışında olan kooperatifler üreticinin hür iradesini yansıtmaya çalışırken Tarım Bakanlığı Ticaret Bakanlığı ve Milli Kooperatifler Birliği üçgeni altında elleri kolları bağlanmaktadır.

2.3.7.Fiyatlar

Piyasa koşullarında daha düşük belirlenmesi muhtemel olan fiyata TSKB ve KİT'ler eliyle devletin müdahalesi ve destekleme alım fiyatlarının yüksek tutulması, arz talep ilişkisini etkilemektedir. Bazı ürünlerde bu durum, her yıl imha edilmek üzere üretime yol açmaktadır. Diğer taraftan alımı yapan kuruluşlarda, altından kalkamayacağı bir finansman yükü altına sokulmaktadır. Ayrıca birbirini ikame edebilen ürünlerde tarihi pariteye uyulmaması, yeni paritenin aleyhine geliştiği ürünlerin ertesi yıl üretilmemesine ve ithalata yol açmaktadır.

Devletin Pazar düzenleyicisi olarak piyasaya müdahale ettiği durumlarda, fiyatın yüksek tutulması, gereken miktar alınmadığı takdirde piyasa fiyatını etkilememekte, sadece birliklere mal satanlara haksız kazanç sağlanmaktadır. YPK'nun ipek kozası ve ayçiçeği desteklemesi ile ilgili geriye dönük kararları, piyasa fiyatı ve miktarlar konusunda en çarpıcı örneklerdir.

Tarım sektörünün ve destekleme politikasının en önemli aracı tarımsal ürün fiyatlarıdır. Ürün fiyatları ile ürünlerin üretiminde kullanılan girdi fiyatları üretici açısından büyük önem taşımaktadır. Girdi fiyatları ürün fiyatlarından daha hızlı artar ve fiyat dengesi üreticinin aleyhine bir gelişme gösterirse, çiftçinin satın alma gücündeki azalmalar sonucu tarımsal üretim olumsuz yönde etkilenecektir.

Destekleme politikası içinde fiyat yolu ile destekleme uzun yıllar uygulanan ve önem verilen bir sistem iken son yıllarda hem desteklenen ürün açısından, hem de destekleme fiyatlarındaki üretici aleyhine gelişim açısından fiyat yoluyla destekleme eğiliminden uzaklaşmaktadır. Girdi yoluyla da destekleme politikası eğilimi azalma içinde olduğundan, sektör desteklemesinden uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşmada en önemli pay uluslararası finans kurumlarının finansal yardım ve borç verme anlaşmaları doğrultusunda fiyatların ve genel destekleme eğiliminin, girdi fiyatları artışının altında bir oranda artışı şartından kaynaklanmaktadır. 1999 yılı içinde de ekonomimizin kriz niteliğinde bir dar boğazdan geçme eğilimini kırma doğrultusunda gerekli olan borçlanmayı sağlamak için öne koştuıkları şartlardan biri destekleme fiyatları artışlarında enflasyon oranının altında olması yolundadır. Tarımcının gelir düzeyi her geçen gün azalma eğilimi sürdürmekte ve fiyatların gelir artırıcı yönde belirlenmesi şarttır. Tarımcının sanayi ürünleri talepçisi olduğu ve talep artışlarının arzı etkilediği ayrıca tarımsal verimlilik ve teknoloji arttırımı için tarımcının yüksek bir gelir düzeyine sahip olması gerektiği unutulmamalıdır

Tablo 7
Tarımsal Destekleme Fiyatı

Ürün	1990	1991	1992	1993	1994	% 1992	% 1993	% 1993
1.Buğday-1	503	754	1156	1843	3591	49.8	53.3	59.4
2.Arpa-1	389	628	988	1615	2704	61.5	57.3	63.5
3.Çavdar-1	416	601	923	1517	2761	44.3	53.6	64.4
4.Mısır-1	442	737	1185	1600	3133	66.6	60.8	35.0
5.Yulaf-1	417	588	924	1185	2812	40.9	57.1	28.2
6.Pamuk	-----	3560	5600	--	--	57.3	--	----
7.Tütün-2	7707	10870	25715	32615	52620	41.1	137.	26.8
8.Ş.Panc-3	142	218	356	556	1112	53.3	63.3	56.2
9.Ayçiçeği4	-----	1500	2500	4000	----	----	66.7	60.0
10.Fındık-5	----	5600	9000	14200	----	----	60.7	57.8
11.K.İncir	----	3150	7500	----	----	----	138.	----
12.K.Üzüm	----	3600	6200	9500	----	----	72.2	53.2
13.Zeytiny.	----	8500	13000	21500	----	----	52.9	65.4

14.Tiftik-6	11000	16500	25000	40000	----	50	51.5	60
15.Antep F	----	16500	25000	40017	----	----	51.5	60.1
16.Soya F.	----	1300	2600	4161	----	----	100	60
17.Haşaş	2488	3001	4700	9000	19000	20.6	56.6	91.5
18.Çeltik-1	1664	3010	4755	----	----	81	58	----
19.Y.Merci	----	1751	----	2975	----	----	----	----
20.Yer Fıst	----	7500	11400	17700			52	53.3
21.Yaş Koz	11898	11851	20017	34900	----	-0.4	68.1	74.4
22.K.Biber	-----	4750	7600	14874	----	----	95.7	----
23.Zeytin	----	11500	17500	29000	----	----	52.2	65.7
24.Gül Çiç	----	----	2400	3701	----	----	----	54.2
25.K.Merci	----	----	----	3381	3752	----	---	-----

Kaynak:DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık-1995

Tablodaki Kodlar:

- 1-TMO Ortalama Alım Fiyatı,
- 2-Tekel Ortalama Alım Fiyatı
- 3-Şeker Fab. AŞ. Ortalama Fiyatı,
- 4-Ortalama Alım Fiyatı,
- 5-50 Randuman Fındık Ortalama Fiyatı
- 6-Oğlak Tiftiği Fiyatı,
- 7-Et ve Balık Kurumu Gn. Md. Ortalama Alım Fiyatı

Tablo 8

Seçilmiş Ürünlerin İç ve Dış Fiyatları(1)

Ürünler	Cinsi	İç Fiyatlar		Dış Fiyatlar	
		TL/Ton	\$/Ton	İthal	Borsa
DAP Gübresi	18.46	3.276.794	64.5	54.8	
DAP Gübresi	Torbalı	15.890.000	312.8	-----	
ÜRE	46	11.330.333	223	-----	
ÜRE	Torbalı	-----	-----	21	
Buğday	Yumuşsa	10.560.000	207.9	-----	201.9-FOB
Şeker	Kristal	34.000.000	669.3	379.7	

(1) İç fiyatlar KDV'siz fabrika çıkış fiyatı.

1 ABD \$ = 50,803 TL.

Kaynak: DPT, "Temel ekonomik Göstergeler" Ankara, 1995, s.127.

Tablo 9

**Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksi (1987=100)
ve Toptan Eşya Fiyatları Endeksi**

Yıllar	ÇEGFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi				
		Genel	Tarım	Maden	İmalat	Enerji
1987	100	100	100	100	100	100
1988		70.5	44.1	64	81.5	40.8
1989	80.3	64	71.7	65	61.6	69.2
1990	42.9	52.3	70.6	48.7	46.9	56.5
1991	65	55.3	50.8	63.3	55.3	75.1
1992	77	62.1	62.7	60.3	59.7	97.7
1993	63.3	58.4	62.2	57.9	56.6	67.8
1994	127.7	120.7	97.8	132.8	129.4	102.3
1995	78.3	88.5	118.7	76.6	83.5	47.8

Kaynak:DPT, 1995 Aralık Ekonomik Göstergeler Toptan Eşya fiyatları Endeksi ve Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksinden Hazırlanmıştır.

Girdiler açısından üreticimizin dış fiyatlara oranla yüksek bir maliyet yapısına sahip olduğu, diğer taraftan da tarımsal ürünlerde buğday fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde, şeker fiyatında ise dünya fiyatının çok üstünde bir fiyata sahip olduğumuz açıktır.

Çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksinin 1989 yılında %16,3, toptan eşya fiyatları endeksinin üstünde olduğu 1990 yılında %9,6 altında, 1991 yılında, %9,7 üstünde, 1992 yılında %14,9 üstünde, 1993 yılında %4,9 üstünde, 1994 yılında %7 üstünde, 1995 yılında %10.2 altında olduğu, fiyatlar seyrinin genel bir eğilim içerisinde olmadığı bur oranlardan ortaya çıkmaktadır.

Tarımsal ürünlerin artışı açısından;

Buğday destekleme fiyatının yıllık artış oranı 1991 yılında (1990'a göre) %49,8 iken, toptan

eşya fiyatı %55,3, tarım sektörü toptan eşya fiyatları ise %50,8 artmış, buğday üreticisinin satın alma gücü azalmıştır. 1992 yılında %53,3'lük ürün fiyatındaki artış %62,1, toptan eşya fiyatı ve %62,7 tarım üreticisinin satın alma gücü azalmıştır. 1993 yılında buğday fiyatındaki %59,4'lük artışa karşılık %58,4'lük toptan eşya fiyatı ve %62,7'lik tarımsal toptan eşya fiyatlarındaki artışla tarımcının satın alma gücündeki azalma eğilimi sürmüştür. 1994 yılında %94,8'lik buğday ürün fiyatındaki artışa rağmen %120,7'lik toptan eşya fiyatlarındaki artış ve %97,8 tarımsal toptan eşya fiyatlarındaki artış nazarında buğday üreticisi yine enflasyona destekleme fiyatlarında artışın azlığı sebebiyle ezilmiş ve satın alma gücünde azalma olmuştur. Çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksi açısından dönem dönem üretici gelirinin reel olarak arttığı gözlenirken, buğday üreticisinin incelenen dönem içerisinde gelirinin reel olarak sürekli azaldığı ve buğday üreticisinin satın alma gücünün azaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo.10

Bazı Tarımsal Ürünlerle Endeks Karşılaştırması

Yıllar	Arpa Fiyatında Yıllık Değişim %	Toptan Eşya Fiyatlarında % Değişme	Tarımsal Toptan Eşya Fiyatında %
1991	61.5	55.3	50.8
1992	57.3	62.1	62.7
1993	63.5	58.4	62.2
1994	67.4	120.7	97.8

Kaynak:DPT-1995, Tablo Tarafımdan Hazırlanmıştır.

Arpa üreticisinin 1991 ve 1993 yıllarında reel olarak geliri artmış, buna karşılık 1992 ve 1994 yıllarında geliri azalmıştır. 1994 yılında satın alma gücündeki azalma %120,7'lik enflasyona rağmen %66,4'lük ürün fiyat artışına oranlandığında çok yüksektir. İncelenen dört yıllık

dönem içerisinde arpa üreticisinin satın alma gücündeki azalma önemlidir.

**Çavdar fiyatındaki
Yıllar itibariyle
% değişime**

1991	44,3
1992	53,6
1993	64,4
1994	82,0

1993 yılı hariç diğer yıllarda çavdar üreticisinin geliri reel olarak azalmıştır.

Mısır Destekleme fiyatındaki Artış

1991	66,6
1992	60,8
1993	35,0
1994	95,8

1991 yılı hariç diğer yıllarda mısır üreticisinin geliri reel olarak azalmıştır.

Destekleme Fiyatındaki artışla toptan eşya fiyatları endeksi ve tarımsal toptan eşya fiyatlarının karşılaştırılması

Yıllar	Yulaf Destekleme fiyatı	Toptan Eşya fiyatı	Tarımsal Top.Eşya Fiy.
--------	----------------------------	-----------------------	---------------------------

1991	40,9	55,3	50,8
1992	57,1	62,1	62,7
1993	28,	58,4	62,2
1994	137	120,7	97,8

1991 ve 1994 yıllarında yulaf üreticisinin geliri reel olarak düşük oranlarda artarken, 1992 ve 1993 yıllarında yüksek oranda reel bir azalış söz konusudur.

Tablo.11

Destekleme Fiyatındaki % Değişmeler

Yıllar	Tütün Dest. Fiyatındaki Yıllık Değişim %	Pamuk Dest Fiyatındaki Yıllık Değişim %	Ş.Pancar Fiyatındaki Yıllık Değişim %	Fındık Destk Fiyat. Değişim%	Soya F.Fiyatındaki Değişim %
1991	41.1		53.3		
1992	136.6	57.3	63.3	60.7	1000
1993	26.8		56.2	57.8	60.0
1994	61.3		100.0		

Kaynak :DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler”, Ankara 1995.

Tütün üreticisinin geliri 1992 yılında reel olarak yüksek bir artış gösterirken, 1991, 1993 ve 1994 yıllarında büyük bir düşüş göstermiştir.

Pamuk üreticisinin 1992 yılında gelirinde reel olarak %4,8’lik bir azalış olmuştur.

Şeker Pancarı üreticisinin gelirleri de dönem içerisinde reel olarak azalmıştır.

Fındık üreticisinin gelirleri 1992 ve 1993 yıllarında düşük bir gerileme göstermiştir.

Soya fasulyesi üreticisinin gelirleri 1992 yılında %37,9 oranında reel bir artış gösterirken 1993 yılında düşük oranda bir artış göstermiştir.

Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatlarının belirlenmesinde belirli bir oran ve politikanın izlenmediği gibi bir yargıya varılabilir. Ancak bu tezin doğruluğu tarımsal ürünlerin üretim miktarı (arzları) incelendikten sonra tartışılabilir. Çünkü bazı ürünlerin fiyatları reel olarak önemli ölçüde gerilerken, bazılarının fiyatı reel olarak artmıştır.

1994 yılında tütün fiyatı %59,4 reel olarak azalırken, aynı yıl yulaf fiyatı %16,16 oranında reel olarak artmıştır.

Destekleme fiyat politikası, ürünlerin arz artış ve azalış dönemlerinde ürün fiyatlarının değerini koruması amacını güder. Eğer 1994 yılındaki tütün ve yulaf örneği, üretim (arz) ile ilgili sebeplerden dolayı gelir artış ve azalışına maruz kaldılar ise destekleme fiyat politikası amacına ulaşamıyor demektir.

Tablo.12
Tütün Ve Yulafın Üretim Ve Verimleri

Yıllar	Tütün Üretimi Ton	Tütün Verimi Kg./Ha	TL/Kg	Yulaf Üretimi Ton	Yulaf Verimi Kg/Ha	TL/Kg
1993	338.796	997		245.000	1.815	
1994	217.487	901		230.000	1.643	
1994	204.440	974	250.00	250.000	1.690.	6152

Kaynak: DİE, 1993, 1994, 1995 Tarım Yapı ve Üretim İstatistiklerinden incelenerek hazırlanmıştır.

Tablodan inceleneceği üzere tütün ve yulaf üretiminin arzında 1984 öncesi yıllara göre önemli bir değişme yoktur. O halde bazı ürünlerin bazı yıllarda reel olarak gelir kaybına uğrarken aynı şekilde bazı ürünlerin reel olarak gelir artışı yaşamaması ve bu artış ve azalış arasında büyük farkların olması devletin destekleme fiyat politikasının bir sistematiğe ve temele dayanmadığı, bilimsel olmadığı, dolayısıyla rasyonellikten uzan ve tarımcının üretimini, girdi kullanımını yönlendirmekten aciz, gelir düzeyini korumaktan yoksun, sanayiye kaynak aktarımı adına iç ticaret hadlerini tarımın lehine çevirme açısından başarısız bir uygulamadır. (1991-1994 dönemi için)

Tarımsal işletme ürünü ekerken harman zamanı fiyatın ne olacağını bilmez, ürünün arzının düşük mü, yüksek mi olacağını doğa koşullarının verimi arttırıcı ya da azaltıcı yönde olup olmayacağını bilmeksizin ürünü eker ve harman zamanı geldiğinde destekleme fiyatı açıklanır ve içinde bulunulan yılda bazı ürünler büyük reel gelir kaybına bazı ürünler büyük reel gelir artışına maruz kalır. Bu duruma sonuç olarak bilimsel açıdan, ekonomik açıdan üretici kesime söylenecek bir şey olmamakta, reel gelir kaybına uğrayacak, ürünü ekmemiş olmalarına dua etmeleri gerekir demekle yetinmek doğru olacaktır.

Kamu destekleme fiyatlarını belirlerken rasyonel davranmalı, ürünler arasındaki gelir kayıp ya da yükselişleri birbirine yakın olmalı, üretimi arttırılmak istenen ürünlerde reel gelir artışının daha yükseltilmesi, reel gelir kabının bir ürüne değil ürünler arasında paylaşımının sağlanması, bu konuda belirgin bir politikanın uygulanması gerekir.

2.3.7.1.Fiyat Yoluyla Desteklenen Ürünler ve Destekleme Kuruluşları

Desteklenen ürünler yıllar itibariyle farklılık göstermektedir. 1974-1980 arası 30 ürün, 1980-1988 arası 10 ürün ve 1988-1992 arası 25 ürün bugün ise 22 ürün desteklenmektedir Ülkemizde tarımsal ürünleri destekleyen kuruluş sayısı 17'dir.

Tablo.13

**Destekleme Alımlarına Konu olan Ürünler
Destekleme Kuruluşları ve Desteklemenin Başladığı Yıl**

Destekleyen Kuruluşlar	Desteklenen Ürün	Dest.Başl.Tarih
1-Toprak Mahsulleri Ofisi	Buğday-	(1932)
	Arpa-	(1938)
	Çavdar-	(1938)
	Yulaf -	(1938)
	Mısır-	(1941)
	Çeltik-	(1944)
	Afyon Sakızı-	(1938)
2-ÇAYKUR	Yaş Çay Yaprağı Tekel	(1940)
	Çaykur	(1973)
3TARİŞ	Çekirdeksiz K.Üzüm	(1965)
	Kuru İncir -	(1966)
	Çekir.Kuru Üzüm	(1976)
	Zeytinyağı	
4-FİSKOBİRLİK	Fındık-	(1962)
5-ÇUKOBİRLİK	Çiğit -	(1969)
	Yerfıstığı-	(1978)
6-ANTBİRLİK	Pamuk	
7-TEKEL GEN.MÜD.	Tütün-	(1947)

8-T.ŞEKER F.A.Ş.	Anason	
9-ÇAYKUR	Şekerpancarı-	(1956)
10-TRAKYA YAĞLI TOH.	Çay -	(1973)
	Koza-	(1979)
	Ayçiçeği-	(1979)
	Soya fasulyesi-	(1976)
11-G.DOĞU TARIM SATIŞ K	Antep fıstığı-	(1968)
	Kırmızı Mercimek -	(1979)
13-GÜLBİRLİK	Gülçiçeği	(1976)
14-ET ve BALIK KURUMU	Koyun ve Sığır	(1974)
15-TÜRKİYE SÜT END.KUR.	Süt	(1968)
16-TİFTİK YAPAĞI A.Ş.	Tiftik (70) Merinos-	(1976)
	Yerli Yapağı-	(1979)
17-KOZABİRLİK	Yaş Koza	

Kaynak: Dinler, 1993: 257

2.3.7.2.Desteklenen Ürünlerin Satın Alınan Miktarı

Günümüzde devletin üretimin %100'ünü aldığı tek ürün şekerpancarıdır. Tüccarın satın aldığı ürün miktarı ve rekolteye göre devletin aldığı ürün miktarları yıldan yıla değişiklik göstermektedir.

Tablo.14

Desteklenen Ürünlerin satın Alınan Miktarı								
(ONBİN TON)								
	1988		1990		1992	1994		1995
Ürünler	Rek.	Alım	Rekolte	Alım	Rekolte-Alı	Rek.-Alım	Rekolte	Alım
Buğday	2050	279	1625	516	2100 - 255	1700 325	1800	294
Arpa	72		81,4		57			
Çavdar	3		5,6		6			
Mısır	5		13		25			
Yulaf	0.2		1		0.3			
Pamuk	53.6				81,5	60.6 41	222.3	115.4
Ş.Pancar	1153	1093	1406	1399	1335 1318	1274 1264	1117	1086
Tütün	10.6		18.4		15.4			

Kaynak: Dinler, 1993: 257

2.4.Destekleme Politikasının Kaynakları

2.4.1.Fonlar

Tarımsal sübvansiyonlara kaynak sağlayan en önemli fon DFİF'dir. DFİF'nin dışında Geliştirme ve Destekleme fonu ve kaynak kullanımı Destekleme fonu tarımsal desteklemeye kaynak sağlayan fonlardır.

Destekleme ve fiyat istikrar fonu ilk olarak 1980 yılında Türk parası kıymetini koruma hakkında 25 sayılı kararın 5 nci maddesi ile Merkez Bankası nezdinde oluşturulan DFİF'nun yürürlükteki son şekil 13.10.1998 tarih ve 88/13384 sayılı BKK ile belirlenmiştir.

Kararın DFİF'un PKKK kararları ile tarımsal girdilerin sübvansiyonu, üreticilerin fiyat hareketlerinden korunması, ihracatın geliştirilmesi, ihracata dönük yatırımların finansmanı için kullanılabilmesi hükmüne göre çıkarılan, PKKK kararları ile gübre, ilaç, tohum, süt teşvik primi ödemeleri, DFİF'dan yapılmaktadır. DFİF'den doğrudan ihracatı teşvik ödemelerinin 1992 yılında fon kapsamından çıkarılması ile fonun tarımsal girdilerin sübvansiyonu amacı ağırlık kazanmıştır.

Geliştirme ve Destekleme fonu 2976 sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun uyarınca 27.11.1984 tarih ve 84/8800 sayılı BKK ile Merkez Bankası nezdinde kurulan fonun yönetimi Toplu Konut İdaresi Başkanlığında bulunmaktadır. Fonun kullanım amaçları arasında tarım, hayvancılık ve besicilik faaliyetlerinin geliştirilmesi yer almaktadır.

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilmesi ve ihtisas kredilerin de kredi maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla kurulmuştur. Fon'dan Ziraat Bankasınca %34 ve %43

faiz üzerinden kullandırılan hayvancılık ve su ürünleri kredileri için 11 puanlık faiz farkı ödemeleri ile diğer krediler de 3 puanlık faiz farkları ödenmektedir.

2.4.2.Bütçe

Bütçeden, 233 sayılı KHK'nın 35 nci maddesi çerçevesinde KİT'ler ve tarım kuruluşlarının görev zararları karşılanır.

Sermaye Transferi: Tarımsal kuruluşlara yapılan sermaye transferidir.

Ödenmeyen Vergi ve Fonlar: Uygulanan para politikaları sonucunda destekleme alımlarında Merkez Bankası kaynaklı reeskontabi kredilerin kullandırılmaması, kuruluşları alımların finansmanı için kaynak arayışına itmiştir. Bu kaynak arayışı, ticari bankalara yönelmek dışında tahakkuk eden vergi ve fon borçlarını ödememek tecil etmek şeklinde olmuştur.

Tekel ve Şeker Fabrikaları A.Ş. Vergi ve Fon borçlarını ödemeyerek, devreden vergi ve fon borçlarından kaynak yaratmış olmakta ve finans ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Tekelin bu yolla 4 yıllık fon yaratımını inceler ve TL'nin 1999 yılı itibariyle 1990'dan bugüne değer kaybını gözönüne alırsak borçlanarak finans yaratma şeklinde oluşan açıkların nasıl kapatıldığını ve açıkların boyutu ortadadır.

- 1989'dan 1990'a --- devreden vergi ve fon borcu ---848 milyar
- 1990'dan 1991'e---devreden vergi ve fon borcu-----3,8 trilyon
- 1991'den 1992'ye---devreden vergi ve fon borcu-----4,2 trilyon

2.4.3.T.C. Ziraat Bankası

T.C. Ziraat Bankası, teşkilatlanmış kredi kaynaklarından üreticiye verilen kredilerin tamamına yakın bölümünü karşılamaktadır. Diğer bankaların ve kredi kuruluşlarının tarımsal kredilendirmedeki payları çok düşüktür. Bu sebeple Ziraat Bankası tarıma kredi veren ana kuruluş olma niteliğine sahiptir. Yıllar itibariyle bankacılık sektörünün toplam yurt içi kredileri ile Ziraat Bankası'nın yurt içi ve tarımsal kredileri ve toplam kredi içindeki payları 1988-1998 yılları arasında %14 ile %17 arasında seyretmiştir. Toplam krediler içindeki kredilerden tarım sektörünün aldığı kredileri içeren Ziraat Bankası kredilerinin %16'larda pay alması bankanın kredi yükünü ortaya koymaktadır.

Tarımsal üretim ve pazarlama konularında özellikle küçük ve orta tarım işletmeleri ile modern tarım metotları uygulayan işletmelerin ve tarımsal amaçlı kooperatifler ile üst kuruluşlarının kredi ihtiyaçları öncelikle karşılanmaktadır.

Ziraat Bankası, tarımsal üretim kredileri olarak nitelendirilen zirai krediler, özel tarımsal krediler ve su ürünleri kredileri vermektedir. Tarım kredi Kooperatiflerine sağlanan krediler yanında, ayrıca tarımsal içerikli diğer krediler olarak nitelendirilen Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın normal ve destekleme kredileri vardır. Tarımsal sanayi kredileri, tarım ve tarımsal sanayi ürünleri ihracat kredileri ile TMO , Çay-kur, TŞFAŞ ve TZDK gibi tarımsal nitelikli kamu kuruluşlarına da Ziraat Bankası kredi açmaktadır.

2.4.4.T.C. Merkez Bankası

Daha öncede değindiğimiz gibi tarım sektörünün finansman ihtiyacının karşılayan T.C. Ziraat Bankasının “bu kadar yüksek rakamlı kredileri, bu kadar düşük faiz oranlarıyla karşılaması, banka işletmeliğinin devasa yöneticilik becerisinden kaynaklanmamakta, bankanın finansörlüğünü T.C. Devleti yapmaktadır” demiştik. T.C. Merkez Bankasının toplam kredileri içindeki tarım sektörü kredilerinin oranlarını Merkez Bankası kredileri içinde destekleme

kredilerinin oranları ve Merkez Bankası müdahale kredi rakamlarını, Genel toplam kredi rakamlarını verirsek toplam kredi miktarı içinde müdahale kredilerinin oranları, yılla itibariyle hesaplamıştık. Destekleme politikasının oranları krediler başlığı altında Tablo I ve Tablo III'te görüleceği üzere banka kredileri içinde 1976 yılında %40 gibi çok büyük bir paya sahip olan sektör 1984 yılına dek azalma eğilimini sürdürmüştür ve %5,1'e düşmüştür. 1984 sonrasında sırasıyla 9,5-11,7-22,2-21,0-19,7-18,9 ve 1991 yılında %26,4 olarak gerçekleşmiştir.

1960-1970'li yıllarda Türkiye'de destekleme faaliyetlerinin birinci finans kaynağı Merkez Bankası kredileridir. Zira ürün fiyat politikasının uygulanmasında (stok birikimi ve stokların maliyet altında satışı, atıl kapasite, pazarlama maliyetinin karşılanması gibi nedenlerle) kurumların uğradıkları, zararların genişlemesi ve artan kredi talepleri ve aldıkları kredileri geri ödeyememeleri, fiyat politikasından doğan enflasyona yol açma nedeni idi(Kazgan, 1972:96). Türk ekonomisinde bu etkinin ortaya çıkma nedeni, politikayı yürüten kurumların zararlarının kamu geliri yerine kredi yenilemesiyle karşılanmasıydı(Kip, 1991:115). Politikanın kendi içinde enflasyonist olmaktan çok Türkiye'deki uygulama biçimi bu etkiyi yaratmaktaydı. Bu etkinin 1970-1980 ve 1960 dönemlerindeki sonuçları çok farklıdır. 1950-1960 döneminde T.C. Merkez Bankası kredilerinde ortalama yıllık genişleme 520 milyon TL'dir, bunun 208 milyon TL'si, yani %40'ı tarım ürünleri finansmanından, yaklaşık 104 milyonluk kısmı %20'side TMO zararlarından doğmuştur. Bu dönemde Ticari Banka kredilerindeki genişleme önemsiz boyutlardadır. Bu sebeple fiyat politikasının enflasyonist etkisi çok şiddetli olmuştur. (Kazgan, 1991:253) 1960-1970 döneminde T.C. Merkez Bankası kredilerindeki ortalama yıllık artış 1,371 milyon TL bunun tarım ürünlerinden doğan kısmı da %36'sı (490 milyon TL) kadardır. 1960-1970 döneminde (dövizle çevrilebilir mevduat hesaplarının da etkisiyle) ticari banka sisteminin yarattığı kredi genişlemesi o denli önem kazanmıştır ki, ürün fiyat politikasından doğan zararların enflasyon yaratma etkisi önemsizleşmiştir. 1970 sonrası dönemde Merkez Bankası kredilerinin içinde ve artan kredi miktarı için de tarım sektörü kredilerinin payı önemlidir. Ancak bu dönem sonrası enflasyon yaratma özelliği azalmış, diğer enflasyon kaynakları öncelik almıştır (A.g.e., s.255).

1976-1991 arası Merkez Bankası kredi içinde tarımsal kredilerin payı 1984'e kadar sürekli

gerilemiştir. 1984, 1987 arası tarımsal kredi oranının bu denli düşmesi, canlı hayvan ve sütün bu yıllarda destekleme kapsamı dışına çıkarılması ile birlikte (süt daha sonra yeniden destekleme kapsamına alınmıştır) temelde iç ticaret hadlerinin 1980 sonrası taban fiyatların genel seviyesinin altında tutulmasından kaynaklanmaktadır.(Eraktan, 1991:105).

Ülkemizde destekleme politikası kaynakları içinde fonlar, bütçe (kamu geliri) ve T.C. Ziraat Bankasının finansal imkanlarının, destekleme politikasının ihtiyaç duyduğu finansman miktarını karşılayamaması, T.C. Merkez Bankasının destekleme alımı yapan kurumlar ve Ziraat Bankasına finans transferi yapması ile karşılanmaktadır. Açıkların süreç içerisinde devam etmesi kurumların eski borçlarını Merkez Bankasına geri ödemeleri bir tarafa yeni borçlanmalarla emisyon hacminin artmasına sebep olmaktadır. Destekleme politikasının gerçek kaynağı uzun yıllar boyunca T.C. Merkez Bankası olmuştur ve gözükene ki olmaya da devam edecektir.

Destekleme kapsamında en büyük payı alan araç girdidir. %50'lik gübre sübvansiyonu tarımsal destekler içinde en büyük payı alır. Gübre alıcısı tarımcı adına ½'lik bir nakdi devlet ödeme yolunu seçeceğine, gübre üreticisi ve ithalatçılara uygulayacağı vergi muafiyet ve indirimleri ile destekleme miktarının yükünü önemli ölçüde azaltacaktır. Tarımın reel olarak gübre maliyetini yükseltmeksizin %25 Kurumlar Vergisi ve %20 Kurum karı stopajında indirimler ile gübre satış fiyatı %45 düşecek devletin gübrede sübvansiyon payı on kat azalarak %5'e düşecektir. Bugüne dek süregelen olan Merkez Bankası finansmanınca desteklemenin karşılanmasının devam etmesi günümüz ekonomik şartları ve bütçe imkanları dahilinde mümkün değildir. Destekleme alımı yapan kuruluşların zarar etmeyecekleri oranda taban fiyatların açıklanması ve benzeri önlemlerle sağlıklı politikalar izlenmelidir.

2.5.Tarım Sektörünün ve Destekleme Politikasının Sosyal ve Ekonomik Maliyeti

Ülkemiz büyük bir tarımsal üretim potansiyeline sahiptir. Belli başlı birçok ürünün üretiminde genellikle dünyada ilk yedi içine girmektedir. Bu ürünler, buğday, pamuk, çay, şekerpancarı,

koyun ve kuzu eti, tütün, ayçiçeği, mercimek, fındık, taze ve kuru üzumdür. Bu ürünlerden bazılarında dünya üretiminde birinci ve ikinci sıradadır. Fındık, kuru üzüm ve mercimek dışında dünya üretimi için içindeki ürün payları %2 ile 5 arasındadır.

Türkiye üretim sıralamasında ön sırada yer almakla birlikte dünya üretimine katkısı fazla değildir. Bunun da ötesinde büyük nüfusu ile kendi ürettiğini yine büyük ölçüde kendisi tüketmektedir. Fındık, üzüm, mercimek dışında önemli bir üretici, ihracatçı olmadığı gibi dünya piyasalarında hiçbir etkinliği de bulunmamaktadır. Tarımsal açıdan kendine yeterli olarak adlandırılabilir. Kendine yeterlilik tüketim talebinin yurt içi üretimle karşılanmasıdır. Türkiye uzun yıllar boyunca tarım ürünleri dış alımını yasaklayan veya belli kamu kuruluşları ile bu işlemi yürüten bir ülke görünümündeydi. 1983 ve 1984'ten başlayarak dış ticaretin liberalizasyonu ile Türkiye gittikçe daha çok tarım ürünü alırduruma gelmiş ve 1988'de tarım ürünleri ihracatının %26,5, 1989'da, %48,9'u, 1992'de %54'ü, 1994'te %55,3'ü ile tarım ürünleri ithalatı yapmıştır. 1993 yılında ise tarım ürünleri dış satımı dış alımını karşılayamamış (1073 milyon \$-1044,3 milyon\$) 28,7 milyon \$ tarım ürünleri dış ticareti açığı oluşturmuştur(DPT, 1995: 53). Bu göstergeler üretimden ziyade halkın alım gücündeki artışla ilgilidir. Çözüm ise üretim çeşidinin bu yönere kaydırılmasındadır. Gözükendir ki; ülkemiz kendine yeterli yedi ülke arazsında yer alıyor, tezi tehlikeye girmiştir.

Varolan üretim potansiyeline rağmen,Türkiye'nin büyük üretici ve ihracatçılar içinde yer almaması, gerek OECD içinde, gerekse çok taraflı ticaret görüşmelerinde korumacılığın kaldırılması, liberalizasyonun artması yolundaki çalışmalarda Türkiye'nin adının bile geçmemesine neden olmaktadır (Eraktan, 1991: 111). 1987 yılında yapılan OECD Bakanlar Konseyinde, 1980'lerin ilk yarısında ortaya çıkan arz fazlasının giderilmesi için reform çalışmaları yapılması ve tarımsal desteklerin azaltılarak tarım ürünleri ticaretinin arttırılması yolunda karar alınmıştır. Ancak Türkiye bu reform programına katılmamıştır. Daha sonraki yıllarda ulusal tarım politikalarında uygulanan tarımsal yardımların seyri ve düzeyinin araştırılarak dünya piyasalarında baş gösteren sorunların ortadan kaldırılması için uyumlu ve ortak bir çaba içine girilmiş, bu çerçevede ulusal politikalarla çeşitli şekillerde tarıma verilen sübvansiyonların tek bir yöntemle hesaplanması gereği kabul edilmiştir. Üretici ve tüketici

yardım değeri (PSE/CSE) olarak adlandırılan bir hesaplama yöntemi için OECD ülkelerinde tarıma yönelik korumacılık politikasının çapının ölçülmesine başlanmış. Bunun amacı ulusal piyasalarda uygulanan yüksek fiyat politikalarının yarattığı arz fazlasının dünya fiyatlarını düşürücü etki yapmasını engelleyici, fakat aynı zamanda üretici gelirlerin de ortaya çıkabilecek düşmeleri telafi edici politika alternatiflerinin bulunabilmesidir.

Bunun için, 1979-1981 döneminden başmayarak 13 tarım ürünü için onbir OECD ülkesinde (AT burada tek bir ülke kabul edilmektedir.) üretici / tüketici destek değerleri araştırılmıştır. Türkiye hem bu hesaplamalarda, hem liberalizasyonun gelişmekte olan ülkelere etkisini araştıran model denemelerinde, OECD'nin az gelişmiş ülkelerinden biri kabul edilerek dikkate alınmamıştır. Türkiye dışındaki bütün OECD ülkeleri bir ülke grubu içinde modele dahil edilmişlerdir (Kepenek, 1991: 155,156).

Üretici destek değeri tarım ürünleri tüketicileri ve vergi mükelleflerinden tarım politikaları sonucu çiftçiye transfer edilen meblağlardır. Tüketici destek değeri ise piyasa fiyatlarının desteklenmesinin bir sonucu olarak tüketici tarafından ödenen azami bir vergidir ve eğer tarım politikaları gereği tüketiciye bir yardım yapılıyorsa bu da hesaba katılır. OECD ülkelerinde üretici destek değerleri 1989 yılı içinde en az Yeni Zellanda'da 400 milyon Dolar olmuştur. Bu yardımlar ABD'de 32 milyar\$, Japonya'da 34 milyar \$, AT' de 68 milyar \$'dır. Gayri Safi tarımsal üretim değerleri içinde bu yardımın payı Yeni Zellanda da %5,Avustralya'da %10, ABD'de %27, AT' da %38, Finlandiya, Japonya, Norveç ve İsveç'te %72 ile %75 arasındadır. (Eraktan, 1991: 112)

Tarım ve Gelişme konulu bu tezin ilk iki bölümü (Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörünün Önemi ve Gelişimi - Tarımsal Yapı ve Verimlilik - Tarıma Yönelik Kamu Politikaları ve Sektöre Devlet Müdahalesi) nde sektörün yapısını, verimliliğini, önemini, gelişimini ve devlet müdahalesini inceledik. Ancak ikinci bölümün bu son konusu "Tarım Sektörünün ve Destekleme Politikasının Sosyal ve Ekonomik Mahiyeti" başlığı altında sektörün genel mahiyetine değinmeden önce gerekli karşılaştırmaları yapabilmek ve sektörün

desteklenmesinin mahiyetinin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda ve diğer b6l6mlerde değindiğimiz sekt6r 6zelliklerinin gelişiminde kamu politikasının ne denli 6nemli olduğu yargısının açıklanabilmesi doğrultusunda ve diğer 6lkelerdeki durumla karşılaştırarak, diğer 6lkelerin ve T6rkiye'nin hangi şartlarda liberalleşme eğilimine y6nelerek, destekleme eğilimini y6nlendirdiklerini, açıklama açısından yukarıdaki bilgileri vermeyi uygun buldum.

“Destekleme Politikasının Sosyal ve Ekonomik Mahiyeti” başlığı altında inceleyeceğimiz mahiyet daha b6y6k olsaydı şimdiye kadar işlediğimiz konularda daha olumlu bir sekt6r yapısıyla, daha verimli 6r6n tablolarıyla karşılaşırdık; aynı şekilde mahiyetin k66kl6đ6 de bizi daha olumsuz şartları taşıyan sekt6r 6zellikleri ile karşılaştırdı.

T6rkiye 1960 6ncesi tarımın vergilendirilmesi tartışmaları, 1960-1980 d6neminde toprak reformu tartışmalarıyla geçirmiş. Vergilendirme konusunda bir tarım politikası geliştirilmemişken, toprak reformu da Urfa'da başlamış ve Urfa'da bitmiştir. 1980'e dek tarım politikaları konusunda T6rkiye'nin tutarlı,b6t6nc6l ve uzun s6reli bir tarım politikası olduğu s6ylenemez.(Kepenek, 1991: 156)

Tarımın desteklenmesi ile demokrasinin işlerliği arasında da doğrusal bir ilişki vardır.(13) Demokrasinin işlerlik kazandığı yıllarda tarım kesimi destekleniyor, baskı d6nemlerinde de tarım 6reticinin alım g6c6 azalıyor. 12 Mart 1971 sonrasında da 12 Eyl6l sonrasında da yaşanan baskı konucu tarım kesimi yoksullaşmıştır. Demokrasinin işlerliği, tarım 6reticilerinin kendilerinin çıkarlarını korumaları için yeterlidir. Buna en g6zel 6rnekte, AT 6lkelerinin GATT s6re ve ilkelerini yıkım noktasına getiren tutumlardır. AT 6lkeleri kendi tarım 6reticilerinin çıkarlarını soruma neticesiyle destekleme politikalarında ısrar ettiklerinden d6nya serbest ticaret s6reci kesintiye uğruyor. “Serbest ticaret, piyasa koşulları”, kamuoyunun, daha doğrusu tarım 6reticilerinin 6rg6tl6 bir biçimde karşı çıkmaları sonucu işlemez duruma gelebiliyor. İspanya ya da Fransa'da hiçbir iktidar, 6rneğin şarap 6reticilerine d6nya fiyatlarını dayatmıyor.(M6layim, 1991: 160). Oysa T6rkiye'de 1980 sonrasında ta Ortaasya'dan buyana y6zlerce t6r peynir 6retken bir halka peynir ithal edebiliyor. Ve neredeyse yoğurdun anavatanına yoğurt ithaline g6z yumulacak bir aşamaya geliniyor. T6rk 6reticisine 6r6n

fiyatları genelde dünya fiyatları düzeyinde tutulup sadece gübre sübvansiyonuyla tarımcı destekleniyor (Kepenek, 1991:157). Denilebilir ki, peynir patates vb. ithali salt tüketici açısından yararlıdır. Ancak biz demokratik süreçlerimiz işletebilseydik tüketici üretim dengemizi ulusal düzlemde oluşturabilirdik. En küçük tarımsal işletmeyi bile bünyesine alayı başarmış, girdi, ürün pazarlaması ve teknolojik yardım konularında faaliyet gösteren köy-koop. ve Tar.Koop. 1980 ihtilalinde kapatılmamış olsaydı (A.g.e., 1991:158), bugün kurulması ve örgütlenmesi yıllar almış ve merkez birliği güdümlü olmayan(Bugün faaliyet gösteren tarımsal kooperatifler merkez birliği güdümlü olup, ortaklarının haklarını arayacak statüde değillerdir. Birer KİT özelliği taşırlar.) bu kooperatifler tarımsal ürün üreticilerinin demokratik örgütleri olarak o yıllardır Avrupalılara ve Amerikalılara kapitalizm dersi vermeye kalkan ülkemiz yöneticilerine, kotaları kaldırmalarına, tarımsal ürün ticaretini serbest etmelerine ve ürün fiyatlarının dünya fiyatları düzeyinde tutulmasına karşı çıkarlar ve bugün sanayiye gerçek anlamda kaynak aktarabilen, verimli üreten, gelir düzeyi yüksek bir tarım sektörü ile karşılaşmamızı sağlayabilirdi.

Ülkelerin yöneticileri kendi üreticilerinin çıkarlarını korumak zorundadırlar ve bu nokta ekonomi politikalarının temel belirleyicisidir.

Kalkınma planlarında her ne kadar destekleme politikasının amaçları dört dörtlük ve ülkemiz şartlarına göre hazırlanmış olsa da bu amaçlara bir türlü uygulama imkanı bulunmamakta ya da başka amaçlara hizmet etmektedir.

1990-1994 dönemi için hazırlanan ve uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, destekleme politikası önlemlerini şu şekilde sıralamaktadır;

- Tarımsal destekleme politikasında, tarımsal gelir de istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazinin özelliklerine, iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasına yardımcı olacak önlemler almak.

- Tarımsal desteklemenin kapsamını, ekonomik ve sosyal kriterler nazarında saptamak.
- İhraç ürünleri ile destekleme alımı uygulamalarında ürünün dünya piyasalarındaki rekabet imkanlarını korumak ve artırmak amacıyla, kaliteli ve standart ürün lehine fiyat farklılaştırması etkin bir şekilde sürdürülmeli ve bu ürünlerin fiyatlarının tespitinde dış fiyatlarda gözönünde bulundurulmalıdır.
- Tarımsal üretimin artırılmasında ve teşvikinde fiyat politikası yanında ucuz ve yeterli girdi, kredi, tarımsal eğitim, tarımsal teşkilatlanma ve teknolojik gelişme imkanlarının artırılması gibi fiyat dışı destekleme araçlarına da ağırlık verilmelidir.

Tarım sektörünün sorunlarını çok iyi analiz ederek hazırlanmış ve destekleme politikası amaçları, ülkemiz şartlarında kusursuz olarak Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planımızda belirlenmiştir. Demek ki ülke yöneticileri de tarım sektörünün gelişimi için nasıl ekonomik müdahaleler yapılmasını ve sektör sorunlarını biliyorlar. Ancak planın uygulandığı döneme bakıldığında, plan başında tarım sektörünün ekonomik ve sosyal şartları planın uygulandığı dönem sonundan daha olumlu sonuçlar yansıtıyor. O halde şunu söyleyebiliriz ki uygulanan plan kendi amaçlarına hizmet edememiştir.

Destekleme politikası, kalkınma politikasının bir parçasıdır. Kalkınma politikası ilkelerine ters düşen bir destekleme politikası uygulaması genel ekonomik yapıya zarar verecektir. Destekleme politikaları ekonomik kesimler ve sosyal gruplar arasındaki farklılaşmayı azaltma eğilimi içinde olmalıdır. Destekleme politikasından ülkemizde anlaşılan tarımcının refah seviyesini iyileştirmektir. Bu konuda tüm görüşler kesişmekte farklılıklar girdi aşamasında destekleme politikasının etkin olması ve maliyetlere yönelik destekleme görüşleri, ayrıca taban fiyat desteklemesi ile ürün fiyatın desteklenmesine ilişkin görüş, ya da iki aşamada da destekleme politikasının oluşturulması şeklinde ayrılmaktadır.

Destekleme politikası kesin kez tarımcı gelirini arttırmaya yönelik olmamalıdır. Kendi görüşüm destekleme kalkınma politikası ilkesinde tarımcının gelirini kısmaya hatta tarımsal

geliri vergilendirmeye yönelik bile olabilir. Desteleme politikasıyla ürün arzları üzerindeki planların uygulanmasını sağlayacak ve arzı artırılıp kısılması gereken ürünlere yönelik sağlıklı ve tutarlı politikalar kesinlikle izlenmelidir. Bunun en kolay yolu ekim aşamasında arz arttırılmak istenen ürünün tohumuna gübrede olduğu gibi direkt satış aşamasında sübvansiyon uygulamaktır. Gübre sübvansiyonları kaldırılmalıdır. Bütçe olanaklarını zorlayan bu uygulama dekar başına gübre tüketimini gelişmiş ülkelerin gübre tüketiminin %20'si düzeyinde kilitlemiştir. 1980'den bu yana sekiz milyon ton düzeyinde kalan gübre tüketiminin arttırılması şarttır. Gübre sübvansiyonu kaldırılmalı, bunun yerine verimliliği etkileyecek prim fiyat sistemine geçilmelidir. Örneğin dekarda 800-900 kg. mısır üreten üreticiye mısır fiyatı 30.000 TL. olarak belirlenirken %10'lük ürün artışı için %10 fiyat primi üreticinin verimliliğini direkt olarak etkileyecek üretici en rasyonel girdi bileşimini kullanacaktır. 1980 ihtilalinde kapatılan köy-Koop. ve Tar.-Koop. statüsünde üreticiyi örgütleyecek kooperatifleşme faaliyetleri desteklenmeli. Üst birlikleri bir an önce oluşturulmalıdır. Resmi plakalı araçlarıyla hizmet veren kooperatifler (Fiskobirlik-Tarım Kredi vb.) Üreticinin hakkını savunma yerine üretici hareketlerini bastırmaktadır. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 1990 dönemi sonrasında zorunlu olarak değiştirilen yapılanmaları ve ana sözleşmeleri ile tek düzeliğe itilmiş ve elleri kolları bağlanmıştır. Buna rağmen üstün çalışma performansı ile 1995 sonrası dönemde 1995-1997 üretici ürünlerinin satın alma gücünü önemli ölçüde arttırmayı, pazarlama olanaklarının ürünün kooperatif çatısı altında toplanarak bir elden satılması nedeniyle rekabet gücündeki artışla satın alma gücü artış eğilimine girmiştir. Bu kooperatifler üreticilerin bir şirketi tüzel kişiliğidir. Aynı ürün üreticilerinin ürün girdileri aynı mallardan oluştuğu için toplu alımla karlılık düzeyi artmaktadır. (Çünkü maliyetler düşmektedir.) Tarım politikaları her ne kadar pazarlama olanaklarının arttırılmasına yönelik olmalı, kooperatifleşme hareketleri desteklenerek tarım üreticisi örgütlenmelidir denilse de destekleme politikası bu yönde değildir. Tarımsal üreticileri bir arada toplayarak satın alma gücünü arttıran ve sadece bu ürün üreticilerinin ortaklarınca yönetilen bu kooperatiflerin karşısına illerde, ilçelerde Tarım İl Müdürlüklerine ve Tarım İlçe Müdürlüklerine bağlı birlikler çıkarılmış, 1997 sonrasında, kooperatiflerin pazarlama işleminin devam etmesine rağmen birliklerin ihaleleri düzenlemeleri ve piyasaları oluşturmaları ürünlerin satın alma gücünü azaltmıştır. Birlikte ortaklarına hizmet etmektedir. Ancak yönetimdeki söz hakları göstermeliktir. Devlet

yine resmi plakalı araçlarını işin içine sokmuştur. Bu eylemler planlı ve bilerek yapılmaktadır. Amaçları ise gözüken ve ön planda tutulan destekleme politikası amaçlarından çok farklıdır.

Bugünün piyasa şartlarında oluşmuş ve ilçe ilçe teşkilatlanmış ve bölgesel birlikleri ve genel merkez birliği ile omurgası oluşturulmuş tek ve bağımsız bir tüzelkişiliğe sahip, kendi ana sözleşmesini yürürlükte varolan şirketler gibi düzenleme hakkı olan kooperatif, serbest piyasa ekonomisi şartlarında hiçbir devlet müdahalesine, taban fiyat politikasına, girdi sübvansiyonuna gerek kalmaksızın, tarım sektörünü bugünkünden çok daha iyi şartlara çok daha kısa sürede getirecektir. Üretici ürününe göre farklı şubeleri olması gereken bu kooperatif üreticinin girdilerini vadeli temin edebilecek, üreticiyi nakit ve faiz sıkıntısından kurtaracaktır. Örneğin tahıl üretiminde gübre tüketiminin kullanımı hasada 3 ay kaladır. Girdiği karşılayan kooperatif ürünü alacak ve satacak ya da işleyecektir. Ancak ürünün pazarlamasından ya da işlenmesinden elde edilen kar üreticinin cebine girecektir. 1998 yılında elde edilen kar üretici ürettiği sivribiberin kilosunu 15.000 TL' ye satarken bu ürün halde pazarcıya 60.000 TL' ye satılmakta idi. Üretici bir yıl gözönüne bakıp 1 kg. biberin maliyetini 14.000 TL olarak üründen 1.000 TL/Kg kar ederken tüccar 45.000 TL kazanmaktadır. Diğer ürünlerde kar düzeyi tüccar adına bu kadar yüksek değilken yine üreticinin karından yüksektir. Kooperatif aracılığıyla pazarlanan ürün üreticilerin gelir düzeyini katlayacaktır. Girdi ve pazarlama konusunda gerekli hizmeti verebilecek bu kooperatifler devletin destekleme yükünü ortadan kaldıracaklardır. Devlet ekonomide tarım dışı sektörlerden çektiği kaynağın bir kısmını tarım sektörüne aktarmayacak, ayrıca bu şekilde gelire artan tarımcıyı vergilendirecek kamu gelirlerini arttıracak ve diğer vergi veren mükelleflerin, sanayicinin, hizmetler sektörünün, işçinin, memurun vergi yükünü hafifletecektir. Kooperatifleri gelirlerinin %70'i ristrun adı altında ortaklara dağıtmakta ve vergi dışı tutulmaktadır. Kamunun bu işten gelir ürün alımı sırasında kesilen müstahsil makbuzunda %1 olan stopajın yani gelir vergisinin örneğin %10'a çıkarılması ile hiçbir bürokratik işleme gerek kalmaksızın tarımcı vergilendirilebilir. Ayrıca kayıt dışında kalan tarımsal ürünler katma değer yaratamamaktadır. Tüccar ürünü müstahsilsiz aldığı için faturasız satmakta ve bütçeden %8 ile %15'i direkt olarak çalmaktadır. Kooperatif ürünü müstahsille aldığı için üreticinin Gelir Vergisini kesecek, ürünü faturayla sattığı için ürünü sattığı kişi veya kurumdan aldığı KDV'yi bütçe geliri olarak

Maliyeye yatıracaktır.

Devlet oluşturduğu kooperatiflerin görevlendirme zararlarından kurtulacak, bu kurumlarda çalışan personel giderlerinden kurtulacak taban fiyat çıkmazından kurtulacak, ürün arzını ayarlama da gösterdiği başarısızlık nedeniyle suçlanmaktan kurulacak, üstüne üstlük kamu gelirleri artacak, tarım dışındakilerin vergi yükü hafifleyecektir. Personel giderlerini kooperatif sahibi tarımsal ürün üreticileri olduğu için tarımcılar üstlenecektir. Sanayileşme olgusunun hızlanmasında en büyük engellerden biri sanayicinin ödediği %45 vergi oranıdır. %25 Kurum Vergisi ve %20 Kurum karı stopajı ödeyen sanayicinin vergi yükü hafifleyerek tasarrufları artacak, dış yatırımlar hafifleyen vergi oranı nedeniyle daha çok ülkemize gelecektir.

Uygulamada olan destekleme politikası, Tarım Bakanlığı bünyesindeki birçok uygulamayı, ziraat mühendislerince yapılan araştırmaları kooperatifler kendileri yapacaktır. Tarımsal üreticilerin ürünlerinden kesilen küçük fonlarla büyük işler başarılacaktır. %1'lik araştırma ve geliştirme fonu toplam tarımsal üretimin %1'i ele alındığında büyük bir finansal imkan verecektir. Devlet tüm dünyada tohumluk konusunda oluşan biyoteknik gelişmelere gözünü yummaktadır. Fransa Haziran-1999'da tarımsal üretimde yapay üretimden, yapay ürünlerden, fabrikada makinalarla üretilecek ürünlerden söz etmekte ve gerekli alt yapıyı oluşturduğunu belirtmektedir.

Destekleme politikamız hem ekonomimize ağır bir yük oluşturmakta hem de destekleme alımı yapan kuruluşlar, diğer ülke fiyatlarının altında bir fiyatta dünya piyasa fiyatlarına yakın taban fiyatlarla ürün almasına rağmen zarar etmektedir. Bu fiyatlarla ürün alırken zarar, ancak ülkemizdeki tıkanmış bürokrasinin doğurduğu bir sonuçtur.

Sermaye konusunda işletme kredisi ve tarımsal alet ve gereç veren tarım kredi kooperatifi ticari banka faizlerine yakın faiz uygulamaktadır. Sermayeye yönelik bir destekleme 1997 sonrası dönemde varlığını yitirmiştir.

Devlet ay ve tütünde tekel özelliğindeki alım özelliğini yitirmiş, sözde açıkladığı taban fiyatla alım yapmakta, ürün fiyatını kısa vadede ödemediğinden üreticiyi tüccara göndermekte, tüccar ürünü taban fiyatın çok altında ama peşin almaktadır. Nakit dar boğazını aşma uğruna üretici zararı göze almaktadır.

Devlet destekleme politikası çerçevesinde kumuşlaştırdığı toprakları, topraksız tarım ailelerine dağılacığı yerde bu toprakları uzun yıllar elinde tutmuş, daha sonra eski sahiplerine geri vermiştir.

Tarım sektörü ülkemiz nüfusunun yaklaşık %40'ını bünyesinde taşımaktadır ve bu %40 ancak GSMH'nin %15'ini üretebilmektedir. Diğer %60 ise %85'i paylaşmaktadır. Tarımcı baktığı nüfus oranıyla, sosyal güvenlik şemsiyesi oluşturulmadığı için kendi kendine emekli ettiği ve emeklilerin geçimini sağladığı, sağlık ihtiyaçlarını karşıladığı için, halkın gıda ihtiyacını karşıladığı için reel anlamda gelirleri arttırılmalıdır ki daha teknolojik imkanlarla daha verimli üretim yapabilsinler. Çünkü bizim sanayimiz ve hizmetler sektörü mensupları vefasızlıklarını hemen göstereceklerdir. Verimliliği düşük bir sektörün maliyeti yüksek olacaktır. Fiyatların dünya seviyesi her geçen gün verimliliği artan bir sektörde düşerken ülkemizde yerinde bile kalsa serbest ticaret politikası çerçevesinde ürünün ithalini sanayici karlı görecektir. Bu ise tarımcının ipini çekmek gibi bir şey olur herhalde. Bu sebeple tarımcı geliri yüksek tutulmalıdır.

Destekleme politikasının ekonomik mahiyetini önceki konularda derinlemesine incelemiştik. AT'de olduğu gibi tarımsal örgütlenmelerin olmaması, olanların da kapatılması, destekleme politikası uygulamalarında bütçe olanaklarının yetersizliği nazarında tarımcıyı tarımsal üretimden vazgeçirecek kadar düşür gelir düzeyiyle karşı karşıya bırakmaktayız. Ama çaresi olan tarımcı tarımdan başka bir uğraş bilmemekte, tarım dışında iş olanağının da olmaması sebebiyle mecburen tarımsal üretim yapmaktadır.

Sektöre uygulanan destekleme politikası bu kadar da vahim sonuçlar doğurmamaktadır. Tarım

sektöründe tarımcının gelir düzeyinde gözle görülür bir değişme vardır. Bu da çok çalışma ile ve tasarruf eğilimiyle oluşmuştur. Tarımcı ürettiğinin hakkını alamamaktadır. Yapılan desteklemenin maliyeti gerçekten o kadar ağır değildir. Sağlık politikalarıyla kısa sürede tarım sektörünün örgütlenmesi sağlanmalıdır.

Diğer taraftan destekleme yoğun olmasa da ekonomi adına maliyeti ağırdır. Kalkınmak için kullanılabilir olan finans kaynağı tarım sektörüne kullanılmış ve kullanılmaktadır. Tarımın makineleşmesinden tutunda, kimyevi gübre kullanımına ve yayım faaliyetlerine kadar her faaliyet genel ekonomi kaynağını sektöre kaydırmakla olmuştur. Ancak bunların olduğu yıllarda zaten GSMH'nın önemli bir payı tarımındır. Tarımdan alınan tarıma verilmiş, tarım kalkınması ile diğer sektörlerin kalkınmasına kaynak aktaracak bir sektör oluşturulmuştur. Bu destek sayesinde, bugün tarımsal üretim arttığı ile diğer sektörler tarım sektörünü geçebilmişler ve GSMH tarımdan daha fazla üretim yapabilir hale gelmişlerdir. Tarımcı desteklenmiş ve diğer sektörlerin oluşumu için gerekli kaynağın aktarılmasına göz yummuştur. Ancak hale nüfusun önemli bir bölümünü barındırmaktadır. Tarımın üzerinden bu nüfus baskısını çekebilmek ya arazi varlığını arttırarak tarımsal nüfus başına düşen tarımsal üretim payını arttırmakla ya da tarım dışı sektörlerde istihdam olanaklarını arttırmakla mümkün olacaktır.

Arazi varlığını arttırmanın imkanı olmadığına göre tarım dışı sektörlerde yatırımın devam ederek nüfus artış hızı üstünde istihdam olanaklarının arttırmak gerekmektedir. Son nüfus sayımı ülkemizin nüfus artış hızında azalma olduğunu göstermektedir. Ekonomik açıdan önemli bir gelişme olan bu etken kişi başına milli geliri arttırma ve istihdam olanaklarını olumlu yönde geliştirmede şartları kolaylaştırmıştır. Ancak nüfusun %40'ını GSMH'ın %16'sı ile geçindirmek ve tarım dışı sektörlerde buradan kaynak aktarmak zorunda olmak gelir dağılımı açısından adaletsizliği arttırmaktadır. Diğer yandan tarım dışı sektörlerden kendi olanakları ile büyümelerini ve yeni istihdam olanakları oluşturmalarının ve gelirlerinin yaklaşık yarısını vergi olarak vermelerini beklemekte rasyonel değildir.

Sanayi ve hizmetler sektöründe var olan şirketlerin yeni yatırımlarının vergiden muaf olması,

yeni istihdam olanakları yaratmaları yönünde itici bir güçtün. Ancak bu iticilik tarımdaki nüfus baskısını bir an önce azaltacak boyutta gözükmemektedir. Rekabet gücü azalan firmaların kar oranları yıllar itibariyle düşmekte, dışa açılan ekonomi Pazar payının yoğun teknoloji ile düşük maliyette üretim yapabilen dış ekonomi firmaları ile bölüşmek zorunda kalmaktadır.

1984-1994 dönemi arasındaki hızlı büyüme sürecini Türkiye geride bırakmıştır. Dış borçlanma ile sağlanan bu büyüme 1995 sonra bir borç krizi ile ülkemizi karşı karşıya bırakmıştır. Bu borç krizini iç borçlanma ile çözme yolunu seçen devlet politikası 1998 ve 1999 yılına geldiğimiz bu dönemde hem dış, hem de iç borç krizi ile karşılaşmamıza ve bütçe gelirlerinin yarıdan fazlasının borç faizlerine harcanmasına sebep olmuştur. İç borçlanma faiz oranlarını yükseltmiş tasarruf sahibi ve finans kurumları, sermaye birikimlerini yatırıma yönlendirme yerine tahvil alma eğilimine girmişler, ekonomik yapımız içinde eksik olan faktör sermayenin, yatırım dışına kaymasına sebep olarak ekonomik büyümenin önüne geçilmiştir.

Tarım sektöründeki yoğun nüfusun azaltılması, tarım dışı sektörlerde istihdam olanaklarını arttırmak için gerekli yatırımı yapmakla mümkün olmakla birlikte yatırımı gerçekleştirecek sermaye biriminin yatırıma yönlendirilmesi, devletin iç piyasadan borçlanma talebinin azalması ve faiz oranlarının düşmesi ile mümkün olacaktır. Bunun diğer bir yolu da kamu gelirini arttırmaktır. Kamu gelirlerini ülkemizde arttırmak kayıt altındaki vergi mükelleflerinin vergi yükünü arttırmaksızın sağlanabilir. Az gelişmişlik göstergesi olan kayıt dışı ekonomik işlemler ülkemizde yoğundur. Sağlıklı yasa ve kontrol mekanizmalarının oluşturulması ile arttırılabilecek kamu gelirleri yatırım olanaklarını tekrar oluşturacak ve istihdam olanakları da bununla birlikte artacaktır.

Tarımda yoğun nüfus baskısı sürdüğü ve çiftçi gelir düzeyi düşük kaldığı sürece tarım sektörünün desteklenmesi sosyal bir gerekliliktir. AT ülkelerinde nüfusun %3 ile %9 gibi oranı tarımla uğraşırken yüksek destekleme harcamaları yapıyor olması tarımcının gelir düzeyinin düşüklüğünden değildir. Tarım dışı sektörler gelişmişlik düzeylerini

tamamlamalarından dolayı tarımsal ürünlerin stratejik maddeleri olması ve ülkelerin kendine yeterli üretim yapabilen düzeyine ulaşmak istemeleri sebebiyledir. Bir çok at ülkesi bu yüksek destekleme harcamaları ile kendine yeterlilik düzeyini yakalamışlardır.

Destekleme politikası çerçevesinde (bu tarımsal destekten çok genel ekonominin desteklenmesi anlamında olmalı) 1990 sonrası yükselen tarımsal ürün ithalatının önüne geçilerek tarımsal ürün ihatacını yarattığı artı değerle tarımsal ürün ithalatı değil, tarım dışı sektörlerin gelişmesi için yatırım ve ara malı ithali yolu seçilerek 1990'a kadar bu misyonu üstlenmiş olan tarımın bu etkiyi sürdürmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'nin ihtiyacı olan sağlıklı politikalar ve kalkınma planlarıdır. Borçlu aileler gibi günlük yaşamaya yönelik amaçsız politikalar bizi bugünkü ekonomik düzeyden çok geri götürecektir. 1999 yılı itibariyle içinde olduğumuz ekonomik krizin boyutu gerçekten ürkütücüdür. Ancak konunun krizi çözücü yönde ekonomik gücünün olmayışı, piyasadaki sermaye birikiminde sanayici ve ticari işletmelerden daha cazip faiz oranlarıyla konunun kendine çekmesi, hem devletin ekonomik durumunu, hem de tüm sektörleri içinde çıkılmaz bir krizin içine giye itmektedir. 1999 yılı IMF Standby anlaşması sürecinde IMF'nin devletin sağlıklı bir yapıya kavuşması için ileri sürdüğü şartlar devleti güçlendirecek nitelikte olmakla birlikte, işgücü ve tarıma yönelik destek ve ücret zammı oranlarıyla, sanayi ürünlerinin talepçisi olan kesin tümünün satın alma gücünün reel olarak yüksek bir oranda düşüşünü içermektedir. Sanayi sektörü bu aşırı talep düşüşüyle ağırlaşan bir krizle karşılaşacaktır. Ancak dış borçlanma imkanlarına ulaşmanın tek yolu da budur. Uluslararası finans kuruluşlarının şartlarına boyun eğmek zorunda kalan ülkemiz, tarımcısını bugünden daha düşük gelir düzeyleri ile karşı karşıya bırakırsa, tarımsal üretimle gelir elde edemeyen üreticinin üretmemesine sebep olacaktır.

Tarımsal üretimi arttırmak ve verimliliği yükseltmek için tarımcının her halikarda gelir düzeyini yüksek tutmak ve destekleme fiyatlarını mümkün oldukça yüksek belirlemek gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARIM SANAYİ İLİŞKİSİ VE İKTİSADİ KALKINMADA TARIM SEKTÖRÜNÜN ETKİLERİ

1.Tarım Sanayi İlişkisi

Tarım sektörü, özellikle iktisadi kalkınmanın başlangıç yıllarında gelişme yolunda önemli rol oynar. Sanayileşme sürecinde iktisadi kalkınma çabaları, daha önceki geleneksel yapı ile ilişki halinde bulunmaktadır. Bu nedenle sanayileşme süreciyle kalkınmak isteyen ülkeler bu sürece girdikleri anda, devraldıkları eski ekonomik yapının durumu iktisadi kalkınmanın başarısında önemli rol oynamaktadır. Başka bir ifade ile, iktisadi kalkınmada tarım ve sanayi sektörleri arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur (Tuna, 1993: 43). Ekonomik yapı içerisinde sektörlerden birinin değişim göstermesi, diğer sektörlere yansımakta ve etkisini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün geleneksel yapıya sahip olması, üretim ve verimliliği de etkilemekte, sektördeki hızlı nüfus artışını da dikkate aldığımızda, bu sektördeki iç tüketimin artması bir birikime yol açmamakta dolayısıyla, dışarıya kaynak aktaramamaktadır. Ancak bu ülkelerde gelir dağılımının iyi olmaması, büyük toprak sahiplerinin fazla gelir elde etmeleri sonucu, diğer taraftan sanayileşme çabalarının ekonomiye getirdiği dinamizm neticesinde ortaya çıkan büyüme ve canlılık, gıda maddeleri iç talebi ile ihracatını arttıracığından fiyatlarda yükselecek ve toprak sahipleri bundan kazançlı çıkacaktır. Ancak tarımın bir bütün olarak iyileştirilmesine çalışılmalıdır. Bunu da göz önüne aldığımızda toprak reformu, sanayileşme politikası uygulamasında vazgeçilmez bir strateji olmaktadır (Hatipoğulları, 1974:141).

Ülkelerin sahip oldukları tabii kaynakları, nüfus miktarı ve girişimci kabiliyetleri onların ekonomik yapılarında çeşitli sektörlerin farklı oranda yer almasına sebep olmaktadır. Ülkelerin kalkınma çabaları da bu bileşimi zaman içinde değiştirmektedir (Güneş, 1991:170). Türkiye ekonomisinde tarım uzun süre, geniş bir yer almıştır. Tarımın gerek milli hasılda ve gerekse toplam ihracat değerindeki nispi payının 1980'lerden sonra özellikle son yıllarda aşırı düşmesi, tarımın ekonomideki önemini azaltmaktadır. Tarım, Türkiye ekonomisinde halen büyük nüfus kütlesinin bir hayat tarzı olması ve istihdam alanını oluşturması, halkın beslenme ihtiyaçlarının yurt içinde karşılanması, sanayiye hammadde sağlaması, sanayi mamullerinin önemli bir kullanıcı ve tüketici grubunu oluşturması, milli gelire önemli katkılarda bulunması ve ödeme dengesinin lehte oluşması ile gelişme yolunda engelleyici değil, itici bir güce sahiptir. Kalkınma hamlesinin başladığı ilk yıllarda tarım gelişme yolunda, çekici güce sahipken, tarım dışı sektörlerin oluşum sürecinin ilerlemesi ile bu güç çekici güçten itici güce dönüşür. Tarım dışı sektörlerin gelişimleri devam ettikçe, tarım sektöründen istihdam talepleri de devam eder. Tarımsal nüfus bitme noktasına geldiğinde ise tehlike çanları çalmaya başlar. Çünkü stratejik önemi olan gıda maddelerinin üretimi, dolayısıyla da tarım arazisinin kullanımı zorunludur. Bu alanda kalan istihdam ve nüfus payının tarım sektöründen çekilip diğer sektörlere yatırım yapmaması yada işgücü olarak çalışmaması için tarım sektörü bugün Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi gerçek anlamda ve yoğun şekilde

desteklenir. Gelişme evresi aşılanana dek tarım destekleri, tarımı yönlendirme ve tarım politikalarını sektöre enjekte etme amacı ile kullanırken, gelişme sonrasında tarımcıya gelir transfer etmek için kullanılır.

Türkiye'nin sahip olduğu yüksek tarım potansiyeli, milli gelirin artmasında ihmal edilmeyecek bir kaynaktır. Tarımsal ürünler dış ticaretinin geliştirilmesi ile ödemeler dengesi açıklarının büyümesi önlenabilir. Döviz açısından dışa bağımlılığı fazla olan sanayi ve madencilik sektörlerindeki mevcut işyerlerinin tam kapasite ile çalıştırılmalarında sürekli döviz sağlanması bakımından gelişme döneminde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Tarımın milli gelirdeki ve ihracat içindeki nispi payı küçülse dahi döviz sağlama yönünden ekonomide önemli tesirleri bulunmaktadır.

Diğer ülkelerle olduğu gibi Türkiye'de de tüm ekonomik sektörler birbiriyle karşılıklı ilişkiler içinde ekonomik gelişimi sağlamaktadır. Aksi bir durum , bir ekonomik sektördeki sorun, diğer ekonomik sektörler ile iç içe büyümektedir. Böylece tarımın sorunları da diğer sektörlerle iç içedir (Demirci, 1984: 125).

Türkiye'de sanayinin geliştirilmesinde ve ekonomik kalkınmasında, tarımın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş bir tarım aynı zamanda sanayinin daha ileri gitmesine, sanayiden daha fazla girdi ve tüketim malı talep etme yolu ile ekonomik büyümeye ve bu büyümeyi gerçekleştirecek faktörlerinde tarımdan tarım dışına transferi ile talep ve kaynak yönünden sanayinin oluşumuna ve gelişimine destek olmuştur.

Tarım günümüzde doğrudan doğruya sanayidir (Emiroğlu, 1991: 192). Tarımsal üretimi gerçekleştirebilmek için tarımsal üretime girdi veren sanayi kuruluşların, günümüzde tarımsal üretim yapabilmek için zorunluluğu olduğu gibi, tarımdan elde edilen ürünlerin kullanılabilir hale gelmesi içinde yine sanayiye gerek vardır. Günümüz koşullarında ne tarımsız bir sanayi sektörü, ne de sanaysiz bir tarım sektörü ayakta duramaz .

Sanayileşmiş, gelişme yolunda yada azgelişmiş olsun, Türkiye gibi ülkelerin iktisat

politikalarında tarımla ilişkileri kolay kolay bir temele oturtulamaz (Akat, 1991: 149). Çünkü sanayileşmeye başlandığında, sanayileşmeyi yapabilmek için gerekli olan kaynak tek sektör olan tarım sektöründe vardır. Dolayısıyla sanayileşmek için bilerek, bilmeyerek, rastlantıyla bularak, bilinçli bir şekilde alarak önemli değil, ama neticede tarımın ürettiğinin bir bölümü alınacak, tarım sektöründe kalmasına izin verilmeyecek, sanayi kesimine yatırılacaktır. Bu politikanın ne ekonomik sistemle nede ideolojiyle ilgisi vardır. Sovyetler Birliği' de böyle yapmıştır, Japonya'da , Türkiye'de . Sanayileşmenin finansmanının başka yolu yoktur.

Tarım sektörünün ürettiğinin bir kısmını almanın, sanayiye oluşturmak için gerekli olan finansmanı yaratmanın ise iki yolu vardır. İyi yolu ekonomiyi bozmayan yoldur. Japonya'nın Fransa'nın yaptığı gibi tarım kesimini doğrudan vergilendirmek. Böylece tarım ürünleri dış ticaretinden ekonomi olumsuz etkilenmeyecek , çünkü yurt içi fiyatlar uluslar arası fiyatlar düzeyine yakın seyredecektir. Vergiyi koymaya siyasi anlamda hükümetin gücü yetmediğinde ise o zaman Türkiye'deki gibi fiyat makasıyla oynamak zorunda kalınır (A.g.e., s.149). Fiyat makası bir nevi gizli vergidir. Makas ise hükümetin elindedir. Bu gizli vergi oranını ister % 5 ayarlar, ister % 50 . Ancak tarımcının satın alma gücünün her geçen gün azaldığı açıktır. Tabii ki bu azalma sürekli sanayi finansmanının oluşturmak için değildir. Kamu açıklarını azaltma eğilimi daha ağırdır. Ancak tarımcı aleyhine olan gelir dağılımındaki adaletsizlik böylece daha da yükselmektedir.

Tablo. 1.

**Çiftçinin Satın Alma Gücündeki Değişiklik
(Girdiler Açısından Harman Zamanı Fiyatlarıyla)**

Girdiler	1980	1990	1995	Ürün	Değişim
Mazot	3	4	4.5	Buğday	1 Lt. Mazot X Kg. Buğday
Sulama	1.9	4.98	5.56	Pamuk	1 Dekar Arazi X Ton Pamuk
İlaç	13.7	22.00	25.52	Pamuk	1 Kg Lepaycid X Kg. Pamuk
İşçi	58	110.00	140.00	Ş.Pancarı	1Günl.Ücret X KgŞ.Panc.

Traktör 88 105 140 Buğday 1 Ad.Steyr 8071
x Ton Buğday

Kaynak:DİE, “Tarımsal Yapı”, 1995, s.342

	1980	1990	
Çay	1	36	kat artmıştır.
İşçi Ücr.	1	86	kat artmıştır.
Ç.siz Üzüm	1	26	kat artmıştır.
İlaç	1	69	kat artmıştır.
Sulama	1	112	kat artmıştır.

Kaynak: Tuna, Yusuf, “Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları ve Türkiye Değerlendirmesi”, MPM Yayınları, Yayın No:487, Ankara, 1993.

Tarım sektörünün girdiler ve ürün satış fiyatları açısından satın alma güçlerindeki dolayısıyla gelirindeki azalmadaki düşüş Tablo 1'de açıkça görülmektedir. Girdi konumundaki mamulü üreten ve tarımcıya satan sanayicinin ise tarımcıdan aldığı kaynak miktarı 1960'lı yıllardan 2000'e artarak devam etmektedir. Tarım Sektörü Türkiye'nin sanayileşmesi için fakirleştiği gibi, tarım sektöründe var olan gizli işsizlerinde işsizlik sigortasını ödemektedir. Türkiye'de kentsel kesimde sağlık sigortası vardır, tarım kesiminde yoktur. Emeklilik sigortası kentte vardır, kırdada yoktur. Demek ki toplum ikiye bölünmüştür. Refah devleti kentlere, refahsızlık devleti kırlara, köylere, tarıma. (Akat, 1991: 151).

Nüfusun % 40'ının tarım kesiminden geçimini sağladığı ülkemizde, tarım artık sermaye aktarımı ile değil, gelir düzeyi arttırılarak, talep yönüyle sanayii büyütülmelidir. Ektiğinin karşılığını alamayan tarımcıların, tarımsal faaliyeti bırakmalarıyla oluşacak sosyal ve ekonomik krizleri düzeltmek güç olacağı gibi tarım dışı sektörlerinde böyle bir krizde uğrayacakları zararları kısa sürede onarmaları mümkün olmayacaktır.

2.Ekonomik Kalkınmada Tarım Sanayi Önceliği

Ülkemizde son yıllarda sanayileşme ve ekonomik kalkınma hemen hemen eşanlamda kullanılmakta ve dolayısıyla sanayileşme tarımdan bağımsız olarak ele alınmaktadır. Sanayileşmede öncelik alanlarının isabetli bir şekilde tespit edilmesi koşuluyla yaygın bir sanayileşmenin kalkınma için vazgeçilmez bir unsur olduğunun kabul etmekle beraber, ekonominin sağlıklı bir şekilde gelişmesinde sanayileşme ile tarımsal kalkınma arasında küçümsenmeyecek karşılıklı ilişkilerin mevcut olduğu da unutulmamalıdır (Berker, 1992: 76). Özellikle işlenmiş ürün ihracatçısı olup da, ihracat talebinde tıkanıklıkla karşılaşan ve hızla artan bir işgücüne, istihdam olanakları arayan ülkeler için sanayileşmenin önemi çok büyüktür. Ancak başarılı bir sanayileşmenin sağlanmasında tarımsal artığın önemi de inkar edilemez. Bu nedenle denilebilir ki sanayileşmede başarı tarımsal gelişme ile sınırlıdır. (İşyar, 1985: 356).

Ekonomide büyüme süreci ile belirli bir gıda maddeleri marjı aşılmadıkça, kaynakların bir bölümü veya tamamının diğer faaliyetlere aktarılması mümkün değildir. Bu nedenle bugün olduğu gibi gelecekte de diğer sektörlerin başarısı tarım sektörünün başarısı ile sınırlı kalacaktır. Zira bugünün gelişmiş ülkelerinin geçmişteki tecrübeleri "sanayileşmeye giden en kısa yol tarımsal kalkınmadan geçer" tümcesini doğrulamaktadır (Kip, 1991: 118).

Sanayide gelişmiş ülkelerin ileri düzeyliliği yanında, tarımda da gelişmişlikleri, bu sektörler arasında bağların dengeli bir şekilde kurulabilmiş olduğunu gösterir. Gelişmiş ülke olabilmek içinde sanayi ve hizmet sektörleri kadar, tarım sektöründeki gelişmişlikte şarttır. Japonya ve birçok Batı Avrupa ülkesi bunun canlı örneğidir. Öte yandan, tarım sektörünün tamamen ihmal ederek sanayileşme çabası gösteren birçok Latin Amerika ülkesi gıda maddesi fiyatlarının aşırı yükselmesi ile önlenemez boyutlara gelen enflasyonun sebebi ile ekonomik gelişmede başarısız olmuşlardır. Bu nedenle ülkemizde de, hizmetler ve sanayi sektöründe gerçekleşen başarıda tarım sektörünün rolü büyük olmuştur. (İşyar, 1986: 245)

Türkiye'de 1980-1990 döneminde sabit sermaye yatırımları tarım sektörü aleyhine olmuş, 1990 sonrası dönemde ise tarım enerji ve ulaşırmadan sonra en büyük yatırım payını almıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte % 11'lerde olan tarımsal yatırım payı 1990'a dek

% 6.4'e kadar düşmüş ardından 1992'de % 9 , 1993'te % 10'a ve 1994'te % 11'e çıkmıştır. Bu dönemde imalat sektörü 1984 yılında % 22.3 oranında sabit sermaye yatırımı alırken sürekli azalan bir eğilimle 1994 yılında % 2.4'e düşmüştür. İmalat sektörünün yatırım payının bu oranda düşmesi, ulaştırma ve enerji yatırımlarının artmasından kaynaklanmakta, bu artmalara rağmen tarımsal yatırım payı imalat sektörünün tersine, yatırımlardan aldığı payı arttırmıştır. Bu artıştaki ana neden tarımsal nüfus oranının yüksekliği sebebiyle, sektöründe, tarımcı gelirinin aşırı düşüşte olmasıdır.

Sağlıklı bir ekonomik gelişme için önce tarımsal kalkınma sağlanmalı ardından, artı değer oluşturmaya başlayan tarımdan, bu artı değerlerin bir kısmı alınarak, sanayi sektörü oluşturulmalıdır. Gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmak için tarımı ihmal ederek sanayileşmeye yönelmek, yada sadece tarımla gelişmişlik düzeyine ulaşmaya çalışmak imkânsızdır. Gelişmişlik düzeyine ulaşmak için tarım yada sanayi önceliği diye bir şey yoktur. Elde var olan ekonomik faaliyet tarımdır. Tarım sanayileşme yolunda kullanılır, ancak kesinlikle ihmal edilmemelidir. Kısa dönemler halinde sektörlerden birine öncelik tanınabilir. Ancak bu kısa dönemin zaman kavramı gelişme şartlarını aşarsa, öncelikle ele alınamayan sektörün geri kalmışlığı, geliştirilmeye çalışılan sektörün yarattığı ekonomik değerlerin heba olmasına sebep olur.

Tablo.2
Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları

Sektörler	3.Plan	4.Plan	1984	1986	1989	6.Plan	1992	1993
Tarım	11.4	10.0	10.6	6.5	6.4	7.9	9.0	10.0
Madencil	3.6	5.4	5.4	4.4	2.4	3.4	3.5	2.6
İmalat	30.4	25.6	22.3	19.6	14.0	20.0	5.5	3.3
Enerji	7.11	15.3	15.8	14.3	13.0	10.9	14.7	12.5
Ulaştırma	19.12	18.0	21.6	23.8	18.3	19.2	37.1	39.0

Turizm	0.7	0.6	0.9	2.7	4.3	4.4	1.6	1.9
Konut	16.38	15.8	13.7	15.9	28.8	21.5	2.5	2.4
Eğitim	3.12	2.4	2.1	2.2	3.2	3.6	7.7	9.8
Sağlık	1.0	1.1	0.9	1.0	1.3	1.6	3.2	4.0
Hizmetle	7.2	5.6	6.8	9.6	7.3	7.5	15.2	14.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT, “5. Yıllık Kalkınma Pln. Öncesi Gelişmeler”, (1972-1983),1986,s.92
DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”,(1984-1993), 1995, s.33

3.Milli Gelir İçinde Tarımsal Gelirin Değişim Seyri Ve Bu Gelişimin Sanayileşme İle İlişkisi

Tarım sektörünün GSYİH dan aldığı pay ve büyüme hızı iklim koşullarına bağlı olarak yıldan yıla değişiklik gösterir. 1973-1977 yıllarını kapsayan 3. Beş Yıllık kalkınma Planı döneminde, Tarım kesimi % -10.1 ile %+10.9 arasında büyüme gösterirken, ortalama büyüme hızı % 3.4 olmuştur. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yıldan yıla farklılıklara rağmen büyüme hızı % 4.1, V. Plan döneminde ortalama büyüme hızı % 3.6 (1985-1989) olmuştur.

Tarım sektörü 1993 yılında % 0. 1994 yılında % -0.7, 1995 yılında %7.5, 1998 yılında ise % 8 oranında büyümüştür.

Üretim artışları yönünden, konuya bakıldığında üretim artış hızı hedefleri, I. Plan döneminde % 4.7’den sürekli olarak V. Plan dönemine dek % 3.6’ya kadar düşürülmüş, buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörlerinin büyüme hedefleri artış içinde belirlenmiştir. Ancak bu hedefler endüstrileşmeye engel teşkil eder niteliktedir (Güneş, 1991: 170). Tarım sektörünün endüstrileşmeye engel olmaması için hedeflenen kalkınma hızları ve mevcut nüfusun artışı nispetinde, tarımsal üretim olarak yılda (reel) % 5- % 7’lik bir hızla arttırılma zorunluluğu

içermektedir.

Tarımsal üretim hacmi ekonomik kalkınma ile birlikte miktar olarak artmakta, bununla birlikte tarımsal gelirden artmaktadır. Buna rağmen diğer sektörlerin tarımdan daha hızlı gelişmesi sonucu, tarımın GSMH'den aldığı pay azalmaktadır. Üretim artışları istihdamdan çok teknoloji ile sağlandığından, tarımdan çekilen istihdam oranı düşük olmakta, tarımdan daha büyük bir büyüme hızına sahip olan tarım dışı sektörlerle tarım sektöründeki gelir dağılımında, var olan adaletsizlik artmaktadır.

Tüm sektörlerde gelir artışı olmakla birlikte, tarımın GSMH ve istihdam oranı ülkemizde 1927 sonrası aşağıdaki oranlarda oluşmuştur.

Tablo.3
Tarım Sektörünün Yıllar İtibariyle GSMH/İstihdam Payı Oranı

Yıllar	GSMH Payı %	İstihdam Payı %	Oran= GSMH Payı/İstihdam Payı
1927	67	75.8	67.0/75.8=0.88
1950	53	75.0	53.0/75.0=0.70
1955	48	71.2	48.0/71.2=0.67
1963	38.1	65.6	38.1/65.9=0.58
1975	24.8	58.2	24.8/58.2=0.43
1980	24.2	59.9	24.2/59.9=0.40
1985	20.4	58.9	20.4/59.9=0.33
1988	19.6	55.	19.6/55.1=0.35
1990	17.4	46.9	17.4/46.9=0.37
1991	16.5	47.5	16.5/47.5=0.35
1992	16.2	44.7	16.2/44.7=0.36
1994	15.6	44.3	15.6/44.3=0.35
1995	15.7	41.0	15.7/41.0=0.38
1996	17.1	39.0	17.1/39.0=0.43

Kaynak: DİE, "Temel Ekonomik Göstergeler", Ankara, 1995

ATSO "1997 Yıllık Rapor", Adapazarı, 1998

Yukarıda Tablo.3'teki oran tarım dışı sektörleri olmayan az gelişmiş bir ülkede için düzenlenmiş olsaydı, GSMH'nın tamamı tarım sektörünce üretilmiş olduğundan, GSMH daki tarım sektörü payı % 100 olacak, buna karşılık istihdam edilen işgücünün tamamında tarım sektöründe çalıştığından tarımsal istihdam payıda % 100 olacaktır.

Bu verilerle Tarım sektörü GSMH oranı /Tarımsal İstihdam Oranı $100/100=1$ olacaktır. Tam anlamıyla gelişmiş bir ülkeyi ele aldığımızda ise GSMH içindeki tarım sektörü payı % 5, İstihdam edilen işgücü içinde tarımsal istihdam payı ise yaklaşık olarak yine % 5 olacaktır. Tam anlamıyla gelişmiş bir ülkede bu oran $0.05/0.05=1$ olacak, gerçek veriler ele alındığında oran bir olmasa bile bire çok yakın belirecektir.

Türkiye gibi gelişme yolundaki ülkelerde ise bu oran tarım dışı sektörlerin oluşmaya başlaması ile küçülmeye başlar Kalkınma politikalarının uygulanmaya başlaması ile küçülme hızlanır. Ülkenin Doğal kaynakları, sosyal şartları ve yapısal özelliklerine göre belirli bir orana kadar iner. Gelişme devam ettiği sürece, minimuma indiği bu düzeyden yükselmeye başlar. Gelişme seviyesine yaklaştıkça oran bire yaklaşır. Tablo.3'ü incelediğimizde, 1927 yılında % 88 olan GSMH ve tarımsal nüfus payı oranı, 1950 yılında % 70'e, 1975 yılında 0.43'e 1980 yılında 0.40'a, 1985 ise % 33 düzeyine inmiştir. 1985 sonrasında ise bu oranın yükselme eğilimine girdiği gözlenmektedir.

L. Taylor ve H. Chenery'nin 51 ülkeye ilişkin sayısal verileri değerlendirerek, tarımsal üretimdeki yüzde değişme ile fert başına düşen gelirdeki yüzde değişmeyi oranlayarak ulaştıkları katsayı gelir üretim esneklik katsayısıdır(Dinler, 1993: 70). 51 ülke üzerindeki çalışmalar sonucunda "Gelir Üretim Esneklik Katsayısı=0.47" olarak belirlemiştir.

$$\text{E: } \frac{\text{Tarımsal Üretimdeki \% Değişme}}{\text{Fert Başına Düşen Gelirdeki \% Değişme}} = 0.47$$

Bu esneklik katsayısı fert başına düşen gelirdeki %10'luk bir artış, tarımsal üretimdeki % 4.7'lik bir artışa neden olmaktadır şeklinde algılanabilir.

Bu esneklik katsayısı;

$$E = \frac{\text{Endüstriyel üretimdeki \% Değişme}}{\text{Fert Başına düşen gelirdeki \% Değişme}} = 1.36$$

$$E = \frac{\text{Ulaşım Sektöründeki \% Değişme}}{\text{Fert Başına Düşen Gelirdeki \% Değişme}} = 1.28$$

$$E = \frac{\text{Hizmetler Sektöründeki \% Değişme}}{\text{Fert Başına Düşen Gelirdeki \% Değişme}} = 1.06$$

Endüstri sektöründe, fert başına düşen gelirde % 10'luk bir artış, üretimde % 13.6'lık bir artışa sebep olurken, ulaşım sektörü için % 10'luk bir gelir artışı %12.8'lik bir üretim artışına, hizmetler sektöründeki %10'luk gelir artışı ise %10'lık bir üretim artışına sebep olmaktadır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılmaktadır ki, genel üretimi arttırmak için tarımcı gelirden ziyade endüstriyel girişimcinin gelirini arttırmak ve sabit sermaye yatırımlarını, ağırlıklı olarak tarım dışı sektörlerle yönlendirmek, gelişme adına rasyonel bir davranış olacaktır. Ayarlanması gereken en önemli kıstas ise tarımcının gelirinin, zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak gelir seviyesinin altına düşürülmemesidir. Tarımcı üretiminden elde ettiği gelir ile geçinemez ve bu bir süreç haline gelir ise tarımcı tarımsal üretimden vazgeçebilir. Ülkemizde her yıl değişik tarımsal ürünlerde olmak üzere o ürünün üretiminden elde edilen hasılat, o ürünün üretimini gerçekleştirmek için yapılan maliyeti karşılamamaktadır. Daha çok küçük tarımsal işletmelerde gözükten bu durum daha önce işlediğimiz, tarıma yönelik kamu politikaları ve

tarımsal destekleme konularında ayrıntılı olarak açıklanmış ve sebeplerine değinilmiştir. Ülkemizde tarımsal destekleme olarak tercih edilen araç taban fiyat politikasıdır. Bu durum geçimlik üretim yapan kesimi ve bunun üstündeki grubu destekleme kapsamı dışında tutmaktadır. Sanayileşmenin gereği diyebileceğimiz bu politika kamu tarafından uygulanan gizli bir politika gibi gözlenmektedir. Devlet 10 dönüm arazi işleyen üreticiyi, zarar, yaklaşık 50 dönüm araziden ürün alan üreticiyi ise kar ve zararı olmayacak bir taban fiyat politikası ile destekler. Desteklemeden tam anlamıyla yararlanan grup büyük arazi sahipleridir. Gelirlerinin de yüksek olması sebebi ile arazilerini büyültme, yeni araziler alma eğilimine girerler. Diğer taraftan da küçük arazi sahipleri istekli satıcıdır. Alıcının ve satıcının buluşması ile, tarım arazisi kalmaya küçük tarımcı mecburen vasıfsız iş gücü olarak tarım dışı sektörlerde düşük ücretlerle çalışmaya razı olmaktadır. Küçük tarımcı açık yada gizli olarak vergilendirilme ile iflasa itilmektedir. Bu sosyal bir yaradır. Ülkemiz nüfusunun % 40'ının geçim kaynağı olan tarım sektöründe küçük işletme sahiplerinin fakirliğe itilerek açlıkla karşı karşıya bırakılması ile ülkenin ekonomik kalkınması için sanayi gelişiminin temel koşul olması, tarımcının fakirlik seviyesine itilmesine nüfusumuzun % 35'inin tarımla geçiniyor ve %80'inin küçük işletme olduğu gerçeğiyle, nüfusumuzun (0.35x0.80) %28'inin Açlıkla karşı karşıya bırakılmasına sebep olmuştur.

1927 yılında GSMH'nin %67'sini paylaşan tarımsal nüfus %75.8 (10.342.910 kişi) iken, 1990 yılında GSMH'nin %17.4'ünü (23.146.391 kişi) nüfusun % 46.9'u paylaşmaktadır. Diğer taraftan 1927 yılında GSMH'nin %33'ünü paylaşan tarım dışı sektörlerin nüfusu % 24.2'si (3.305.879 kişi) iken 1990 yılında GSMH'nin %83.8'ini (33.326.251 kişi) nüfusun % 59'u paylaşmaktadır.

Tablo.3.1
GSMH Sektör Payının Sektör Nüfus Payına Oranı

Sektör	1927	1990	1995
Tarım	0.67/0.758=0.88	0.174/0.469=0.37	0.157/0.41=0.38
Sanayi	0.33/0.242=1.36	0.838/0.531=1.58	0.843/0.59=1.43

Yukarıdaki tabloya göre ülkemizde tarımcı (1927-1990) 63 yılda $0.88(0.88-0.37).100=\%58$ oranında gelir kaybına uğrarken, tarım dışı sektörlerde ortalama gelir artışı $(1.58-1.36).100/1.36=\%16.2$ olmuştur; bu oranlar ekonomik büyüme ile artan reel gelir oranları değil, tarımcı ve sanayicinin artan üretimleri ile birlikte, genel olarak ürettiklerinin değerindeki artış yada azalışı ifade eder. Gelişme yolunda bir ülkede olan Türkiye nin 1990 sonrası dönemde gelişmesinin birinci evresine göre daha kısa süren ikinci evreye geçtiği, tarımla tarım dışı arasında oluşan gelir farkının kapanma eğilimine girdiği gözlenmektedir.

Tarımsal gelir kaybındaki önemli bir sebepten, ihracat talepleri ve yurtiçi tüketimle tüketimle sınırlı olan tarımsal ürünler üretiminin sanayi gibi yeni üretim tesisleri kurularak üretiminin arttırılamaması, üretim seviyesinin ülke tarım arazisi ile sınırlı olmasıdır. Türkiye 1960 yılında tarım arazilerinin kullanımında maksimum sınıra ulaşmış 1960'tan sonra ise üretim artışlarını ancak toprak verimliliğindeki artışla arttırabilmiştir.

Tablo.4
Sektör Bazında GSMH (1987 Üretici Fiyatlarıyla Milyar TL)

Sektör	1980	1983	1985	1987	1990	1991	1993	1994
Tarım	12636	12667	12669	13314	14177	14049	14463	14358
Sanayi	11197	13628	15909	19276	22302	22909	26260	24775
Hizmet	27037	30984	35411	42429	48113	47929	56924	52600
Toplam	50870	57279	63989	75019	84592	84887	97647	91733

Kaynak: DİE, 1995 Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık-1995.

Ülkemizde 1980 yılında 12.636 milyar TL. olan tarımsal üretim 1994 yılında 14.358 milyar TL'ye yükselmiş, buna karşılık 1980 yılında 11.197 milyar TL olan sanayi üretimi, 1994

yılında 24.775 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde hizmetler sektörü GSMH'sı 27.037 milyar TL'den, 52.600 milyar TL'ye yükselmiştir.

Tablo.4'te görüldüğü üzere 1980-1984 döneminde, sanayi üretimi 2.2 kat, hizmetler sektörü 1.95 kat, tarım sektörü 0.136 kat üretim ve/veya üretimlerinin reel değerini arttırabilmiştir. Dönem içerisinde en çok gelişen sektörün sanayi olması gelişme ve kalkınma yolunda önemli bir göstergedir.

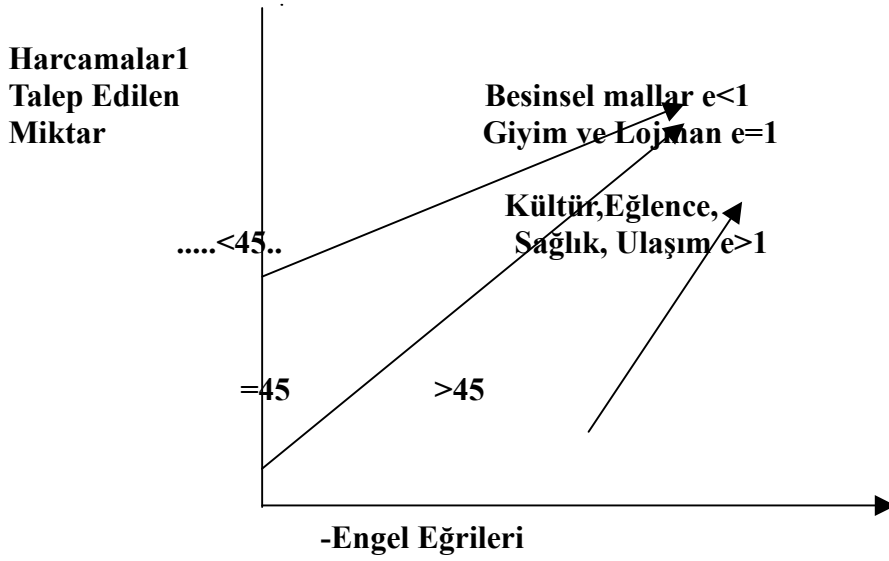
Sonuç olarak tarım sektörünün GSYİH'daki payı sanayi ve hizmetler sektörü lehine yıllar itibariyle nispi olarak azalmaktadır. Bu azalma iktisadi gelişmişlik seviyesi ile yakından ilgilidir. Ülkemizde tarım GSMH'dan %17 pay alırken, %35'in üstünde bir nüfusun geçim kaynağını oluşturmaktadır. GSMH'dan gelişmiş ülkelerin aksine birebir pay almayan tarımcımız, bire yarımın altında gelir alabilmektedir. Aradaki kayıp yarımı, sanayileşme uğruna katlanılan kaynak aktarımı olarak adlandırabiliriz.

Bir ekonomide tarım sektörünün milli gelir içinde payının ekonomik kalkınma ile azalması, birinci derecede tarımsal ürünlere olan talebin gelir esnekliğine, ikinci derecede tarımsal sektörünün ürettiği Endüstriyel hammaddelerin günümüzde endüstriyel sektör tarafından üretilmeye başlanmış olmasına, üçüncü derecede fiyatların genel düzeyinin düşüklüğüne ve dördüncü derecede de faktör arz şartlarında ekonomik gelişmeye paralel değişmelere bağlıdır.

3.1.Tarımsal Ürünlere Olan Talebin Gelir Esnekliği

Bir ekonomide tarım sektörünün milli gelir içindeki nispi öneminin giderek azalması, herşeyden önce o ekonominin üretim yapısı ile ilişkilidir. Üretim yapısı yani hangi malların ne miktarda üretileceği ise tüketici davranışlarına bağlıdır (Dinler, 1993: 70). Ekonomik kalkınma ile fertlerin gelirleri arttıkça, tüketicilerin talepleri arasındaki ilişkiyi, başka bir deyişle gelir değişimleri karşısında talebi etkileyen öteki etkenler (o malın fiyatı, ekonomideki diğer malların fiyatı, tüketici tercihleri) değişmemek koşuluyla, tüketicilerin herhangi bir mala

olan talebindeki değişme, tüketim eğrileri mal grubuna göre farklı esneklikler gösterirler.

Alman istatistikçi Engel, tüketicilerin talep ettikleri tüm malları göz önüne alarak, geliri artan tüketicilerin çeşitli mal gruplarına yaptıkları harcamaları seyrini incelemiştir. Tüketicilerin gelirleri arttıkça, toplam harcamaları içinde gıdasal malların paylarının azaldığı, kültür, eğlence, hijyen, sağlık ve ulaştırma harcamalarının payının arttığını, giyim ve lojman

harcamalarının payınınsa değişmediğini saptamıştır (A.g.e., s.73). Gelirdeki değişmeler karşısında, her hangi bir malın talebindeki değişme arasındaki ilişki bilindiği gibi talebin gelir esnekliği ile ölçülmektedir.

Bir ekonomide gelir arttığı zaman, talebin gelir esnekliği birden büyük olan mal ve hizmetlerin üretimi gelir artış hızından daha yüksek düzeyde artacak, buna karşılık talebin gelir esnekliği birden düşük olan mal ve hizmetlerin üretimi ise gelir artış hızından daha küçük bir hızla artacaktır. Bu duruma göre, ekonomik gelişme ile birlikte hangi malların ekonomi içindeki öneminin göreceli olarak artacağını yada azalacağını saptamak için üretilen mal ve hizmetlerin gelir elastikiyetleri, talep artışları sırasını oluşturmaya olanak verecektir.

Gelirleri artan fertlerin besinsel mallara yaptıkları harcamaların mutlak miktarları artarken, bu harcamaların toplam harcamalar içindeki payı azalmaktadır. Besinsel malların talebinin gelir esnekliği pozitif ve daima birden küçüktür. Talebin gelir esnekliğinin birden küçük olmasının ana nedeni, besinsel malların tüketiminin insan midesiyle sınırlı olmasıdır.

Az gelişmiş ülkelerde besinsel malların talebinin gelir esneklikleri gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir. Azgelişmiş ülkelerde gelir esnekliği bu grup mallar için bire yakinken, ABD’de 0.16 (1985), Fransa’da en düşük gelir grubu için 0.82, en yüksek gelir grubu için ise 0.35’dir (A.g.e., s.76).

Besinsel malların talebinin gelir esnekliğinin birden küçük buna karşılık tarım dışı sektörlerinkinin birden büyük olması, tarım dışı sektörlerin tarım sektöründen daha büyük bir büyüme hızına sahip olduğu sonucunu vermektedir. Bu iki sektör (tarım ve tarım dışı) büyüme hızlarını birbirine oranladığımızda elde edilen formül tarım dışı sektörlerin tarım sektörünün kaç katı bir gelişme hızına eriştiğini saptamamıza yardımcı olur (Kazgan, 1991: 160).

Tablo.5
1975-1985 Yılları İçin Besinsel Malların
Taleplerinin Gelir Esnekliği

Ülkeler	Buğday	Pirinç	Patates	Şeker	Sığır	Peynir
ABD	LI-0.3	SL+0.2	X -X	00	SL+0.4	LI+0.7
Fransa	LI-0.45	LI+0.5	LI-0.6	LI+0.3	LI+0.2	LI+0.8
Almanya	LI-0.5	LI+0.6	LI-0.8	LI+0.25	LI+0.3	LI+0.3
İtalya	LI-0.1	SL-0.2	X -X	LI+0.7	LI+0.7	LI+0.5
Danimarka	LI-0.14	LI+0.1	LL-0.4	00	LI+0.3	LI+0.4
Norveç	LI-0.15	SL-0.15	SL-0.25	LI+0.15	00	LI+0.2
İngiltere	LI-0.6	SL-0.5	LI-0.2	LI-0.2	X -X	SL+0.2
Yunanistan	DL-0.2	SL+0.3	LI+0.2	LI+0.7	SL+0.9	LI+0.3
Portekiz	LI-0.2	LI+0.3	LI+0.13	SL+0.5	SL+0.8	SL+0.3
İspanya	SL-0.35	00	SL-0.15	LI+0.8	SL+0.8	SL+0.2
Japonya	DL-0.3	DL-0.2	LI-0.2	LI+0.7	DL+0.9	DL+2.3
Türkiye	SL-0.1	SL+0.8	LI+0.2	SL+0.1	DL+0.5	DL+0.5

DL:Tam Logaritmik SL:Yarı Logaritmik LI:Ters Logaritmik

X:Esneklik ve Fonksiyon İle İlgili Projeksiyon Yapılamamıştır.

Kaynak:Dinler, Zeynel, “ Tarım Ekonomisi”, Ekin Yayınevi, Bursa, 1993.

T=Tarım Sektörü Büyüme Hızı

S=Tarım Dışı Sektörlerin Büyüme Hızı

eg=Gıda maddeleri Talebinin Gelir Esnekliği
G=Gıda Maddeleri Harcamalarının Toplam Gelire Oranı
a=Tarımsal Mallar Girdileri Toplamının İmalat Ürünlerine Oranı

k=Başlangıç Yılında Tarım Sektörü Gelirinin Tarım Dışı Sektörler Gelirine Oranı

$$\frac{S}{T} = k \cdot \frac{1-eg \cdot G}{eg \cdot G + a}$$

Tarımsal gelirin milli gelirin yarısına eşit olduğunu, talebin gelir esnekliğinin 0.8 olduğunu, gıda maddeleri harcamalarının toplam gelire oranının 0.5 olduğunu ve tarımsal mallar üretimi için girdi maliyetleri toplamının imalat üretimine oranının 0.1 olduğunu varsayarak tarım dışı sektörlerin tarım sektöründen ne kadar hızlı büyümesi gerektiğini hesaplamaya çalışalım.

$$k = \frac{0.50}{0.50} = 1$$

$$\begin{array}{l} eg=0.8 \\ G=0.5 \\ a=0.1 \end{array} \quad \frac{S}{T} = 1 \cdot \frac{1-0,8 \cdot 0,5}{0,8 \cdot 0,5 + 0,1} = 1,2$$

Buna göre tarım dışı sektörlerin her yıl tarım sektörünün 1.2'si oranında bir büyüme hızına erişebileceğini söyleyebiliriz.

Tarımsal malların talebinin gelir esnekliği ülke kalkındıkça diğer bir değişle milli gelir arttıkça azalacağına göre eg=0.4 olsaydı diğer değerler değişmediği taktirde S/T=2.66

olacaktı. Bu durumda tarım dışı sektörler tarım sektörünün her yıl 2.66 oranında daha hızlı büyüyecekti. Sonuç olarak gelişme devam ettikçe tarım sektörünün GSMH payı küçüleceğinden, sektörler arasındaki büyüme hızları farkı da açılacaktır.

Ülkeler itibariyle besinsel malların taleplerinin gelir esneklikleri incelendiğinde, buğday talebinin gelir arttıkça azaldığı, talep esnekliğinin negatif olmasından dolayı anlaşılmakta, her artan gelir diliminde de talebin azalacağı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda buğday üretiminde bir artış olmasa da ülkeler geliştikçe buğday talebindeki azalış (buğday arzının sabit kalması yada talepteki azalmadan daha fazla bir azalma olmadığı varsayımıyla) buğday fiyatı düşürülecek ve buğday üreticisinin geliri azalacaktır.

Gıda maddelerinin talep gelir esnekliklerini incelediğimizde ülkelerin tüketim alışkanlıklarına göre farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Tarımsal ürünün talep gelir esnekliği negatif ise oluşan gelir artışları ile o ürünlerin taleplerinde, eski talep oranlarının altında bir talep oluşacağı ortaya çıkmaktadır. Gıda maddelerinin pozitif ve birin altında oluşan talep gelir esneklikleri, gıda maddelerindeki talep artışının, gelirden meydana gelen gelir artış oranının altında bir artışla sonuçlanacağını gösterir. Türkiye’de 1975-1985 dönemindeki gelir artışları sonucunda gıda malları gelir talep esneklikleri incelendiğinde şeker ürününün talep gelir esnekliği birin altına düşecektir.

Daha öncede değindiğimiz gibi gıda ürünleri üreten tarım sektörü, ürünlerine olan talep gelir artışıyla aynı oranda artış gösterememekte, çünkü talep insanların gıdasal tüketimi ile sınırlı kalmaktadır. Oysa tarım dışı sektörlerin ürettiği mallara olan talep miktarı, gelir arttıkça gelirden daha hızlı bir oranda artmakta bu talep artışı da tarım dışı sektörleri, tarımdan daha hızlı büyümeye itmekte ve tarım sektörünün milli gelir içindeki payı zamanla azalmaktadır.

3.2.Tarım Sektörünün Ürettiği Endüstriyel Hammaddeler Günümüzde Endüstriyel Sektör Tarafından Üretilmektedir.

Tarım sektörü tarafından üretilen ve endüstriyel hammadde olarak kullanılan ürünlerin talebinin gelir esneklikleri genelde birden büyüktür. Ekonomik gelişme ile birlikte, endüstriyel malların talebi artarken, tarımsal kökenli olan mamüllerin üretiminde kullanılan endüstriyel hammaddelerinde talebi artmaktadır. Bu şekilde tarımsal malların üretiminin artması, tarım sektörünün milli gelir içindeki payının azalış hızını önleyebilecek niteliktedir. Ancak gelişen endüstriyel sektör tarafından üretilen hammaddelerin yerini tutan sentetik malların üretim alanındaki hızlı gelişmeler, endüstride hammadde olan tarımsal ürünlere olan talebi azaltmıştır. Özellikle kimya endüstrisi, tarımsal kökenli hammaddelerin (kauçuk, pamuk, yün hayvancılığı, boya maddeleri, mineraller, vb.)ekonomi içindeki yerini azaltmaya kadar giden yeni sentetik hammaddeler, maliyetleri ile olduğu gibi dışa bağımlılığı azaltma etkeni ile de tarımsal hammaddelerin yerini almıştır.

Tarım sektörünün ekonomi içindeki payını azaltan ve özelliklede yakın gelecekte daha fazla azaltacak olan diğer önemli nokta besinsel maddelerin laboratuvar ortamında üretimini sağlayacak biyolojik teknolojilerdir. Özellikle yapay protein “lysine” üretilmesi çabaları gelecek için ümit vericidir. Gelecek elli yılda ekonomik faaliyetler tarım dışı sektörlerden oluşabilir. Sanayi ve hizmetler sektöründen oluşan ekonomilerde, buğday hammaddesi olmaksızın, un üretebilen endüstri kuruluşları ve benzerleri ile karşılaşılabiliriz.

Endüstriyel sektör ürün çeşidini zenginleştirirken tarımda üretilen ürün çeşidi arttırılamamaktadır. Endüstri sektörü yeni buluşlarla yeni talepler doğurabilmektedir. Tüm bu gelişmeler tarım dışı sektörlerin milli gelirden aldığı payı arttırırken tarım sektörünün GSMH’deki payının azalmasını sebep olmaktadır.

3.3. Tarımsal Ürün Fiyatlarının Genel Düzeyinin Düşüklüğü

Tarımsal gelirin ve tarım sektörü payının milli gelir içindeki düşüşünün sebeplerinden biride, tarım dışı sektörler ürün fiyatları genel düzeyinin, tarımsal ürünler genel düzeyinden yüksek olmasıdır. Buda İç Ticaret Hadlerinin tarımcıların aleyhine talep artış ve arz şartlarındaki

farklılıklar, milli gelir içinde tarım sektörü payının azalmasında ve tarımcı gelirinin düşüklüğünde etkin rol oynadığından bu başlık altında tekrar irdelenmiştir.

3.4.Faktör Arz Şartlarında Ekonomik Gelişmeye Paralel Değişmeler

Ekonomik gelişme ile birlikte kapital birikimi hızla artmakta ve kapital, işgücü ve toprağa oranla daha bol ve dolayısıyla daha ucuz bir üretim faktörü haline gelmesi, kapital entansif faaliyetlerin, yani genellikle endüstriyel sektörün gelişmesini özendirici unsur olmaktadır. Yatırımların giderek yoğunlaştığı endüstriyel sektörün milli gelir içindeki payının zamanla artması da son derece normal olmaktadır. Dolayısıyla artan endüstriyel yatırımlarla büyüyen endüstri karşısında tarım sektörünün milli gelirden aldığı pay azalmaktadır.

Bu bağlamda ülkemizin henüz bu gelişmişlik düzeyine gelmediği, sermaye birikiminin bollaşmadığı ve ucuz üretim faktörü olmadığı gerçeği, gelişmemişlikten ziyade bu üretim faktörünün kıt olması ve pahalı olması, işgücünün ise bol ve ucuz olması, kıt olan sermayenin sanayie yönlendirilerek bol olan işgücünü emmesi ve böylece dengeye gelen faktörlerle gelişmenin yakalanmaya çalışılması, ülkemiz için en doğru gelişme politikası olacaktır. Bu sebeple gelişme süreci içerisinde zaman zaman tarımın göz ardı edilmesi, genel ekonomi ve ekonominin tarım dahil her sektörü için rasyonellik dahilindedir.

4.Tarımın İktisadi Kalkınmaya Katkısı

Sanayileşmenin gelişmesinden sonra teknolojik yeniliklerin sanayie girmesi sonucu “tarım toplumu” yapısı yerini “sanayi toplumu” yapısına dönüştürmektedir. Bu itibarla başlangıçta tarıma dayalı ekonomilere sahip olan gelişmiş ülkeler önce tarım sektörüne ağırlık vererek bu sektörün gelişmesini sağlamışlar. Daha sonrada bu sektörden elde edilen kaynak birikimi ile de sanayilerine hız vermişlerdir. Nitekim Fransa, İngiltere Rusya ve Japonya gibi ülkeler sanayileşmenin finansmanını büyük ölçüde tarım kesiminden aktarılan kaynaklarla

sağlamışlardır.

İktisadi kalkınma çerçevesinde gelişme yolundaki ülkeler gelişmişlik düzeyine ulaşabilmek için kalkınmada tarıma öncelik, sanayie öncelik yada iki sektörün birlikte ele alınması şeklinde üç modelden birini uygulamaya çalışırlar Ancak hangi model uygulanırsa uygulansın özellikle kalkınmanın başlangıç aşamasında, tarım sektörü iktisadi kalkınmaya önemli katkıda bulunmaktadır (Tuna, 1993: 85).

Az gelişmiş bir ülke kalkınma hamlesine başladığında;

- Ülke GSMH sının büyük bir yüzdesine sahip olan tarım sektörü altyapı, ulaşım ve enerji yatırımlarının finansmanı ve işgücü ihtiyacını karşılayan tek sektördür.
- Endüstrinin oluşumu için gerek duyulan finansman tarım sektörünce sağlanır.
- Endüstrinin oluşumu ve gelişimi için ihtiyaç duyulan ucuz işgücü tarım sektöründen istihdam edilir.
- Az gelişmişliğin gereği olarak sanayi kuruluşları ulaşım, ticaret merkezlerine yakınlık ve üretim olanakları açısından tarım arazilerine kurulur. Tarım sektörü kendine ait olan toprak faktörünü sanayi sektörüne verir.
- Oluşan sanayinin korunması açısından ithalat yurt içinde üretilen ürünler açısından sınırlandırıldığından, sanayi ürünlerinin alıcı grubunu oluşturan tarımsal nüfus bu sanayi ürünlerini pahalıya alarak, sanayinin korunmasını, ayakta kalmasını ve teknolojisini yenilemesi pahasına yüksek fiyata satın almak zorunda kalır.
- Oluşan ilk sanayi kuruluşları gıda endüstrisi yada tarımsal girdi ve makine, araç, gereç üreten sanayi olduğundan sanayinin tek talepçisi tarım sektörüdür.

- Sanayinin yaygınlaşması ve gelişmesi sürecinde sanayi ve hizmetler sektörü gelirlerinin, vergilendirilecek gelir matrahı tanımı yapılırken yeni yatırımların vergi matrahından mahsubunun söz konusu olması ayrıca yatırım teşvik belgeli yatırımlara farklı uygulamaların getirilmesi tarım dışı sektörlerin kamu gelirleri içindeki reel katkısının, olması gerekenden daha düşük belirmesine sebep olmaktadır. Tarım ise dolaylı yada dolaysız olarak vergilendirilerek kamu harcamalarının ve tarım dışı sektörlerin yatırım teşviklerinin finansmanını sağlama özelliğini sürdürmek zorunda bırakılmaktadır.
- Tarımsal örgütlenmelerin önüne yasal engeller oluşturularak, tarımcılar bireysel hareketlerle baş başa bırakılmakta, girdi fiyatları ve ürün fiyatları üzerindeki yaptırımları sınırlandırılmaktadır.
- Sosyal devlet, sağlık, eğitim gibi hizmetler önce tarım dışı sektörlerle daha sonra ise tarım sektörüne ulaşır.

Tarım sektörü maddeler halinde sıraladığımız bu etkenleri ülke kalkınması için isteyerek vermez yada kalkınmanın başladığı ilk yıllarda bir çok ülkede olduğu gibi bu faktörler bilerek alınmaz. Ancak tüm gelişen ve gelişme yolundaki ülkelerde çiftçi, kırsal kesimi içinde barındıran tarım sektörü kalkınma uğruna bu zorlukları çekmek zorunda kalmıştır. Bu durumda ülkemiz tarımcısının içinde bulunduğu durumu acımasızca eleştirmek yersiz olur. Eleştirilmesi gereken, eldeki kaynakları, tarımcının ürettiğinin elinden alınması sonucunda oluşan kaynakları kullanırken, rasyonel davranmak, kaynak israfını önlemek, planlı yatırımları öncelik sırasına göre gerçekleştirmek, yada teşvik etmek bu insanlara karşı minnet ve vefa borcudur. Ülke bir an önce kalkınmalıdır ki tarımcı çektiği cefanın karşılığını bir an önce almalıdır.

Avrupa da ki bir çok ülke GATT in tüm baskılarına rağmen tarımı yoğun bir şekilde desteklemektedir. Bu destekleme de stratejik önemi olan gıda maddeleri üretiminde kendine yeterlilik düzeyine ulaşma isteği yanında, tarımcının gelir seviyesini yükseltme, tarımcıdan

alınanı geri ödeme özeliği de ağır basmaktadır. Çünkü sanayi yatırıma bir noktada doycak. Pazar sorunları ile birlikte sanayie yapılamayan yeni yatırımlar, kalan kapasiteyi mecburen tarım dışı sektörlere yöneltecektir. Bu bir süreçtir. Türk tarımı da ülkemiz gelişene dek elindekini verecektir.

Tarım sektörünün iktisadi kalkınmaya katkısını, üretim katkısı, piyasa katkısı, sermaye dışındaki üretim faktörleri katkısı ve endüstriyel sektöre tarımsal hammadde katkısı başlıkları altında inceleyeceğiz.

4.1.Üretim katkısı

Ekonomik gelişme süreci içerisinde tarım sektörünün GSMH içindeki payı nispi olarak azalmaktadır. Ancak üretim açısından ve yıllar itibariyle gösterdiği ekonomik büyüme açısından ekonomik gelişme içerisinde önemli bir rol oynar.

Tarım sektöründeki hasıla artışının toplam hasılaya katkısı şu şekilde ölçülür(17)

$$X = \frac{1}{1 + \frac{P2}{Q2} - \frac{P1}{Q1}}$$

Burada;

Q1= Tarım gelirinin yıllık artış hızı,

Q2= Tarım sektörünün Milli Gelirdeki Payı,
P1= Tarım dışı sektörlerin yıllık artış hızı,
P2= Tarım dışı sektörlerin milli gelirdeki payı,
X= Tarımdaki hasıla artışın milli gelir artışındaki payı.

Buna göre, tarım sektörünün başlangıçta yıllık GSMH sı %60 olsun. Bunu takip eden 10 yıl içerisinde diğer kesimlerin gelişme hızları tarım kesiminin 4 katı olduğunda, $P2/Q2=0.67$, $P1/Q1=4$ olur.

$$X=1/[1+(0,67 \times 4)]$$

$$X=1/1+2,68$$

$$X=1/3,68$$

$X=\%27$ —► Bu durumda tarım sektörünün milli gelir artışına katkısı % 27'dir.

Diğer taraftan tarımın milli gelir içindeki payı %70 olsaydı, $X=\%30$ olacaktı. Bu da bize göstermektedir ki tarım dışı sektörlerin üretimi arttıkça tarım sektörünün GSMH dan aldığı pay azalmakta bu durumda da tarımın ekonomik kalkınmaya katkısı doğal olarak düşmektedir. Çünkü büyüyen tarım dışı sektörler daha çok üretebilmekte ve ekonomik gelişmeden daha çok pay alabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı olmaktadır. İktisadi gelişmenin bir göstergesi de, kişi başına düşen gelirdir. Bu bakımdan nüfus artış hızı önemlidir. Tarımsal gelir artışının nüfus artışına yol açacağını ifade eden görüşler mevcuttur. (Gülten Kazgan, Yusuf Tuna) Bu sebeple, tarımın ürün katkısı göz önüne alındığında, nüfus artış hızının da düzenlenmesi gerekir. Tarımsal üretimin fazla olması ve sürekli artış göstermesi, nüfus artışına paralel olarak

iktisadi gelişme açısından fazla önem taşımayacaktır. Başka bir ifade ile tarım sektörünün hasıla katkısı azalacaktır.

Ülkemizin nüfus artışı sorunu çözüldüğü son nüfus sayımı verilerine göre açıkça ortadadır. Tarımsal üretim yıllar itibariyle farklı oranlarda artış ve azalışlar göstermekle birlikte 5 yıllık dilimler halinde incelendiğinde % 3 ile % 3,5 oranında bir büyüme olduğu ve ülkemiz tarımının üretim hacmi olarak %3,5'lik büyümeye rağmen reel olarak hasılatlarda (tarımsal ürün hasılatı) bu büyüme gözükmemekte bu da tarımın ekonomik büyümeye üretim katkısı yanında gelir transferi katkısının da artarak devam ettiğini göstermektedir.

1980-1990 ve 1984-1994 yılları arasındaki hasılat açısından büyüme yıllık ortalama % 1.2 iken 1980-1994 yılları verileri ile 14 yıllık büyüme % 13.6 Yıllık ortalama büyüme ise % 0.56'dır. Tarımsal üretimdeki büyüme ile hasılatın reel olarak büyümesi arasındaki %2,5 ila %3 lük fark tarımcının yıllık ortalama olarak 1980-1994 döneminde bu oranda fakirleştiği, daha ekonomik bir tabirle satın alma gücünde bir azalma olduğu ortaya çıkmaktadır. Satın alınan ürünler tarım dışı sektörlerden olduğuna göre bu ürünlerin fiyatlarındaki reel artışlarla birlikte tarım dışı sektörlerde faaliyet gösterenler tarımdan kaynak almaya devam etmektedirler.

Tablo.6
1987 Üretici Fiyatlarıyla GSMH (milyon TL.)

Yıllar	Tarım Sektörü GSMH'sı	Hasıla Ekonomik Açısından Büyüme	10 Yıllık Büyüme
1980	12.636	-----	↓
1981	12.398	%-1.88	
1982	12.786	%+3.13	▼
1983	12.667	%-0.90	
1984	12.727	%+0.40	1990'
1985	12.669	%-0.40	Hasılat
1986	13.255	%+4.63	Açısından

1987	13.314	%+0.40	Büyüme
1988	14.356	%+7.80	
1989	13.272	%-7.60	
1990	14.177	%+6.80	%+12.20
1991	14.049	%-0.90	1984'ten
1992	14.651	%+4.20	1994'e
1993	14.463	%-1.30	↓
1994	14.358	%-0.73	%+12.8

**Veriler:DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık-1995;
Hesaplamalar veriler incelenerek hazırlanmıştır..**

Tarım gelişmeyi (sanayii) finanse etmeye ve üretim katkısında bulunmaya devam etmektedir. Ancak üretim katkısı açısından 1980-1990 dönemini karşılaştırdığımızda, üretim katkısının yok denecek kadar azaldığı ortaya çıkmaktadır.

1980

Q2= Tarımın GSMH payı= %26

P2= Tarım Dışı Sekt. GSMH payı= %74

$Q2/P2=0.26/0.74=\%35$

1980-1990

Q1=1980-1990 Dönemi tarımın büyüme hızı= % 12,2

P1=1980-1990 Dönemi tarım dışı Sekt. Büyüme hızı= % 84

$Q1/P1=\%14$

$X=1/1+(0.35 \times 0.14)$

$$X=1/1+0.049$$

$$X=1/1.049$$

$$X=\%1$$

1980-1990 döneminde tarım %12 büyürken aynı dönemde tarım dışı sektörler % 84 büyümüştür. Tarım sektörünün GSMH da ki payı da 5.26 oranında olduğundan tarımın 1980-1990 döneminde üretim katkısı daha doğrusu ekonomik büyümeye katkısı % 1'dir.

Üretim Katkısı

1927-1950 dönemi, 1950-1960 ve 1960-1980 dönemi açısından tarım sektörünün üretim katkısını ele alacak olursak;

1927-1950

$$Q2=\text{Tarımın GSMH payı}=\%63 \text{ (1927)}$$

$$P2=\text{Tarım Dışı Sektörler GSMH payı}=\%37 \text{ (1927)}$$

$$Q2/P2=0,63/0.37=1,7$$

$$Q1=1927-1950 \text{ Tarımın Büyüme Hızı}=\% 10,9$$

$$P1=1927-1950 \text{ Tarım Dışı Sektörlerin Büyüme Hızı}=\% 9,3$$

$$P1/Q1=0.093/0.109=0.85$$

$$X=1/[1+(1,7 \times 0,85)]=\% 41$$

1927-1950 döneminde tarım sektörünün ekonomik büyümeye üretim katkısı % 41'dir.

1950-1960

1950-1960 döneminde ise tarım sektörüne yönelik yapısal yatırımlar nedeniyle, tarımın ekonomik kalkınmaya üretim katkısı 1927-1950 döneminden daha büyük olması gerekirken, tarım dışı sektörlerin bu dönemde tarımdan daha hızlı büyümesi ve özellikle milli gelirdeki payının oransal ağırlığının oluşması sebebiyle tarımın üretim katkısı %41 den % 31'e düşmüştür. Dolayısıyla tarım dışı sektörlerin ekonomik gelişmedeki payı %59'dan %69'a çıkmıştır.

$$Q2=\%53 \text{ (1950)}$$

$$P2=\%47 \text{ (1950)}$$

$$Q2/P1=1.128$$

$$Q1=1950-1960 \text{ Tarımın büyüme hızı} = \%12,1$$

$$P1=1950-1960 \text{ Tarım Dışı sektörlerin büyüme hızı} = \%34,1$$

$$P1/Q1=0.342/0.121=2.82$$

$$X=1/1+(1,128 \times 2,82)=1/3,181$$

$X=\%31 \longrightarrow$ **1950-1960 döneminde tarımsal üretimin ekonomik kalkınmaya üretim katkısı %31'dir.**

1960-1980

$$Q2=\%23,8$$

$$P2=\%76,2$$

$$Q1=\%5$$

$$P1=\%106$$

$$Q2/P2=0.238/0.762=0,31$$

$$P1/Q1=1,06/0,05=21,2$$

$$X=1/1+(0,31 \times 21,2)$$

$$X=\%13$$

Tarım Sektörü ekonomik kalkınmamıza;

1927-1950= %41

1950-1960= %22

1960-1980= %13

1980-1990= %01 üretim katkısında bulunmuştur.

4.2.Piyasa katkısı

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü, özellikle iç piyasanın genişlemesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu da tarım gelirleriyle elde edilen satın alma gücü sayesinde ortaya çıkmaktadır. Tarım kesimindeki nüfusun gelirinin artması sanayi ürünleri talebini uyarmakta ve bu mamüllere pazar teşkil etmektedir (Tuna, 1993: 102).Ekonominin gelişme süreci içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda, tarım sektörü de geleneksel üretim tarzından (üretim ve verimliliği artırma

yönünde) modern girdilerin kullanıldığı üretim tarzına kaymaktadır. Başka bir ifade ile İktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak tarım sektörünün yapısı da değişmekte ve teknolojik gelişmelerden payını almaktadır.

Tarım sektörünün sanayi ürünlerine olan talebi sürekli artmaktadır. Tarımsal işletmelerin artan gelirleri ile tarım dışı sektörlerin sanayi ürünlerine Pazar teşkil etmesi sonucunda sektörler arasında bir bütünleşme ortaya çıkmaktadır(A.g.e., s.103).

Tarım sektörü gelişmenin başladığı ilk dönemde her ne kadar altyapı, teknoloji, eğitim vb. eksiklikleri bünyesinde bulunduruyor olsa da, nüfusun büyük çoğunluğunu bünyesinde taşımaktadır. Bu bakımdan da tarım sektörü tarım dışı sektörlerin en büyük pazarı olarak ekonomik kalkınmada piyasa katkısını, kalkınmanın başladığı ilk yıllardan itibaren

gelişmeyle birlikte azalan bir oranda sürdürür. Yine de tarım dışı sektörlerin ürettiği ürünler açısından pazardaki piyasa payını , tarım sektörü, tarımsal nüfus payı oranında kapsar şeklinde bir yaklaşım yanlış olur. Tarım dışı sektörlerin oluşumunun başladığı ilk yıllarda piyasa payı bu oranda olabileceken, gelişme ile birlikte azalan tarımsal gelir sonucunda nüfus payının altında bir pazar payı oluşur.

Bugün için tarımsal nüfusun % 35 olduğu yaklaşımı ile tarım dışı sektörlerde tarım sektörü pazar payının bu oranın çok altında olduğunu söylersek yanlış olmayız. Tarım sektörü gelir gruplandırılması bakımından ağırlıklı olarak düşük gelir grubu içinde yer alır. Bu sebeple de tarımcı gelirin artırılması piyasa katkısını arttıracakken, tarımcı gelirin düşürülerek tarım dışı sektörler kaynağı aktarımının sağlanması arasındaki ters yönlü ilişkinin rasyonel yapılandırılması kalkınma hızının maksimum düzeyde oluşması açısından önemlidir.

4.3.Sermaye Birikimine Katkısı

Şimdiye kadar işlediğimiz bir çok konuda değindiğimiz gibi az gelişmiş bir ülkede sanayinin oluşumu için en kıt üretim faktörü sermaye birikimidir. Gerek teknoloji ithali gerek makine ve araç gereç, modern tarım dışı sektörlerin oluşumu için ülke dışından sağlanması gerekli öğelerdir. Bunun için gerekli olan sermaye tarım sektöründen sağlanır. Gelişme süreci içerisinde sürekli ihtiyaç duyulan ve açık veren bu faktör tarım sektöründen dolaylı yada direkt olarak alınır.

Tarım sektörünün dolaylı vergilendirildiği günümüz Türkiye'sinde tarım daha çok ticaret sektörüne kaynak aktarmaktadır. Tarımsal işletme ile tüketici arasına girmiş çok sayıda alıcıya yapılan bu kaynak aktarımı sermaye birikiminin oluşumunda tarımın etkin rolünün sürdürdüğünü göstermektedir.

Sermaye birikiminin oluşturulmasında sağlıklı yol tarımın doğrudan vergilendirilmesidir. Bugün gelişmiş ülkelerden Fransa ve Japonya bu yolu seçmiş ve oluşan birikimi en rasyonel şekilde kullanmayı başarmışlardır. Ancak ülkemizde de olduğu gibi hükümetlerin gücü siyasi kaygılarla tarımı vergilendirmeye yetmediğinde, sağlıksız olan yol seçilmekte, bu yolda

sermaye birikiminin bir çok elde ve küçük miktarlarda oluşumunu sağlamaktadır. Böylece sermaye birikimi rasyonel kullanılmamakta, tarımcının hakkı olan kazançtan alınan pay doğru ve eğitilmiş ellerde toplanmadığından hakkıyla üretime yansıtılmamakta ve kaynak aktarımının süresi dolayısıyla gelişmenin süresi uzamaktadır. Gelişme sürecini uzatan bu yolun seçilmesinde ülke dinamikleri ve sosyal şartları ülkemizde olduğu gibi belli zorunluluklardan doğmuş olabilir. Cumhuriyetin ardından geçimlik üretim yapan tarımcımızı, Pazar üretimi yapar hale getirmek ve artı gelirele harcaması dışında tasarruf yapabilir bir yapıya kavuşturmak için vergi yükünden kurtarmak gerekirdi.

Sermaye birikiminin oluşumunu iç ticaret hadleri açısından açıklamaya çalışalım.

4.3.1.Sektörün İç Ticaret Hadleri

Gelişmekte olan ülkelerde sektörler arası mal ve hizmet alışverişinde kaynak aktarımlarının yönü ve niteliği araştırılırken, iki sektörlü modeller, sadelikleri ve kolay geliştirilmeleri nedeniyle daha çok kullanılmaktadır(Kip, 1991: 114). Bu modellerde, ekonomide ki mal ve hizmet faaliyetleri, geleneksel ve modern sektörler veya tarım ve sanayi sektörleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Tarım ve tarım dışı sektörler arasındaki değişim (mübadele) hadleriyle ilgili bir gösterge olan iç ticaret hadleri, genel olarak tarım ürünleri fiyat endeksi ile sanayi ürünleri fiyat endeksi arasındaki bir oran olarak kullanılır. İç ticaret hadleri çözümlemesi ülkemiz açısından da özel bir ilgi uyandırmaktadır. Bunun nedeni iktisadi kalkınma teorisinde kaynak aktarımı konusunda ileri sürülen bazı görüşlerin ülkemizde ne derece geçerlilik taşıdığına ortaya konulması bakımından böyle bir çözümlemenin ışık tutucu niteliği olmasıdır. Tarım kesiminden sanayi kesimine çeşitli yollardan kaynak aktarılabileceği, birçok iktisatçı tarafından ileri sürülmektedir. Tarım kesimi sanayi girdisi olan ürünleri ucuza sağladığı takdirde sanayiciler daha çok yatırım yapabilme olanağına kavuşacaklardır. Öte yandan sanayide çalışan işçilerin tükettikleri tarımsal kökenli gıda maddelerinin ucuzluğu, işçi

ücretlerinin düşük olmasına yol açacağından, sanayileşmede bir başka kaynak daha sağlanacaktır (DİE, 1983: 78).

İç ticaret hadleri kavramı belirli bir sosyal sınıfın özellikle kırsal sınıfın, satın alma gücünde ve ekonomik refahında ki değişimleri izlemek amacıyla kullanılmaktadır. Belirli bir temel yıla göre, köylünün yetiştirerek piyasaya arz ettiği ürünlerin fiyatları ile karşılaştırılmakta ve örneğin tarımcının sattığı malların fiyatlarında bir düşüş görülmüş ise köylü sınıfının bir gelir ve refah kaybına uğradığı anlamı çıkarılmaktadır (Seyidoğlu, 1993: 171). Çok farklı ticaret hadleri tanımlamaları bulunmakla birlikte tarım sektörü ticaret hadlerini ortaya koyması açısından yeterli olacağından Net Değişim (trampa) Ticaret Hadlerini incelemek yeterli olacaktır.

4.3.2..Net Değişim Ticaret Hadleri

Net değişim ticaret hadleri iç ticarete olduğu gibi dış ticaret hadlerinde de en pratik ve en yaygın değişim ölçeğinin tanımıdır. Çiftçinin yetiştirerek piyasaya arz ettiği ürünler karşılığında eline geçen fiyatlar endeksinin çiftçinin kendi tüketim ihtiyaçları veya tekrar üretimde bulunabilmek için satın aldığı girdilere ödediği fiyatlar indeksine oranıdır (kip, 1991: 124).

4.3.1.1.Net Değişim Ticaret hadlerinin Hesaplanması

$$N= P_t/P_s$$

N=Net Değişim Ticaret Hadleri

P_t=Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksi

P_s=Çiftçinin Ödediği Fiyatlar Endeksi

Çiftçinin sattığı ve aldığı mallar çok sayıda olduğundan, fiyatları ifade etmek için indeks

sayıları kullanılır. Formülden anlaşılacağı gibi çiftçinin ödediği fiyatlar sabit iken, çiftçinin eline geçen fiyatlar yükselirse veya çiftçinin eline geçen fiyatlar sabit iken çiftçinin ödediği fiyatlar düşerse yada iki fiyat indeksi artmakla birlikte çiftçinin eline geçen fiyatlardaki artış daha büyük olursa ticaret hadleri tarımın lehine değişir. Bunun anlamı fiyat değişmelerinden dolayı, aynı miktar tarımsal ürünün daha fazla sınai mamul satın alabileceğidir.

İç Ticaret Hadlerini hesaplayabilmek için iki indekse gereksime duyulmaktadır. Birincisi çiftçinin eline geçen fiyatları yansıtan indeks, ikincisi de çiftçinin ödediği fiyatları yansıtan indekstir.

Aşağıda verilecek olan tablo toptan eşya fiyatları indeksi olup gıda maddesi ve yem grubu altında toplam bitkisel gıda maddeleri, hayvanlar ve hayvansal ürünler alt gruplarından, sanayi hammaddesi ve yarı mamülü grubu altında sınai ve madeni yağ, yapı maddesi alt gruplarından ve her iki grubu da içine alan yani ekonomideki tüm fiyatların seyrini gösteren bir genel indeksten oluşmaktadır.

Aşağıdaki tablo da verilen toptan eşya fiyatları indekslerinden tüm tarımsal ürünleri temsil eden toplam sütunu ile bitkisel gıda maddeleri, hayvanlar ve hayvansal ürünler sütunlarını çiftçinin ödediği fiyatları temsil eden sanayi hammaddesi ve yarı mamülü sütununa oranlarsak net değişim ticaret hadlerine ulaşırız.

İndeks değerinin 100'ün üstünde olması net değişim ticaret hadlerinin o indeksin temsil ettiği tarım ürünleri alt grubunun lehine, 100'ün altında olması ise o alt grubun aleyhine olduğunu gösterir.

Tüm ürünler net değişim ticaret haddini yansıtan birinci sütundan görüleceği gibi, net değişim ticaret hadleri, baz yılı olan 1963'den 1969'a kadar tarım lehine 1970-1974 arasında tarım aleyhine, 1975-1978 arasında 1978 hariç, tekrar tarım lehine seyretmekte ancak 1979'dan başlayarak önemli bir düşüş göstermektedir. Bu da bu dönemde tarımdan sanayiye kaynak aktarımının hakim olduğu bu dönemde tarım sanayi fiyat makasının daha büyük ölçüde tarım

aleyhine açıldığı anlaşılmaktadır.

Bitkisel gıda maddeleri alt grubunda durum daha da kötüdür. Net değişim ticaret hadleri dönem boyunca tarım aleyhine seyretmekle birlikte bu seyir özellikle 1979'dan itibaren daha da hızlanmıştır. Bundan net değişim ticaret hadlerinin bir çok bitkisel ürünün, özellikle tahıl ve yumru bitkiler gruplarına bağlı ürünlerin, aleyhine gelişmesinin rolü büyüktür.

İncelenen dönemde canlı hayvanlar net değişim ticaret hadleri tarım lehine seyretmekte 1975-1978 arasında en yüksek, 1980-1985 döneminde n düşük düzeylerine ulaşmıştır.

Tablo.7

**Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
Gıda Maddesi Ve Yem**

Yıllar	Toplam	Bitkisel Gıda Maddesi	Hayvanlar	Hayvansal Ürünler	Sanayi Hammad. Yarı Mamül
1963	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1964	100.2	96.2	111.1	102.1	102.7
1965	110.3	104.5	116.7	111.9	107.8
1966	116.3	108.4	126.5	121.7	112.2
1967	124.0	110.6	152.8	138.1	122.3
1968	126.4	113.7	148.3	133.6	128.8
1969	136.6	123.9	155.3	141.6	136.5
1970	141.0	127.0	179.0	150.0	153.6
1971	161.0	138.4	255.1	171.8	182.1
1972	185.4	153.4	331.4	189.8	222.4
1973	225.3	192.1	348.5	226.2	264.7
1974	305.4	281.6	371.0	296.6	322.5
1975	357.9	313.9	442.2	431.8	318.6
1976	411.6	355.4	621.3	452.5	371.6
1977	505.6	410.3	891.4	576.8	469.7
1978	733.7	549.3	1.322.5	980.6	779.2
1979	1.092,8	816.5	1958.6	1.472.5	1.460.6
1980	2.189,7	1755.5	3.805.8	2.624.5	3.152.1

1981	3.100,7	2.771.5	4.436.8	3.245.4	4.134.5
1982	3.758,6	3.303.7	5.672.7	4.205.2	5.386.9
1983	4.754,0	3.947.6	8.374.3	5.227.0	7.298.0
1984	7.662,2	6.438.4	12.138.2	8.447.8	10.358.1
1985	10.468,3	8.918.2	16.582.6	11.519.8	14.938.6
1986	12.947,5	10.719.5	21.763.6	14.163.6	19.453.3
1987	18.117,6	14.201.4	36.459.7	19.925.6	26.835.1
1988	26.879,9	22.699.9	62.110.8	25.667.9	44.925.5
1989	48.764,7	44.395.2	94.250.9	43.929.7	73.974.5
1990	80.897,9	71.735.7	15.093.9	71.918.1	124.022.6

Kaynak:TMMOB, “Tarım Ürünleri İç ve Dış Piyasalarındaki Gelişmeler”, Yay.no:1991/2, Ankara, 1991, s.126.

Tablo.8
Toptan Eşya Fiyatları Net Değişim Ticaret Hadleri
Gıda Maddesi ve Yem

Yıllar	Toplam	Bitkisel Gıda Maddesi	Hayvanlar	Hayvansal Ürünler
1963	100.00	100.0	100.00	100.0
1964	97.57	93.67	108.18	899.42
1965	102.35	96.94	108.26	103.80
1966	103.65	96.61	112.75	108.47
1967	101.39	90.43	124.94	112.92
1968	98.14	88.28	115.14	103.73
1969	100.07	90.77	113.77	103.74
1970	91.80	82.68	116.54	97.66
1971	88.41	76.00	140.09	94.34
1972	83.36	68.97	149.01	85.34
1973	85.12	72.57	131.66	85.46
1974	94.70	87.32	115.04	91.97
1975	112.34	98.52	139.42	135.53
1976	110.76	95.64	167.20	121.77
1977	107.64	87.35	189.78	122.80
1978	94.16	70.50	169.73	125.85

1979	74.82	55.89	134.10	100.81
1980	69.47	55.69	120.74	83.26
1981	75.00	67.03	107.31	78.50
1982	69.77	61.33	105.31	78.06
1983	65.11	54.09	114.75	71.62
1984	75.04	62.16	117.19	81.56
1985	70.08	59.70	111.01	77.11
1986	66.55	55.10	118.60	72.80
1987	67.51	52.92	135.86	74.25
1988	59.83	50.53	138.25	57.13
1989	65.92	60.01	127.41	59.38
1990	65.23	57.84	121.70	57.90

Kaynak:Tablo 7'nin ilk dört sütununun son sütuna bölünmesiyle bulunmuştur.

Toplam eşya fiyatları indeksindeki ilk dört sütununun son sütuna bölünmesi ile elde edilmiştir.

Hesapladığımız net iç ticaret hadlerinden anlaşılmaktadır ki tarımcı fakirleşmektedir. Ayrıca kişi başına gelir tarıma göre sanayide ortalama 6 kat, hizmetler sektöründe de 5 kattır.

Tablo.9
Sektörler Arası Gelir Dağılımı

Sektörler	Gelir %	Nüfus %	Nispi Gelir	Tarım Nispi Gelir/ Tarım Dışı Nispi Gelir
		1980		
Tarım	24.2	59.9	0.404	--
Sanayi	21.7	11.6	1.871	4.63
Hizmetler	54.1	28.5	1.898	4.70
		1985		
Tarım	19.4	56.4	0.344	--
Sanayi	28.8	13.8	2.087	6.07
Hizmetler	51.8	29.8	1.738	5.05
		1988		

Tarım	19.6	55.1	0.356	--
Sanayi	28.9	14.2	2.035	5.72
Hizmetler	51.5	30.7	1.678	4.71

Kaynak: Tuna, Yusuf, “ Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları ve Türkiye değerlendirmesi”, MPM Yayınno:483, 1993

Net iç ticaret hadleri ürün bazında da hesaplanabilir. Bunlara ilişkin tablolar, tarım sektörü alım gücündeki azalmayı ve kaynak aktarımını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyacaktır.

Fiyatları tamamen serbest piyasadaki arz talep koşulları altında belirlenen ürünlerde (yumru bitkiler gibi) tarım-sanayi fiyat makasının zamanla aleyhe dönmesi, hükümetin fiyat politikası yönünden pek önemli olmayabilir. Fakat tahıllar, endüstri bitkileri, yağlı tohumlar ve baklagiller gibi bitkisel üretimde çok önemli yer tutan ve taban fiyat ve destekleme alımları uygulamasına sahip bulunan ürün grupları için son derece önemlidir. Bu özellikle üretildiği bölgeler itibariyle Orta ve Doğu Anadolu gibi çeşitli ürün yetiştirme alternatifine sahip bulunmayan tahıl çiftçisi yönünden son derece önemlidir.

İç ticaret hadleri tarım aleyhine çevrilerek tarımı örtük biçimde vergileme olanağı bulunmaktadır. Ancak ürün alımı devlet yanında özel teşebbüsçe de yapıldığından bu kaynak ürün alımı yapanlarca paylaşılmakta ve kaynak ticaret kesimine kaydığından yaratıcı ve yatırımcı olmamaktadır.

Tarım/sanayi iç ticaret hadleri 1980 yılından bu yana yaklaşık % 70 oranında seyretmekte % 30 dolayında vergilendirilmektedir. Dolayısıyla tarım sektörünün GSMH içindeki payının buna bağlı olarak düşük ifade edildiği anlamına varılmaktadır.(Kip, 1991: 128).

Tablo.10
Tarımsal Ürünler/ Traktör Paritesi

Tarımsal ürün Fiyatları

Yıllar	Ayçiçeği Fiy Tl/Kg.	Soya Fiyatı Tl/Kg.	Buğday Fiy. Tl/Kg.	Traktör Fiy. Tl/Adet
1980	30	23	10.25	1.350.000
1981	40	40	18.75	1.675.000
1982	50	52	23.00	1.975.000
1983	72	63	29.00	2.550.000
1984	110	95	46.00	3.320.000
1985	140	132	62.00	4.345.000
1986	168	162	75.00	6.226.000
1987	202	192	97.00	9.100.000
1988	370	350	174.00	18.612.000
1989	650	630	312.00	27.307.500
1990	850	800	500.00	50.880.500

Kaynak:TMMOB, Yay.No:1991/2, Ankara ,1991,Sf:133.

Not:Ayçiçeği Destekleme Alım Fiyatları ilk ilan edilen fiyatlardır.

-Soya Fasulyesi Destekleme Alım Fiyatları ilk ilan edilen fiyatlardır.

-Traktör Fiyatları 1983 yılı dahil Steyr 768 modele ait olup, 1984 yılından itibaren Steyr 8073 modele aittir

Tarımsal Ürünler/Traktör Paritesi

Yıllar	1Ad. Trakt.Alm. İçin Gerekli Ayçiçeği Miktar	1 Ad.Trakt.Alm. İçin Gerekli Soya Miktarı Kg	1 Ad. Trakt Alm İçin Gerekli Buğday Miktarı
1980	45.000	58.696	131.707

1981	41.875	41.875	89.333
1982	39.000	37.500	85.870
1983	35.417	40.476	87.931
1984	30.182	34.947	72.174
1985	31.036	32.917	70.081
1986	37.060	38.432	83.013
1987	45.050	47.396	93.814
1988	50.303	53.177	106.966
1989	42.012	43.345	87.522
1990	59.859	63.601	101.761

Kaynak:Tablo 10'dan hesaplanmıştır.

Tablo.11
1 Kg. Tarımsal Ürün ile Alınabilecek Gübre Miktarı

Yıllar	Tarımsal Ürün Fiyatı		
	Ayçiçeği Fiyatı TL/Kg	Soya Fiyatı TL/Kg.	Buğday Fiyatı TL/Kg
1980	30	23	10.25
1981	40	40	18.75
1982	50	52	23.00
1983	72	63	29.00
1984	110	95	46.00
1985	140	132	62.00
1986	168	162	75.00
1987	202	192	97.00
1988	370	350	174.00
1989	650	630	312.00
1990	850	800	500.00

Kaynak:TMMOB, Yayın no:1991/2, Ankara, 1991, s.131

Tarımsal Ürün Gübre Paritesi

Yıllar	1 Kg Ayçiçe ile Alın Gübre Mikt	1 Kg Soya İle Alın.Gübre Mikt	1 Kg. Buğday İle Alın.Gübre
1980	2.844	2.180	0.971
1981	2.495	2.495	1.170
1982	2.500	2.600	1.150

1983	3.600	3.150	1.450
1984	3.005	2.596	1.257
1985	2.322	2.189	1.028
1986	2.259	2.179	1.009
1987	2.319	2.204	1.114
1988	2.580	2.441	2.214
1989	2.740	2.656	1.315
1990	2.484	2.338	1.461

Kaynak: TMMOB, Yayın no:1991/2, Ankara, 1991, s.131.

Not:Ayçiçeği Destekleme Alım Fiyatları İlk İlan Edilen Fiyatlardır. Buğday Fiyatları II. Grup Ekmeklik Buğday Fiyatları Olup İlk İlan Edilen Fiyatlardır.

Tablo.12
Tütün/İlaç Paritesi ve Buğday / İlaç Paritesi

Tütün, Buğday ve İlaç Adet ve Litre Fiyatı

Yıllar	Tütün Fiyatı Tl/Kg	Buğday Fiya Tl/Kg	Tütün İlaç Fiyatı Tl/Ad	Buğday İlaç Fiyatı Tl/Lt
1980	126,28	10.25	376	195
1981	205,80	18.75	405	282
1982	286,33	2295	743	380
1983	369,49	26.67	914	483
1984	527,00	46.83	1.146	679
1985	593,25	62.48	1.925	864
1986	1.444,3	79.06	3.370	1344
1987	2.848,50	96.74	4.880	2635
1988	4.716,80	165.37	9.186	4293
1989	7.470,00	327.33	15.867	8298
1990	-----	570.00	-----	9207

Kaynak: TMMOB, Yayın no:1991/2, Ankara, 1991, s.132

Tütün İlaç Ve Tütün Buğday Fiyatı

Yıllar	1 Lt İlaç Almak İçin Gerekli Tütün Miktarı	1 Lt İlaç Almak İçin Gerekli Buğday Mikta
1980	2.978	19.00
1981	1.968	15.00

1982	2.595	16.50
1983	2.474	16.30
1984	2.175	14.50
1985	3.245	13.80
1986	2.338	16.90
1987	1.714	27.20
1988	1.949	25.90
1989	2.124	25.60
1990	-----	16.10

Kaynak: TMMOB, Yayın no:1991/2, Ankara, 1991, s.132

Not:Tütün destekleme alım fiyatları Tekel'in ortalama alım fiyatlarıdır. Buğday Fiyatları 1990 yılına kadar T.M.O. Ortalama Alım Fiyatlarıdır. 1990 yılında ise II. grup ekmeçlik buğday fiyatları esas alınmış olup bu fiyat 22 Ekim 1990 tarihi itibariyledir.

--İlaç fiyatı Propined (Tütünde mantar hastalığı ilacı) ve 2,4 D Amin Hububatta yabancı Ot İlacı) fiyatları esas alınmıştır

4.3.2.2.Tarımcının Satın Alma Gücündeki Değişmeler

Tablo.13
Tarımsal Ürün ile Alınabilecek Mazot Miktarı

Yıllar	Ayçiçeği Fiyatı Kg	Buğday Fiyatı Kg	Soya Fiyatı Tl/Kg	Pamuk Dest. Fiyatı Kg.	Mazot Fiyatı Tl/Lt.
1980	30	10.25	23	49	26
1981	40	18.75	40	62	42
1982	50	23.00	52	75	56
1983	72	29.00	63	125	72
1984	110	46.00	95	170	105
1985	140	62.00	132	217	165
1986	168	75.00	162	270	202
1987	202	97.00	192	325	208
1988	370	174.00	350	840	417
1989	650	312.00	630	1510	821
1990	850	500.00	800	2050	1325

Kaynak: TMMOB, Yayın no:1991/2, Ankara, 1991, s.130

Tarımsal Ürün / Mazot Paritesi

Yıllar	1 Kg Ayçiç. İle Alınan Mazot Mikta	1 Kg Buğday İle Alınan Mazot Mikta	1 Kg Soya ile Alınan Mazot Mikta	1 Kg Pamuk İle Alınan Mazot Mikta

1980	1.15	0.39	0.88	1.88
1981	0.95	0.45	0.95	1.48
1982	0.89	0.41	0.93	1.34
1983	1.00	0.40	0.88	1.74
1984	0.96	0.44	0.90	1.62
1985	0.85	0.38	0.80	1.32
1986	0.83	0.37	0.80	1.34
1987	0.97	0.47	0.92	1.56
1988	0.89	0.42	0.84	2.01
1989	0.79	0.38	0.77	1.84
1990	0.64	0.38	0.60	1.55

Kaynak: Tarım Sempozyumu, TMMOB Yay. No:1991/2, Sf:130

Not: Buğday II. Grup ekme Fiyatı, Pamuk Çukurova pamuğu destekleme Fiyatı,

Tarımsal girdilerle tarımsal ürün arasındaki değişim oranlarını incelediğimizde 1980 yılında 1 Kg. Ayçiçeği ile 1,5 litre mazot alırken 1990 yılında 0,64 litre mazot alınabilmektedir ki 10 yıllık süreç içerisinde çiftçinin mazot girdi maliyeti reel olarak % 85 artmıştır.

Buğday açısından ise mazot alım gücünü 10 yıllık dönemde 0,47 litre mazot ile 0,38 litre mazot arasında ki değişim oranı buğday mazot değişim oranının kendini koruduğunu göstermektedir.

Buğday üreticisi, traktör paritesi, gübre paritesi, ilaç paritesi ile karşılaştırıldığında buğday üreticisinin diğer ürünler üreticilerinden şanslı olduğunu göstermektedir. Buğday zaman içerisinde gelir düzeyi artan bir ürün olma özelliği göstermektedir.

Pamuk ve soya fasulyesi, ayçiçeği için ise karşılaştırmalar yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi buğdaydan çok farklı, satın alma gücündeki değişim açısından eksi yönlüdür.

Tarımsal ürünlerin reel değer kaybı, tarımcı adına her yıl azalma eğilimini sürdürmektedir. Tarımsal girdi aşamasındaki sübvansiyonlardan yürürlükte kalan sadece gübre sübvansiyonudur. Tarım sektörüne ürün fiyatı aşamasında yapılan destek (Taban Fiyat

Politikası) geçimlik üretim yapan çiftçi adına hiçbir menfaat sağlamamakta, orta derecedeki işletmeler kısmen, büyük işletme sahipleri ise olağanüstü gelir sağlamaktadırlar.

Diğer bir açıdan da tarımcı adına gerçeği yansıtmayan maliyetlere yakın taban fiyatlar tarımcıyı düşük gelir düzeyine mahkum etmekte, öte yandan dünya fiyatlarının üstünde kalan ürün fiyatları, IMF gibi uluslararası kuruluşlarla Türkiye'nin çeşitli plan aşamalarında ters düşmesine sebep olmaktadır. Taban fiyat politikalarının finans olanaklarındaki güçlükler nedeniyle bütçeyi zorlaması ise işin bambaşka bir boyutudur.

Taban fiyat politikası uygulamasından vazgeçilerek dünya ürün fiyatları benimsenmeli üretici geliri girdi sübvansiyonlarıyla arttırılmalı, ayrıca tarıma girdi üreten sanayicinin girdileri ve sanayiciye yönelik muafiyetlerle muafiyetler ile maliyetlerini azaltıcı yönde etki edilerek sistem sağlıklı bir işlerliğe kavuşturulmalıdır.

4.3.3.Sektörün Vergilendirilmesi

İlk Osmanlı bütçesi 1893 yılında yayınlandığında aşarın tüm devlet gelirleri içerisindeki payı % 27.4, arazi vergisinin payı % 20, agnam (Hayvan vergisinin) payı % 6.6'dır. Osmanlı'nın gelirleri içinde tarımın payı % 54'tür (Dinler, 1993: 59).

Cumhuriyet ile birlikte nüfusun % 80'inden fazlasının tarımda çalıştığı bir ekonomik düzeni miras alan Türkiye'de tarımın kamu gelirlerindeki payı yaklaşık % 50 idi (A.g.e., s.59).

Kamu gelirleri içinde tarımın payı;

1924 yılında % 49.0

1930 yılında % 36,3

1940 yılında % 33,8

1950 yılında % 31,7
1965 yılında % 15.0
1970 yılında % 12,7
1980 yılında % 5,2 olarak oluşmuştur.

Günümüzde tarım sektöründen tarımsal gelir vergisi ile arazi vergisi alınmaktadır. Tarım sektörüne uygulanan istisna ve muafiyetler ile bugün ülkemizde tarım sektörünün hiç vergilendirilmediğini söyleyebiliriz(A.g.e., s.60). Tarımdan alınan vergilerin önemli bir kısmı dolaylı vergilerdir. Tarımdaki vergi potansiyelinin yeterince kullanılmadığı gerçeği, 1945'lerden bu yana çok partili sistemle birlikte nüfusun büyük payını kapsayan tarım kesiminin vergi yükünün hafifletilmesi devamlı siyasi yatırım aracı olarak görülmesindedir.

Kalkınmanın finansmanını sağlama açısından, tarımın vergilendirilmesi uygulamaları içinde 1962'ye kadar yürürlükte kalan agnam, Toprak Mahsulleri vergisi, Yol vergisi, ve Toplum Kalkınması vergileri, vergi yolu ile tarım sektörünün ekonomik kalkınmanın finansmanına katkıda bulunduğu uygulamalardır. Kısaca değinecek olursak;

Agnam, 1931 yılında beyan usulüne getirilerek 1962 yılına kadar uygulanan hayvancılık üzerinden alınan tarıma yönelik vergidir (A.g.e., s.60).

Aşar, 1925 yılında kaldırılmıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında artan askeri harcamaların finansmanı amacıyla "Toprak Mahsulleri Vergisi" vergi literatürümüze geçen yeni aşar adıyla anılan bir uygulama olmuştur (A.g.e., s.60). Yüksek vergi oranlı ve bir kısmının aynı olarak toplanması nedeniyle, 1950'li yıllarda ülkemizin ekonomik geri kalmışlığının göstergesi açısından önemli bir uygulamadır.

Yol Vergisi, ilk defa 1921 yılında "Tarik Belel-i Nakdisi" adlı kanunla (102 sayılı kanun) yasallaşan bu uygulama, ekonomik kalkınma için en önemli unsur olan yolların yapımında gereksinim duyulan finansmanı sağlamak amacıyla yöneliktir (A.g.e., s.60). Nakdi olarak ödenebilmekle birlikte nüfusun %85'inin kırdaki yaşayarak olması ve nakitle pek ilgisi olmamaları

nedeniyle bedenen ödemek zorunda kaldıkları bir vergidir. Yol vergisi 18 ile 60 yaş arasındaki tüm erkekleri vergi mükellefi kapsamına almaktadır.

Yol vergisi 1925 yılında “Yol Mükellefleri Kanunu”na dönüştürülmüş ve yükümlülük 4 iş gününden 6 iş gününe çıkarılmıştır. 1929 yılında “Şose ve Köprüler Kanunu” içinde yeniden düzenlenerek yol vergi mükellefliği 10 güne çıkarılmıştır (A.g.e., s.60).

1947 yılında belediye meclislerine mükellefiyet sürelerini % 50 oranında arttırma yetkisi verilmiştir.

1952 yılında “Akaryakıtlardan Alınacak Yol Vergisi Hakkındaki Kanun” la yol vergisi tarihe karışmıştır.

Toplum kalkınması, kırsal kesimde yaşayan halkın kendi refahları ile ilgili, ekonomik sosyal ve kültürel projelere gönüllü olarak katılması şeklinde formüle edilebilir.

1963 yılında uygulama imkanı bulan “Toplum Kalkınması” %70 köylünün %30 devletin katkısı ile proje uygulamalarına yansımıştır (A.g.e., s.60). Hala uygulama olanağı bulan bu sistemle kırsal alanda büyük gelişmeler olmuştur.

Tarım sektörüne gelir vergisi kanununun ilgili maddelerinde küçük çiftçi muafiyeti getirilmiştir. 1999 yılı için 3,5 milyar hasılat ve 200 dönüm pancar ekimi küçük çiftçilik kapsamına alınmıştır. Tarımsal üretici üretimini hane halkının farklı bireyleri üzerinde göstererek bir kişi üzerinde 3,5 milyar TL hasılatın aşılmasının önüne geçmektedir. Günümüz şartlarında 50 dönüm arazi üzerinde üretim yapan üretici bu hasılatı rahatlıkla aşmaktadır. Bu bakımdan vergi kapsamına giren büyük bir grup çiftinin kapsam dışında olması toplumun genelinin vergi adaleti açısından oldukça olumsuzdur.

Tarımcı gelirinin düşük olduğu ve vergi yükünün gelirleri aşağıya çekeceği şeklindeki görüşlerin yersiz olduğu kanaatindeyim. Gelir ve vergi kavramlarının yerleştiği bir sektör

modern üretim yöntemlerini yakalamak zorundadır. Vergisizlik tarımı başı boşluğa itmekte ve tarımsal işletmelerin birçoğu rasyonel olmayan üretim seçeneklerine yönelmektedir. Tarımcının yönlendirilmeye yönetilmeye ihtiyacı vardır.

Tarım sektörü her ne kadar gelir vergisi yoluyla olmasa da, yol vergisi ve toplum kalkınması uygulamalarıyla bu alanda da kalkınmanın finansmanını sağlamada bedenen çalışarak üzerine düşeni fazlası ile yerine getirmiştir. Köylerin gelişiminde kamu finansmanı olanaklarının zorlanmaması şeklinde bir etki kamu gelirlerinin kentlere yönelmesini sağlamıştır.

4.3.4. Tarımsal Ürünlerin İhracat Gelirleri Katkısı

1980 yılına kadar tarımsal ürünlerin ihracattaki ağırlıklı payı sanayi oluşumu için gerekli olan yatırım malları ithalatına olanak vermiştir.

Tablo.14 ve Tablo.15'ten ortaya çıkan sonuç 1923'ten 1980'e dek tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içinde % 100'den % 57,4' gerilediğidir. Bu dönem içerisinde sanayinin oluşumu için gerekli yatırım malları ve hammadde ve ara malları ithalatı tarımsal ürün ihracatı ile karşılanmıştır. 1980 sonrası dönemde ise gelişen sanayi ile 1980'e oranla 1985 yılı tarımsal ürün ihracatı 2.910 milyon \$'dan 8.000 \$'a çıkmasına rağmen toplam ihracat içerisindeki tarımsal ürün ihracatı %57,4'ten % 21,6'ya gerilemiştir (Karluk,1994: 273). Bu da göstermektedir ki 1980 sonrası dönemde, Türk Sanayi Sektörü Gelişme Açısından Önemli Yol Almıştır.

Aşağıdaki tabloda tarımsal ürünler ihracatının ağırlıklı olduğu 1923-1980 döneminden 1963-1980 arası dönemde, tarımsal ürünler ihracatı ile finanse edilen ithalatın ve 1980 sonrası dönemdeki ithalatın hangi mal grupları arasında dağıldığını inceleyerek, tarımsal ürün ihracatının tarım dışı sektörlerin oluşumundaki etkisine değinelim.

Tablo.14
Dış Ticaret Hacmi (\$)

Yıllar	İthalat Değeri (a)	İhracat Değer (b)	Dış Ticar. Değer b-a	Değer a+b	İhr. Payı	İth. Payı
1923	86.872	50.790	-36.082	137.662	36.9	63.1
1926	121.411	96.437	-24.974	217.848	44.3	55.7
1930	69.540	71.380	1.840	140.920	50.7	49.3
1931	70.635	76.232	5.597	146.867	51.9	48.1
1940	53.018	85.728	32.710	138.746	61.8	38.2
1945	97.051	168.407	71.356	265.458	63.4	36.6
1950	285.664	263.424	-22.240	549.088	48.0	52.0
1955	497.637	313.346	-184.291	810.983	38.6	61.4
1960	467.953	320.731	-146.810	788.272	40.7	59.3
1965	571.953	463.738	-108.215	1.035.691	44.8	55.2
1970	947.604	588.476	-359.128	1.536.080	38.3	61.7
1975	4.738.558	1.401.075	-3.337.483	6.139.633	22.8	71.2
1980	7.909.443	2.910.122	-4.999.321	10.819.565	26.9	73.1
1981	8.933.365	4.702.934	-4.230.431	13.636.299	34.5	65.5
1982	8.842.664	5.745.973	-3.096.691	14.588.637	39.4	60.6
1983	9.235.001	5.727.833	-3.507.168	14.962.834	38.3	61.7
1984	10.716.922	7.133.602	-3.623.320	17.890.524	39.9	60.1
1985	11.343.375	7.918.008	-3.385.367	19.301.383	41.2	58.8
1986	11.104.770	7.456.724	-3.648.046	18.561.494	40.2	59.8
1987	14.157.805	10.190.047	-3.967.758	24.347.852	41.9	58.1

1988	14.335.396	11.662.021	-2.673.375	25.997.417	44.9	55.1
1989	15.792.143	11.624.692	-4.167.520	27.416.904	42.4	57.6
1990	22.302.261	12.959.288	-9.342.973	35.261.549	36.8	63.2
1991	21.038.000	13.672.000	-7.366.000	34.710.000	39.4	60.6
1992	22.872.000	14.891.000	-7.981.000	37.763.000	39.4	60.1

Kaynak :Karluk, Rıdvan, "Türkiye Ekonomisi", Birlik Ofset, Eskişehir, 1994, s.273

Tablo.15
İhracatın Sektörel Dağılımı
(Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	Hayvan	%	Taş Ocaklığı	%	Sanayi	%
1950	263	245	93	15	5.6	4	1.4
1963	368	284	77	11	3.0	73	19.8
1967	522	420	81	21	4.0	81	15.5
1972	885	607	69	30	5.7	227	25.7
1977	1.753	1.041	59	126	7.2	386	33.4
1980	2.910	1.672	57.4	191	6.6	1.047	36.0
1985	7.958	1.719	21.6	244	3.1	5.995	76.7
1988	11.662	2.341	20.1	377	3.2	8.944	76.7
1989	11.625	2.126	18.2	413	3.6	9.086	78.2
1990	12.959	2.347	18.1	332	2.6	10.280	79.3
1991	13.593	2.682	19.7	286	2.1	10.624	78.2
1992	14.714	2.203	14.9	264	1.8	12.346	83.2

Kaynak:Karluk, Rıdvan, "Türkiye Ekonomisi", Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 1994, s.277.

Tablo.16
Ana Mal Gruplarına Göre İthalat (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	Yatırım Malı	%	Tüketim Malı	%	Hammadde Ara Malı	%
1963	688	315	46	37	5.4	336	49

1967	685	324	47	34	5.0	328	48
1972	1.563	783	50.1	73	4.7	707	45.2
1977	5.796	2.255	39	178	3.1	3.363	58
1980	7.909	1.581	20	170	2.1	6.158	78
1985	11.343	2.603	23	905	8.0	7.835	69
1988	14.335	3.989	28	1.110	8.0	9.236	64
1989	15.792	3.845	24	1.389	9.0	10.558	67
1990	22.302	5.787	26	3.022	13.5	13.493	60.5
1991	21.047	6.051	29	2.910	13.8	12.086	57.4
1992	22.870	6.824	30	2.954	13.0	13.091	57

Kaynak: Karluk, Rıdvan, "Türkiye Ekonomisi", Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 1994, s. 277.

Not: Hammadde ve Ara Malları Toplamına Petrol İthalatı Dahildir.

Tablo.17
Ana Mal Gruplarına Göre İthalat (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	Yatırım Malı	%	Tüketim Malı	%	Ham Petrol	%	Ara Malı	%
1985	11.343,4	2.602	23,0	904,9	8	3.321,4	29	4.514,2	40
1986	11.104,8	3.474,2	31,2	956,1	8,6	1.807,8	16,2	4.866,7	43,8
1987	14.157,6	3816,9	27	1.161,2	8,2	2.711,1	19,1	6.468,6	45,7
1988	14.335,4	3.989,0	27,8	1.110,0	7,7	2.434,3	16,9	6.802,5	47,4
1989	15.792,1	3.845,1	24,3	1.388,9	8,8	2455,1	15,5	8.103,0	51,3
1990	22.302,1	5.787,5	26	3.021,9	13,5	3.494,6	15,7	9.998,1	44,8
1991	21.047,0	6.051,5	28,7	2.910,5	13,8	2.456,2	11,7	9.628,8	45,7
1992	22.870,9	6.824,8	30	2.954,5	13	2.632,2	11,5	10.459,3	45,5
1993	29.428,4	9.565,6	32,5	4.116,5	14	2.550,3	8,6	13.197,1	48,8
1994	23.270,0	6.895,1	29,6	2.780,4	11,9	2.432,1	10,4	11.160,2	48
1995	24.630,9	6.627,1	27	2.977,7	12,1	2.323,6	9,4	12.674,0	51,5

Kaynak: DİE, "Temel Ekonomik Göstergeler", Ankara, 1995

1985-1995 döneminde ham petrol ithalatında reel bir azalış olduğu 3.321,4 milyon dolara gerilediği gözlenmektedir. Yatırım malı ithalatımız sürekli artmakla birlikte artan ithalat oranına rağmen toplam ithalat içinden %30 pay almaktadır. Yatırım malı ithalatı ülke ekonomisinin teknolojisini yenilemesi ve gelişme açısından önemli bir göstergedir.

Tarımsal ihracat (bitkisel ürünler, hayvan ve hayvancılık ürünleri, su ürünleri, orman ürünleri) 1980’de % 57,44’ten 1989’da % 18,3’e 1994’te %13,4’e ve 1995 yılında % 9,6’ya düşmüştür. Burada tarımsal ürünlerin, giderek basit veya karmaşık bazı imalat aşamalarından geçerek ihraç edilmesinin rolü büyüktür (Kip, 1991: 117). Ancak burada gözden kaçan husus nasıl bir işlemde geçerse geçsin sanayi ürünü sayılan bu ürünlerin bünyelerinde hammadde olarak tarımsal ürünlerin bulunmasıdır. Bunların bazıları çok basit değişimlerle sanayi ürünü olarak sınıflandırılmaktadır. Örneğin yumurtanın viyole konulması, çekirdeksiz kuru üzüm ve incirin paketlenmesi, pamuğun çırçırılarak ihraç edilmesi sanayi ürünü olarak sınıflandırılmalarına neden olmaktadır.

Uluslararası Ticaret Standart Sınıflandırması (SITC) ‘na göre tarıma dayalı işlenmiş ürünler başlığı altında sanayi ürünü kapsamından çıkarılarak hesaplamanın yapılması gerekir.

1994 yılında % 13,4’e 1995 yılında % 9,6’ya düştüğü açıklanan tarımsal ihracat SITC’na göre sınıflandırırsak, yani sanayi ürünü olarak gözüken tarıma dayalı sanayileri sanayi toplamından tarıma kaydırır ve sanayinin ihraç konusu olan tarımsal kökenli malın özüne verdiği değeri ihraç değerinden düşerek tarımsal ihracata dahil edersek % 10’un altında gerçekleştiği gözüken tarımsal ihracatımız %30’lara yaklaşır. Tarım hala sanayinin gerek duyduğu yatırım mallarının alımını sağlayacak ihracat katkısını sürdürmektedir diyebiliriz. 1980 sonrasında ekonominin tümünde olduğu gibi ihracatta da yapısal bir değişim süreci yaşanmıştır. Bu değişim uygulanan iktisat politikalarının uyarıcı dürtüsünün bir sonucudur. Bu sebeple de ihracat artışının ekonomik bir maliyeti vardır (kazgan, 1991: 253). Ekonomik maliyetin, dış ticaret hadlerinde azalma ve ihracatta ayrılan kaynağın (teşviklerin) finansmanı şeklinde iki cephesi ortaya çıkmaktadır.

Tarımsal ürünler ihracatının özellikle son yıllarda tarımsal ürünler ithalatını karşılamada zorlandığı da açıktır. Bu sebeple tarım sektörünün gelişmeye ihracat katkısı bir yana gelişmeye tarımsal dış ticaret açığı kadar olumsuz katkısı vardır. Tarımsal ithalatın sebebi daha çok artan gelir ile birlikte farklı tarımsal ürünlere karşı oluşan talep gibi gözlenmektedir.

Tablo.18

Tarım Ürünleri ve Tarıma Dayalı Sanayide İthalat ve İhracat Dağılımı(Milyon \$) ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

	1992			1994			1995		
	İhracat	İthala	%	İhraca	İthalat	%	İhracat	İthalat	%
Tarımsal Üretim	1.184,7	635,2	186	1.066	589,5	180,7	619,2	928,7	66,7
Bitkisel Üretim	983,4	223,7	439	754,8	277,6	271,9	434,4	519,8	84,0
Hayvancılık	136,5	180,5	75	241,5	66,3	364,2	140,1	202,2	69,3
Ormancılık	23,6	212,2	11	35,2	221,6	15,8	20,1	186,0	10,8
Su Ürünleri	41,2	18,8	219,1	34,2	24,0	142,5	24,7	20,9	11,8
Tarımsal San	2.293,0	1.397	164	3.034	1.375	220,6	2.167,4	1.649	131,3
Mezbaha Üre	60,9	234,4	25,9	75,1	324,4	23,2	52,7	382,8	13,7
Sebze Meyve	604,3	8,7	6946	737,2	7,4	9.962	427,8	10,8	3.964
Bitk. Yağlar	302,3	434,5	69,6	274,3	485,7	56,5	332,6	460,4	72,2
Un ve Değ.ÜR	110,0	102,5	107,3	112,9	56,4	200	82,8	79,1	10,45
Şeker San	133,8	4,4	3.040	166,0	6,7	2.478	2,3	130,4	1,7
Diğ Bes.Mad.	665,5	88,6	751,1	1.157	93,2	1.242	927,5	98,8	93,8
Alkollü İçk	25,6	11,8	216,9	34,2	12,1	282,6	34,6	11,6	298
Alkolsüz İçk	7,1	0,8	88,7	16,6	0,8	2.075	31,0	0,4	7.750

Tütün San	332,6	319,0	104,2	423,6	139,8	303	266,9	111,5	239
Çır çırlama	50,9	192,9	26,4	36,6	239,0	15,3	9,2	363,9	2,5
TOPLAM	3.477,7	2.032	171	4.099	1.965	208,6	9.786,6	2578,5	108
İthalat-İhracat		1445			2.134			208,1	

Kaynak:DİE, "Temel Ekonomik Göstergeler", 1995, s.65 (ihracat değerleri)
DİE, "Temel Ekonomik Göstergeler", 1995, s.53 (ithalat değerleri),

Tablo.19
Tarımsal Ürünlerin Toplam İhracattaki payı (Milyon \$, %)

Sektörler	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1995
Tarım ve Hayvancılık	57,1	37,3	24,5	25,3	20,0	18,1	15,0	15,4	9,6
Bitkisel Üretim	52,7	29,6	19,3	20,7	17,1	15,9	13,6	13,1	8,3
Pamuk	11,1	5,2	2,4	1,9		1,2	0,3	0,9	0,1
Tütün	8,0	6,1	3,0	3,6		3,2	2,1	2,6	1,2
Fındık	12,0	4,2	4,3	5,0		3,5	2,0	2,7	2,4
Kuru Üzüm	4,5	1,8	0,9	1,4		1,2	0,9	0,9	0,1
Diğerleri	15,6	12,4	8,8	8,8		6,8	8,3	6,0	4,0
Hayvansal Ürünler	3,7	6,8	4,5	3,8	2,5	1,7	1,0	1,9	0,1
Su Ürünleri	0,8	0,4	0,3	0,5	0,4			0,3	0,3
Orman Ürünleri	0,2	0,5	0,3	0,2	0,1			0,1	0,1
Tarıma Day.Sanayi	7,2	9,9	11,3	9,0	7,6	7,3	9,1	8,9	9,6
Toplam Tarımsal	64,6	47,2	35,8	34,3	27,6	25,4	24,1	24,3	19,2

İhracat									
----------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Kaynak:DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”, 1995, s.65 (ihracat değerleri)
DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”, 1995, s.53 (ithalat değerleri),

Tablo.20
Tarımsal Ürünlerin Toplam İmalattaki Payı (Milyon \$, %)

Yıllar	Tarım Hayv.	Bitkisel Ürün	Hayv. Ürün	Su Ürün	Orman Ürünleri	Tarıma Day.San	Toplam Tarım İml
1981	1,3	0.8	0.5			2.5	3.8
1982	1.9	1.3	0.5			1.9	3.8
1983	1.4	0.6	0.8			2.2	3.6
1984	3.8	2.9	0.9			4.0	7.8
1985	3.3	2.1	0.9	0.0	0.0	4.3	7.6
1986	4.1	2.2	11.4		0.5	4.3	8.4
1987	5.5	2.4	2.3	0.1	0.9	5.1	10.6
1988	3.5	1.2	1.5	0.0	0.8	5.1	8.6
1989	6.6	4.9	1.3	0.0	0.4	5.3	11.9
1990	7.1	5.1	1.3	0.1	0.6	6.5	13.6
1991	5.9					6.3	12.2
1992	2.8	1.0	0.8	0.0	0.9	6.1	8.9
1993	3.7	1.7	0.6	0.1	1.3	5.3	89.0
1994	2.5	1.2	0.3	0.1	1.0	6.0	8.5
1995	3.8	2.1	0.8	0.1	0.8	6.7	10.5

Kaynak:DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”, Ankara, 1995, s.13.

Tablo.21
İhracat Değeri Büyüklüğüne Göre Tarımsal Ürünler

1987

Ürün	Değer 1000\$	Genel İçinde %	Genel İçinde
Fındık (iç)	389.526	3,80	4. Ürün
Pamuk İplik	340.518	3,34	5. Ürün
Tütün	313.956	3,08	6. Ürün
Canlı Hayvan	243.577	2,39	7. Ürün
Baklagiller	233.994	2.30	8. Ürün
TOPLAM	1.521.571	14,91	

Kaynak: DİE, "Tarımsal Yapı", Ankara, 1995, s.75

1989

Tütün	224.995	2.83	5. Ürün
Canlı Hayvan	184.589	2.32	7. Ürün
Fındık (iç)	168.324	2.12	8. Ürün
Baklagiller	138.791	1.75	10. Ürün

Kaynak: DİE, "Tarımsal Yapı", Ankara, 1995, s.75

1990

Ürün	Değer 1000\$	Genel İçinde %	Genel İçinde
Fındık (iç)	200.554	2,34	5. Ürün
Baklagil	193.714	2,26	6. Ürün
Tütün	165.608	1,93	8. Ürün
Canlı Hayvan	160.408	1,87	9. Ürün

Kaynak: DİE, "Tarımsal Yapı", Ankara, 1995, s.75

1993

Ürün	Değer 1000\$	Genel İçinde %	Ton
Fındık	462.166,6	2,8	144.862
Tütün	395.560,8	2,6	91.352
Canlı Koyun Ad.	281.132,1	1,8	1.201.271
Pamuk	145.754,2	0,94	133.355
Üzüm	134.069,0	0,87	122.675

Kaynak:DİE, “Tarımsal Yapı”, Ankara, 1995, s.75

1995

Fındık	591.297,7	3,88	185.888
Tütün	244.544,3	1,6	82.589
Üzüm	189.533,8	1,25	169.693
Canlı Koyun	129.003,0	0,85	740.385
Nohut	110.531,0	0,72	123.825

Kaynak:DİE, “Tarımsal Yapı”, Ankara, 1995, s.75

Tablo.22
İthalat Sıralamasına Göre İthal Ve İhraç Değerleri

1993

İthalat			İhracat	
Ürün	Miktar (Ton)	Değer 1000\$	Miktar (Ton)	Değer 1000\$
Pamuk (Saf)	200.933	247.356,4	133.355	145.754,2
Keçi Derisi	72.771	95.271,6	1	39,9
Tütün	12.497	93.666,2	91.352	395.560,9
Pikle Deri	23.480	90.268,4	105	145,1
Pirinç	298.393	85.799,1	1.858	1.374,5
Buğday	1.217.436	53.100,4	648.626	75.481,7
Traktör	3.863	50.627,7	121	1.668,9

1995

Pamuk	182.702	381.199,3	3.614	7.388,2
Sığır	423.790	330.257,4		0,0
Buğday	1.246.730	242.154,1	232.776	22.665,8
Koyun Deris	96.473	222.872,7	6	108,2
Traktör	2.495	170.001,9	37	452,1
Pikle Deri	28.916	168.255,8	806	2.081,1
Tütün	21.638	134.397,5	82.589	244.554,3
Ayçiçeği	357.043	120.406,3	1.317	3.027,5
Pirinç	307.846	109.430,9	989	759,3
Mısır	623.975	92.463,1	2.336	3.325,5

Kaynak:DİE, “Tarımsal Yapı”, Ankara, 1995, s.56.

Tablo.18’i incelediğimizde uzun yıllar tarımsal ürün fazlası veren bir ülke olduğumuz halde hiçbir tarımsal ürün grubunda ihtisaslaşamadığımız ortaya çıkmaktadır. Bazı yıllarda ithalatının üç dört katı ihracat yaptığımız gruplarda, bazı yıllarda ithalat oranını bile karşılayamadığımız gözlenmektedir.

1992 yılında tarımsal ürünler ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ithalatının 1,71 katını tarımsal ürünler ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatı ile karşıladığımız, 1993 yılında ise 1,08 katını karşılayabildiğimiz gözlenmektedir. Bu bakımdan 1995 yılında tarım sektörünün iktisadi kalkınmaya ihracat katkısı olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 19 ve 20’yi incelediğimizde, 1980’den 1995’e tarımsal ürünler ihracatının genel ihracat içindeki payı sanayi ürünleri ihracatındaki artış nedeniyle % 57,4’ten % 9,6’ya kadar düşmüş buna karşılık tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatı % 7,2’den % 9,6’ya yükselmiştir. Aynı dönem içinde tarımsal ürünler ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ithalatı yaklaşık % 300 artmıştır. Tarımsal ürünler ithalatı % 1,3’ten % 3,8’e tarıma dayalı sanayi ürünleri ithalatı ise % 2,5’ten % 6,7’ye yükselmiştir. Tarım ürünleri tarıma dayalı sanayi ürünleri ithalatında ki bu artış, dış ticaret dengesi ve tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya ihracat katkısı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuz etkilerin azalması için üretim planlaması yapılması

şarttır. Özellikle 1995 yılı sonrası şeker üretimimizdeki açıklar nedeniyle şeker ithalatındaki artışların bu olumsuz tablo üzerindeki payı yüksektir.

Tablo 21’de tarımsal ürünlerin ihracat değerleri ve toplam ihracat içindeki yüzde payı ile sıralaması verilmiştir. 1987 yılında önünde %6,76 payla 689 milyon dolarla deri giyim eşyası üçüncü, % 7,53 payla ve 767 milyon dolarla mensucat giyim eşyası ikinci, % 7,62 Pay ve 776 milyon dolarla örme giyim eşyası tarımsal ihracat sıralamasında birinci ürün olarak sırayı almaktadır.

1987 ve 1993 yılında ihracat sıralamasında ilk 5 ürün arasına giren pamuk ihracatından fazla pamuk ithalatımız olması ise ilginçtir. 1995 yılında pamuk ithalatımız tarımsal ürünler ithalatı arasında birinci sırayı almaktadır. (381,2 milyon dolar)

Tablo 21 ve 22’yi incelediğimizde 1993 yılında 1 ton buğdayı 43,6 dolara ithal ederken 116,3 dolara ihraç ettiğimiz, 1995 yılında ise tersi bir durumla 1 ton buğdayı 194 dolara ithal ederken 97,3 dolara ihraç ettiğimiz ortaya çıkmaktadır. 1993 ve 1995 yıllarında, pamuk tarımsal ürünler ithalatımızda birinci sırayı almaktadır. 1995 yılında pamuk ithalat ihracat farkı -373,8 milyon dolardır. Pamuğun 1995 yılı toplam dış ticaret açığından aldığı pay % 4’tür. Sığır ithalatının toplam dış ticaret açığından aldığı pay ise % 3,53, buğday ithalinin % 2,35, koyun derisi ithalinin toplam dış ticaret açığından aldığı pay ise %2,38’dir. Bu dört ürün (pamuk, sığır, buğday ve koyun derisi) ithalatı 1995 yılı dış ticaret açığı olan 9,36 milyar doların % 12,26’sını yani 1,157 milyar dolarının oluşturmaktadır. Bunun dışında traktör, pikle deri ayçiçeği, pirinç ve mısır ithalinin oluşturduğu açık 651 milyon dolardır. Toplam dış ticaret açığının % 7’sini oluşturan bu açıklarla birlikte bu 9 tarımsal ürünün açık üzerindeki etkisi % 19,25’tir.

Bir çok ekonomist, tarımsal ürünler ithalatındaki artışı gelir düzeyindeki artışa bağlamaktadır. Ancak gözüküyor ki, açığın sebebi, sanayinin gereksinim duyduğu tarımsal hammadde niteliğindeki tarımsal ürünlerdir.

Sığır ithalatı hayvan ırkının ıslahına yönelik iyileştirme projelerinden kaynaklanmaktadır. Buğday ve pirinç ithalatı üretim olanaksızlıklarından kaynaklanmaktadır. Pamuk koyun derisi pikle deri, ayçiçeği ve mısır ise sanayie hammadde olarak girmektedir.

En başta traktör ithalatı olmak üzere üretilebilir ürünlerde üretim planlaması yapılmalı ayrıca tarıma sanayi ürünleri ithalinin mutlaka önüne geçilmelidir. 1982 yılında 175 milyon dolar olan bu ithalat kalemi, 1995 yılında 1.650 milyon dolarla 1982 yılındaki ithalatın 10 katına çıkmıştır. Yurdumuzun üç tarafı sularla çevrili olmasına ve bir çok iç göl olmasına rağmen su ürünleri ihracatımız çok düşük olmakla birlikte azalma eğilimi içindedir. 1980'den 1995'e sürekli bir azalış içinde olan ihracat tutarı 50 milyon dolardan 250 milyon dolara düşmüştür. Ülkemiz tarımının dış ticaret alanında olduğu gibi, üretim, yatırım, biyoteknik, vb. alanlarda alternatif tarım politikalarına ihtiyacı olduğu açıktır. Bir an önce hem sektör hemde iktisadi gelişmenin hızlanması için buna gerek vardır.

4.4.Sermaye Dışındaki Üretim Faktörlerinin Katkısı

Tarım sektörü tarım dışı sektörlerle üretim faktörleri sağlayarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur. Özellikle gelişmenin ilk yıllarında nüfusun büyük bir bölümünü kapsayan tarım sektörü tarım dışı sektörlerle iş gücü faktörü sağlar, iktisadi gelişmeye paralel olarak tarımdaki fazla nüfus nispi olarak azalır. Buda sanayi sektörünün işgücü talebinden doğmaktadır. Teorik olarak tarımsal nüfusun ne kadarının sanayi bölgesine kaydığını tarımın işgücü (emek) katkısı belirlemektedir (Tuna, 1993: 89). Diğer taraftan söz konusu işgücü beraberinde belli bir oranda sermayede aktarmaktadır. Çünkü tarım sektöründen sanayi bölgelerine gelen nüfus vasıfsız özelliğe sahiptir. Bunların, eğitim, barınma, sağlık beslenme gibi problemlerinin giderilmesi aynı zamanda bir sermaye aktarımını gerektirmektedir (A.g.e., s.90)

Özel sektördeki ilk tarım dışı faaliyetler büyük tarımsal arazileri olan toprak sahiplerince

gerçekleştirilir. Gelişmiş ülkelerin bu az gelişmiş ülkelere tarımsal ürün ithal etmek için karlılık düzeyleri yüksek bu büyük toprak sahipleri ticari faaliyet içine gireceklerdir. Ayrıca değirmen gibi un fabrikalarının, tarımsal ürün işleyen, alan satan ilk küçük işletmelerde bu büyük toprak sahipleridir. Bu kişilerin elinde oluşan tarımsal sermaye tarım dışı sektörlerin ilk yatırımlarında kullanılır ve bu kişiler girişimci olurlar. Tarım dışı sektörlerin oluştuğu ilk binalar ve fabrikaların arazileri de kendi tarımsal arazileridir. İktisadi gelişme sürecinin başlamasından sonra tarım dışı toplumda yetişen ilk kuşaktan, tarım dışı sektörlerde faaliyet gösterenler (işgücü veya girişimci olarak) tarım sektörünün iktisadi kalkınmaya insan faktörü katkısı dışında kalan kesimdir. Dolayısıyla da tarım dışı sektörler geliştikçe tarımın kalkınmaya işgücü ve girişimci faktör katkısı diğer sermaye ve toprak faktörü katkısı gibi azalmaktadır.

4.5.Endüstriyel Sektöre Tarımsal Hammadde Katkısı

Ekonomik gelişmenin ilk yılları tarım sektörünün girdi ihtiyacını karşılamaya ve tarımsal gıda ürünlerini, işlemeye yöneliktir. Bu kuruluşlarda sanayi sektörünün ilk fabrikalarıdır. (değirmen, yağ fabrikası, şeker üretimi, ekmek fabrikası, süt ürünleri mandırası, et ve et ürünleri işleme birimleri vb.) Bu endüstriler diğer endüstrilerin oluşumunda ilk adım olmuş, bu endüstrilerde işlenen hammaddeleri ise tarım üretmiştir.

Gıda endüstrisi dışındaki endüstri kuruluşlarına pamuk, kauçuk, yün, boya ve deri tarım sektörünün ürettiği hammaddelerdir. Teknolojik gelişmeler sonucu, yukarıdaki ürünlerin tamamını ikame edecek ürünlerin tamamını ikame edecek ürünlerin laboratuvarlarda yada fabrikalarda üretiminin olanağı doğmuş ve tarım gıda endüstrisi dışındaki sanayie hammadde üretmez hale gelmiştir. Endüstriyel hammaddelerin kullanımına sebep olan etkenlerin başında sentetik hammaddelerin tarımsal hammaddelere göre maliyetlerinin düşük olması gelmektedir. Gıdasal hammaddelerin talep düşüklüğü ise gıdasal tüketim alışkanlıklarının gelişmişlik düzeyi ile alakalı olması ve paketlenmiş ürünlerin kullanım düzeylerinin gelişmiş ülkelere oranla düşük olmasına bağlıdır.

Ana başlıklar halinde tarımsal gıda hammaddesi ve karışık sınai işlemlerden geçerek üretim yapan ve tarımsal hammadde talep eden imalat endüstri sektörlerini inceleyelim.

Tablo.23
Sanayi, Alt Sektörleri Kapasite kullanım Oranları

Sanayi Sektörler	1994YılıOrtalamaKapasite		
	Kamu	Özel	Toplam
Dokuma Sanayi	72,9	70,8	71,5
Orman Ve OrmÜ	64,6	67,7	66,9
Kağıt-Sanayi	73,2	74,7	74,2

Kaynak:DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”, Ankara, 1995, s.24.

Tarıma dayalı sanayiler dışında kalan ve tarımsal hammaddeleri karışık sınai işlemlerden geçiren sanayi kuruluşlarının, sanayimiz içinde geniş bir üretimi vardır.

Tablo.24
Bazı Sektörlerde Üretim Karşılaştırması (Ton/yıl)

İmalat Sanayi	1990 Üretimi	1994 Üretimi
Pamuk İpliği (Ton)	44.858	35.063
Yün İpliği (Ton)	4.378	4.785

Filtreli Sigara (Ton)	56.480	77.938
Rakı Ve Bira	432	666
Gazete Kağıdı (Bin ton)	166	110
Kraft Kağıdı (Bin Ton)	103	78

Kaynak:DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”, Ankara, 1995, s.19.

Tablo.25

Tarımsal hammadde kullanan sanayinin ihracatı (Milyon \$);

	1992	1993	1994
İmalat Sanayi	13263,6	14067,8	16776,0
Tarıma Day.San	2293,3	2643,3	3033,6
-Diğer Sanayiler..	10970,6	11424,5	13742,4
-Dokuma Sanayi..	52,1	54,3	86,9
-Ayakkabı sanayi.	52,1	69,8	126,6
-Ağaç man. San...	32,8	28,3	62,5
-Ağaç Möble Mef	21,5	31,1	35,0
-Kağıt ve Ürünle.	59,2	49,0	107,0
-Diğer Sanayiler.	6911,2	7299,1	8754,4

Kaynak:DİE, “Temel Ekonomik Göstergeler”, Ankara, 1995, s.65,66

Toplam imalat sanayi ihracatı olan 13.263,6 milyon dolar ihracatın 6911,2 milyon dolarının

dışında kalan 6352,4 milyon dolar ihracat, gıda sanayi ve tarımsal hammadde işleyen sanayinin ihracat toplamı olup, toplam ihracatımızın yaklaşık yarısıdır.

Gıda endüstrisinde ise salça ve şeker üretiminde dünya sıralamasına neden olan rezervlerimiz son yıllarda kendine yeterlilik seviyesinin de altına düşmüştür. Üretim planlamalarında yapılan yanlışlıklar, şeker ithalatçısı bir ülke konumuna gelmemize sebep olmuştur.

Türkiye gıda endüstrisinin hammadde kullanım kapasitesi, kullanım ve üretimini inceleyecek olursak; Türkiye’de gıda endüstrisi çok sayıda kişiye iş sağlama olanağı yanında, tüm sanayi ürünleri ihracatındaki payını da her geçen yıl arttırmaktadır. Buna karşılık gelişmiş batı ülkeleriyle kıyaslandığında teknoloji ve kapasite bakımından oldukça yetersiz olduğu gözlenmektedir.

Gıda endüstrisininin 1970’li yıllarda başlamış olup, 1998 yılına kadar reel büyüme hızı % 5’in altına düşmemiştir. 1980 sonrası dış pazara açılan sektörün dış satımı yılda ortalama % 12’lik bir hızla artmaktadır.

Tarım ürünlerininin gıda sektöründeki kullanımını gelişmiş ülkelerle kıyasladığımızda, gelişmiş ülkelerde üretilen sütün tamamı çeşitli ambalajlar içinde işlenmiş olarak pazarlanırken, ülkemizde üretilen çiğ sütün sadece % 12’si ambalaj içinde, geri kalanı sokak sütçülerince pazarlanmaktadır. Dondurulmuş gıda ürünlerinde ve meyve suyunda da durum aynıdır. Batılı ülkelerde kış başına ortalama meyve suyu tüketimi yıllık 150 Lt. iken Türkiye’de 10 Lt. dir. Tabi ki bu durum gelişme ve milli gelirle ilgilidir.

Tarımsal ürünleri hammadde olarak kullanan gıda sektörlerini sıralarsak;

- Süt ürünleri işleme endüstrisi
- Et ve et ürünleri işleme endüstrisi
- Meyve ve sebze işleme endüstrisi

- Un ve unlu mamüller işleme endüstrisi
- Bitkisel yağ endüstrisi
- Şeker, şekerleme ve çukulatalı ürünler işleme endüstrisi

• **Süt Ürünleri Endüstrisi Kapasite ve Üretimi;**

İşletme	İşletme Adeti	Kapasite Ton/Yıl
SEK	36	293.000
Atatürk Orman Çiftliği	1	15.000
Özel Firmalara Ait Tesisler		312.000
MODERN TESİSİ TOPL.		620.000
Orta Büyük.ÖzelTes.	500	1.671.000
Mandıralar	885	1.000.000
GENEL TOPLAM		3291.000

Kaynak:Tuna, Yusuf, “Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları ve Türkiye Değerlendirmesi”, MPM Yayın no:483, Ankara, 1993.

Süt ürünleri sektöründe kapasite toplamı;

Ürünün Cinsi	Mevcut Kapasite %	Kullanılan Süt Miktarı
Beyaz Peynirde	18	---
Tereyağında	20	180.000 ton
Sterilize Sütte	60	---
Yoğurtta	40	200.000 ton

Kaynak:Tuna, Yusuf, “Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları ve Türkiye Değerlendirmesi”, MPM Yayın no:483, Ankara, 1993.

Mevcut kapasite 3.291.000 ton/yıl süt iken ve kapasite kullanımı % 25’lerde seyrederken sanılmamalı ki sütte arz yetersizliği vardır. Türkiye’de resmi kayıtlara göre yıllık süt üretimi 7,5milyon ton ile 9 milyon ton arasında değişmektedir.

- **Et ve Et Ürünleri İşleme Endüstrisi;**

Türkiye AT ülkeleri arasında 13 milyon büyük baş 54 milyon küçükbaş hayvan sayısı ile ikinci sıradadır. Buna rağmen et üretimi ve verimi düşüktür. Kişi başına et üretimi ve tüketimimiz yıllık 17-18 kg.dır.

Et ürünleri endüstrisi	Kapasite	Kapasite %	Kapasite Kullanı
EBK 27 Kombine	550.000 ton	55	%30
Özel Sektör 15 Adet	150.000 ton	15	%10
Belediye Mezbahaları	300.000 ton	30	%20

Kaynak:Tuna, Yusuf, “Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları ve Türkiye

Değerlendirmesi”, MPM Yayın no:483, Ankara, 1993.

Et üretimi verimliliğinde dünyanın az gelişmiş ülkeleriyle aynı durumda olduğumuzdan, Dünya et fiyatlarının çok üstünde bir maliyete sahip bulunmaktayız. Büyük baş hayvanlarda günde 1,2 kg et artışı sağlayan gelişmiş ülkelere kıyasla ülkemizde 0,4 kg.dır. Bu da gelişmiş ülkelerin bir besi hayvanına 1 verip 1,2 kg. et almasına bizim ise 3 besi hayvanına 3 verip 1,2 kg. et almamızı sağlamaktadır. Buda maliyetleri $1,2/0,4=3$ kat arttırmaktadır. Türkiye’de et fiyatları da tarım sektörünün bir çok ürününde olduğu gibi devlet tarafından belirlenmektedir. EBK’nun aldığı et fiyatı piyasada taban fiyat olmaktadır.

- **Meyve ve Sebze İşleme Endüstrisi;**

Ülkemizde yılda yaklaşık 15 milyon ton ve 15 milyon ton sebze yetiştirilmekte yetiştirilen sebzelerin ve meyvelerin % 8’i endüstriyel olarak işlenmektedir. Batı ülkelerinde bu oran %40 civarındadır.

Çoğu Marmara ve Ege Bölgesinde yer alan 27 konserve üretim tesisinin yıllık toplam kapasitesi 94.000 tondur. Konserve edilen sebzelerin başında bezelye gelir.

Fasulye, bamy ve enginar konserve edilen diğer sebzeleri teşkil eder. Konserve edilen meyveler arasında şeftali kayısı ve vişne önemli yer tutar.

Toplam sebze üretimi içinde yılda yaklaşık 5 milyon ton olan domatesin 150.000 tonu 250.000 ton kapasitesi olan 29 adet salça fabrikasında işlenmekte ve bu miktarın 2/3’ü ihraç edilmektedir.

Dış satım potansiyeli yüksek olan salça üretiminin devlet tarafından teşviki yanında sözleşmeli ekim yöntemlerinin iyi uygulanması, son yıllarda salça üretimi yapan sektörlerin hızlı gelişmesini sağlamıştır.

Meyve ve sebze işleme kapasiteleri toplam 360.000 ton olan 23 tesis, meyve suyu ve konsantre üretmektedir. Bu kurulu kapasiteye rağmen meyve suyu üretimi yılda 50.000 ton civarındadır.

Reçel üretiminde vişne çilek ve kayısının teşkil ettiği çeşitli meyvelerden üretilen reçel üretimi yolda 30.000 tondur.

Kurutulmuş sebze üretiminde kapasite kullanımı düşüktür. Kurulu 5 tesisin kapasitesi 255.000 tondur. Üretimin % 90'ı dış ülkelere satılmaktadır. Biber, domates, soğan ve pırasa ana ürünlerdir.

1981 yılında 3000 ton olan dondurulmuş meyve sebze üretimi 87'de 25.000 tona, 95 yılında 80.000 tona çıkmıştır. Üretimin büyük bir kısmı ihraç edilmekte, işlenen ürünlerin başında pırasa, karnabahar, biber çilek, vişne ve kiraz gelmektedir.

- **Un ve Unlu Mamuller İşleme Endüstrisi**

Tarım ürünleri içinde toplam ekilebilir alanların yaklaşık % 50'sini kaplayacak şekilde yetiştirilen tahıllar ilk sırayı almaktadır.

Yaklaşık 20 milyon ton buğday üretiminin 17 milyon tonu un irmik bulgur, ekmek makarna ve bisküvi olarak endüstride işlenmektedir. 3 milyon ton buğdayda hayvansal besin maddesi olarak hayvan yemi endüstrisinde işlenmektedir. Türkiye'de yılda kişi başına buğday unu

tüketimi 150 kg.dır. Bu rakamla Türkiye Rusya Federasyonu'ndan sonra dünya ikincisidir.

Makarna üretimi Orta ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Yıllık işleme kapasitesi 600.000 ton olup kişi başına tüketimimiz 5 kg.dır.

Bisküvi üretiminde 15 tesiste 280.000 tonluk üretim kapasitesi mevcuttur. Kişi başına tüketimimiz 2,9 kilodur.

Gıda endüstrisi katma değeri içindeki payı %40 olan un ve unlu mamuller üretim sektörü gıda dış satımında da önemli yer tutmaktadır.

- **Bitkisel Yağ Üretimi**

Zeytin, ayçiçeği, mısır, pamuk, soya fasulyesi ve fındık, yağ üretiminde kullanılan tarımsal ürünlerdir.

Yıllık 100.000 ton zeytin yağı üretimiyle Türkiye'nin dünya üretimindeki payı %15'dir. Üretim tesisi sayısı ise 30 adettir.

Bitkisel yağ üretiminin çoğu Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerindedir. Hammadde işleme kapasiteleri 2.600.000 olan 156 tesis vardır. Kişi başına yağ tüketimimiz yıllık 7 kg.dır.

- **Şeker Endüstrisi**

Türkiye şeker üretiminde Avrupa'da Fransa ve Almanya'dan sonra üçüncü dünyada ise 16. Sıradadır. Kişi başına şeker tüketimimiz 35 kg.dır. Şeker fabrikaları A.Ş.'nin şeker pancarı işleme kapasitesi 1.760.000 tondur. Yıllık 1,5 milyon ton üretim 23 tesiste

gerçekleştirilmektedir.

5.Türk tarımındaki Yatırım Gelir ve Prodüktivite Düşüklüğünün Ekonomiye ve özellikle sanayi sektörüne Tesiri

Tarımda gelişmenin en iyi ölçülerinden biri, girdi kullanımında ki artışlar ile, bunlar arasındaki dengenin kurulmasıdır. Türk tarımının sanayi sektöründen satın aldığı tüm üretim faktörleri, gerek geçmiş dönemlerde ve gerekse 1990 sonrasında belirli ölçülerde artmaktadır. Gübre girdisi 1980 yılında bugünkü kullanım düzeyinde kilitlenmiştir. Gübre tüketimi direkt verimliliği etkilemektedir. 1980'den bugüne 11.500 bin tonda kilitlenmiş olması ve verilen gübre üstünde kullanılacak gübre girdisine sübvansiyon uygulanmaması ve pahalı bir girdi olan gübre tüketimini sınırlandırmaktadır.

1965-1975 döneminin ilk yarısında yılda % 5,1, ikinci yarısında %10,6 artan reel tarım yatırımları 1975-1985 döneminde ve 1985-1990 döneminde gerileme eğilimi göstermektedir. Bunun başlıca sebebi gerek 1980 öncesi ve gerekse sonrası, gelişme politikalarında, tarım dışı sektörlere aşırı bir öncelik tanınarak, yatırım tahsislerinde tarım yatırımları payının düşük tutulmasıdır. Bunun dışında tarım işletmelerinin tasarruf seviyeleri genellikle düşük olduğundan bunlarda sermaye birikimi ağır gelişmekte ve bu durum tarım işletmesinin kendi kendine yatırım yapmasını sınırlandırmaktadır.

1990 sonrası dönemde, tarım sektörü sabit sermaye yatırımlarından 1980 dönemi öncesindeki oranda yatırım alır hale gelmiştir. 1990 sonrası dönemin ilk yıllarında imalat sanayi yatırımları aşırı derecede düşürülmüştür.

Tarım sektöründe 1965 sonrası dönemde 1975'e kadar teknolojik girdi kullanımında önemli artışlar olmasına rağmen emek kullanımını %1,8 düzeyinde yükselmiştir.

Tarımsal üretim artışı, 1965-1975 yılları arasında % 3,4 iken 1975-1984 döneminde % 2,4'e düşmüştür. 1984-1994 döneminde ekim alanları 23.874.000 hektardan 23.882.000 hektara çıkmış 8 bin hektar genişlemiştir. 1984-1994 döneminde buğday üretimi % 0,01'e arpa üretimi % 0,07 genel tahıl üretimi %2,8 yükselmiştir. Baklagil üretimi önemli ölçüde gerilerken, Endüstriyel bitki üretimi %18 gelişmiştir. Üretim artışı genelindeki düşüşle, Türk tarımında genel olarak faktör bileşiminde etkinliğinin sağlanamadığının göstergesidir. Bu sonuçlara göre Türk tarımı süratle modernleşmemekte ve etkin metodların kullanımı ağır seyretmektedir. Kuşkusuz bu durum sanayinin gelişimini de engelleyici bir unsur teşkil etmektedir.

Tarım sektöründen esirgenen her kaynak, besin, piyasa, sermaye, döviz katkıları yolu ile ekonomiyi başka kaynaklardan yoksun bırakmaktadır (Güneş, 1991:169).

Türk tarımı 1980'li yıllara girerken, gıda üretimini talepteki büyümeye paralel olarak artırmak suretiyle, ücret hadleri, sınai karlar ve yatırımlar üzerinde aşırı baskılar oluşmasını önlemekte ve Türkiye'nin ekonomik gelişmesine olumlu ve çok önemli katkıda bulunmaktaydı. Ancak 1980 sonrasındaki gelişmeler bu katkı bakımından bir dönüm noktasına işaret etmekte ve tarım sektörünün besin ve talep dengesini sağlamakta artık zorlanmaya başladığını göstermektedir.

Tarımın gelişmesinde çiftçi reel gelirlerinin arttırılması ve buna paralel olarak girdi kullanımının ve yatırımlarının geliştirilmesi önemli bir faktördür. Yapılan çeşitli çalışmalar son yıllarda çiftçi reel gelirlerinin azaldığını göstermektedir. Ülkemiz tarımı 1950-1960 döneminden bugüne azalan bir gelir eğilimi içindedir. % 5,4'ten bugüne azalan 1965-1975 döneminde %3,8 1975-1985 döneminde %2,4 artışın ardından 1985-1994 döneminde artış %1,35 olmuştur.

Diğer taraftan 1980'li yıllarda köy-koop ve Tar.Koop'un plan hedefleri dahilindeki ürün alımı, kooperatiflerin kapatılması ile satış fiyatlarındaki düşüş ve araya giren aracılara yapılan kaynak aktarımı neticesinde tarımcı fakirleşmiş buna karşılık ticaret kesimi geliri artmıştır.

DPT'nin V. Beş Yıllık Kalkınma Planında 1967-1989 dönemi için Türkiye ortalaması olarak işçi başına oransal katma değer, tarım 1967 için 0,54, 1972 için 0.44, 1983 için 0.33, 1989 için 0.31 olmuş, sanayi için ise 1967'de % 2.06, 1972'de % 1.92, 1983'de 2.44, 1984'de %2.43, 1989'da %2.31 olmuştur. 1967'de %0,54/%2,0 olan oran 1989'da %0.31/%0.32 şekline dönüşmüştür (A.g.e., s.170). Tarım-Sanayi işçi başına oransal Katma Değer Oranı 0,26'dan 0,13'e düşmüştür.

Günümüzde tarımın gelir yaratma gücünün zayıflaması, ona bir yönden kendi içinde girdi sağlamakta zorluklar asıl ederken, öbür yönden sanayi sektörü ve tüm ekonomi ile meydana getirmesi gerekli bütünleşmeyi de ancak ağır bir tempo ile oluşturması durumunu yaratmaktadır.

Türkiye'de üretilen tarımsal ürünlerin Pazarlanan nispetleri 1980'den itibaren artmış ise bu artış genellikle düşük seviyede bulunmaktadır. Diğer taraftan sanayi için hammadde temininde tarım tam başarılı olamamıştır.

Hammadde yetersizliği gıda sanayinin düşük kapasitede çalışmasını sağlayan başlıca faktörler arasında bulunmaktadır.

Türkiye'de tarımın sanayinin hammadde ihtiyaçları da büyük ölçüde göz önünde tutması ve gıda sanayinin bölgesel özelliklerine göre tarımda üretim artışı sağlanması gerekmektedir. Bununla üretim planlamasına önem verilmesi ile sağlanabileceği kuşkusuzdur.

İşgücü verimliliği tarımsal gelişmenin ölçülmesinde önemli bir gelişmedir. Bununla göre nispeten normal olan ekonomik şartlarda, tarım sektöründeki produktivite artışı, sanai produktivite artışının altında bir seyir izlemektedir.

Tarımsal işgücü produktivitesi 1975-1985 döneminde 1965, 1975 dönemine göre yükselmekle beraber (%1.9'dan %3,0'a yükselme) 1980-1985 döneminde bu artış önemli ölçüde (%2,2)

zayıflamıştır. 1990 sonrası dönemde 1980-1985 dönemine göre olumlu bir artış olduğu yinede 20 yılda 3 kat artan prodüktivitenin Türkiye’de 2 kat artması kayıptır.(A.g.e., s.184).

Türk tarımında işgücü prodüktivitesinin düşüklüğü bu sektörün, ürünün pazarlanma ve sektörün ileri doğru bağlantı etkisini zayıf tutmaktadır. Bu durum tarımın sanayi ile gerek halk, gerekse mamul maddi bağlantılarını da zayıflatmaktadır.

1998 ve 1999 yıllarını baz aldığımızda tarımdaki örgütlenme konusunda 1980’e göre bir gelişme olmadığı, satın alma gücündeki azalma devam ettiği önemli bir gelir artışı sağlanmadığı endüstriyel bitkiler (pamuk, buğday, dericilik, tütün, şeker pancar mısır, ayçiçeği) ve gıda endüstrisi ürünlerinde artış sağlanması halinde önemli ekonomik kaynak tasarrufu sağlanacağı konularında önemli adımlar atılması, tarımın ekonomik gelişme ve kendi yapısal sorunlarına çözüm oluşturacaktır.

Tarımdaki ve ekonomideki işsizlik, yatırım düşüklüğü, dolayısıyla gelir düşüklüğü gibi önemli ekonomik sorunların çözümü özellikle GAP bölgesinde toprak reformu, üretimi arttırılmak istenen ürün tohumlarında yüksek sübvansiyon ve örgütlenme ile pazarlama olanaklarının değiştirilmesi ardından, tarımda yükselen gelirle 10 dönüm altında araziye sahip çiftçiyi küçük çiftçi bünyesine alıp kalanını tapu kayıtlarına göre vergi mükellefi kapsamına alarak küçük bir vergi oranı ile vergilendirilmek sureti ile hem rasyonel işletmeci çiftçi yaratılacak hem ekonominin gelişme hızı yükselecektir.

6. 21. Yüzyıl Türkiye’sinde Tarım ve Gelişme

Ekonomik gelişme yolunda ülkelerin izlediği en sağlıklı model, sektörlerin gelişimlerinde ortak projelerin uygulandığı ve sektörlerin ekonomik ilişkiler ile kaynaştığı, sektörler arasındaki geleneksel ve modern üretim imkanlarının en az olduğu modeldir.

Latin Amerika ülkeleri tarımı ihmal ederek gelişmeyi denemişler ancak çok büyük ekonomik

sorunlar yaşamışlarla karşılaşmışlardır. Tarım sektörü zaman zaman gelişme yolunda bir engel olarak görülmektedir. Bu görüş gelişmeyi yalnız sanayileşme olarak gören tezdır. Gelişme ancak sanayileşme ile olur ancak tarım sektörü olmayan bir ülkenin dev sanayi kuruluşları gelişmişliğinin göstergesi olamaz. Tarım sektörü kapsadığı nüfus payı olarak azalma eğilimini ülkemizde göstermekte ve bu eğim giderek hızlanmaktadır. Türkiye 21. yy. başlarında gelişmiş ülkeler arasındaki yerini alacaktır. Tarımda verimlilik artışını getirecek olan gelişme ve işgücü verimliliği yükselecek artan nüfusa paralelde tarımsal girdi oranları artırılarak tarımsal ürünler arzı arttırılacaktır. Tarım ürünleri ve ürün çeşidi açısından zengin imkanları olan ülkemizde arz talep dengesi ve piyasa fiyatı oluşumu ikileminde uygulanan destekleme politikaları her ne kadar ilk bakışta tepki çekse de tarımsal ürün arzının kısıtlanması dolayısıyla toprak ve işgücü verimliliğinin düşük olmasının doğurduğu tarımsal gelir azlığı, zorunlu bir süreçtir. Gelişme ve azalan tarımsal nüfus ile hem verimlilik hem de gelir artış eğilimini sürdürecektir.

21. yy. ın silahının buğday olacağını savunan bir çok ziraat mühendisi bu tezlerinde pekte haklı gözükmemektedirler. Kötümser görüş olarak bilinen nüfus artışı ile insan ırkının açlık sınırı ile karşılaşacağı tezi geçerliliğini tamamen yitirmiştir. Teknolojik ve kimyasal gelişmeler yapay proteinin laboratuvar ortamında üretilmesi ve bugün için önemsiz birkaç ürünün ötesine geçmeyen üretim, süreç içerisinde önemli gelişmeler gösterecektir. Ancak tarımsal üretimin varlığına son verilmeyeceği kesin bir gerçektir.

Gelişme süreci içerisinde, tarımcı sürekli olarak, tarım dışı sektör gelirlerinin yüksek, tarımcı gelirlerinin düşük olması sebebiyle tarım dışına yatırım yapmaya itilmiştir. Bu gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerin tümünde böyle olmuş ve böyle olacaktır. İlk girişimci kesim tarımdaki büyük arazi sahibidir. Bu yatırım yönlendirmesi tarımsal nüfus azalana kadar sürecektir. Büyük arazi sahibi verimliliği ve geliri yüksek tarımcı tarım dışı sektörlerde gelişmenin başladığı ilk yıllarda işveren olurken, küçük arazi sahibi geliri düşük tarımcı ve tarım dışı sektörlerde işgücü olarak çalışmaya itilmektedir. Sanayi oluşumu ve gelişimi için izlenen bu politikalar azalan tarımsal nüfusun tarımda tutulması gerektiği anda (tarımsal üretimin ülke ihtiyaçlarını karşılaması için) AT'da olduğu gibi tarımcı geliri yükseltilmeye

başlanır. Tarımsal ürünler ve tarımsal işletmeler ekonominin diğer sektörlerince desteklenir.

Türkiye’de konuyla ilgisi olan olmayan bir çok kesim tarımcı gelirinin düşüklüğü ve AT’da ki yüksek sübvansiyonların neden Türkiye’de uygulanmadığını irdeleyip durur. Bu konudaki en büyük eksik, Türkiye’de Tarım Ekonomisi ve Tarım sektörü konularının ekonomi bilim adamlarınca değil ziraat mühendislerince inceleniyor olmasındandır.

21. yy. Türkiye’inde şu anda tarım sektörünün ana sorunları olarak gözüken, arazinin parçalanması (küçülmesi) küçük işletme, tarımsal üretimin her alanındaki verim düşüklüğü, kısa zamanlı bir süreç içerisinde kendiliğinden aşılacaktır. Ülkemizde gelişim sürecinin uzun bir döneme yayılmasındaki önemli etkenlerden biride, nüfus artış hızının yakın bir geçmişe kadar özellikle kırsal kesimde yüksek olmasıdır.

Tarımsal nüfusun azalması ile ekonominin geneli ile ilgili ilgili işsizlik kamu harcamalarındaki açık, enflasyon gibi bir çok sorun kendiliğinden aşılacak çünkü gelişme süreci tamamlanmış olacaktır. GSMH büyüklüğü açısından dünya 22’incisi olan ülkemiz kişi başı milli gelirden 85’incisidir. Azalan tarımsal nüfus ile oluşan sanayi üretimi artışı hem GSMH’mızı reel olarak arttıracak hemde kişi başı gelir payı yükselecektir.

21. yy. Türkiye’inde ekonomik gelişme ile birlikte tarımcı ürettiğinin ve emeğinin karşılığını alacaktır. Tarım gerek kapsadığı nüfus gerek ekonominin temel sektörü olması sebebi ile ekonomistlerin önemle üzerinde durması gereken bir sektördür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım ve gelişme başlıklı bu tezin hazırlanması sırasında, tarım sektörünün Cumhuriyetten bugüne gelişim süreci, üretim düzeyi, girdi kullanımı, genel ekonomimiz üzerindeki ağırlığı ve bu ağırlığın azalış seyri, ayrıca tarım sektörünün kamu ve destekleme politikaları ile yönlendirilmesi ve Tarımın İktisadi Kalkınmadaki rolünü açıklamaya çalıştım.

DİE ve Tarım bakanlığına ait tarım sektörü istatistikleri aynı yıllarda önemli farklılıklar göstermektedir. Tarım sektörü konusunda bu farklılıklar istatistiki veri toplamadan kaynaklanan zorluklardan kaynaklanmaktadır. Üretim Planlamasının, arza eşit olmadığı tarım sektöründe, üretim miktarının doğa koşullarına bağımlılığı ve ürün çeşidinin yıllar itibariyle ekim miktarındaki değişme ile gösterdiği farklılıklar tarım istatistikleri ile bazı yargılara varmayı zorlaştırmaktadır. Tarımsal ürün planlamasının sağlıklı bir şekilde yapılması hem gelişme hem tarım sektörü için en önemli konulardan biridir.

Genel ekonomi içinden tarım sanayi yada hizmetler sektörü arasında zaman zaman bazı sektörlerin desteklenmesi, gelişme süreci içerisinde olağan bir evredir. Gelişmişlik düzeyi sonrasında da bazı sektörlerin ve /veya sektörlerin alt sektörlerinin ayrıca desteklenmesi ve geliştirilmesi ekonomi ve sosyal adalet ilkelerine ters düşmemektedir. Tarım gelişme yolunda diğer sektörlerle en çok kaynak aktaran sektör olma özelliğini tüm gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerde göstermektedir. Bu kaynak aktarımı acımasızca eleştirilere uğramakla birlikte unutulmamalıdır ki küreselleşen dünyada söz sahibi olmanın tek yolu ulusal egemenliğin temel öğelerinden biri olan ekonomik güçtür. Bu sebeple gelişme ve ülke insanının refah seviyesinin yükselmesi adına bazı sektörlerin gelişme süreci içerisinde haklarından feragat etmeye zorlanması doğal bir olgudur.

Türkiye’de siyasi otorite 1950’li yıllarda N. Kaldor’un Müteraki Arazi Vergisi yoluyla tarımı vergilendirme önerisini benimsememiştir. Bu uygulama için 1950 yılının ekonomik açıdan erken olduğu da açıktır. Ancak 1960’lı yıllarda tarım arazilerinin kullanımında maksimum düzeye gelen ve tarım teknikleri ve makineleşme ile modernizasyonunu sağlayan tarımın o günden bu güne vergilendirilme yerine fiyat makası yoluyla gelirlerine müdahale ekonomik gelişme sürecinin uzamasına ve tarımcının daha uzun yıllar sanayileşme uğruna ödünler vermesine etken olmuştur.

Türkiye tarımı, tarım dışı sektörlerin oluşumunda katlandığı düşük gelir düzeyindeki azalan eğimi, ekonomimizin geldiği gelişmişlik seviyesi ile yükselme eğilimine döndürme aşamasına gelmiştir. Bu eğim önce azalan bir hızla artacak daha sonra hızla yükselecektir.

Kalkınma hamlesine başlayan bir ülkede tercih yapılacak önemli konulardan biride tarımın ihmal edilmesi yoluyla sanayileşmemi yoksa tarımla birlikte sanayileşmemi olacaktır. Tarımı ihmal ederek kalkınmak isteyen Latin Amerika ülkelerinden Brezilya ve Meksika, içinden çıkılması güç ekonomik problemlerle karşılaşmıştır. Bu sebeple en doğru model, artı üretim yapan ve gelişen tarım sektörünün doğrudan vergilendirilmesi ile bir elde toplanan kaynağın sağlıklı plan ve projelerle kullanılması ve bu süreç içinde tarımında gelişiminin sürdürülmesinin desteklenmesi olacaktır.

Türkiye tarımı kooperatifler kanalı ile örgütlenmelidir taban fiyat politikaları ve sübvansiyonları kaldırılmalı ve çiftçi doğrudan vergilendirilmelidir. Taban fiyat uygulaması planlanan üretimden farklı arzların olduğu yıllarda arz talep dengesindeki önemli farkların doğuracağı olumsuzlukları engellemek için uygulanmalıdır.

Gelişme süreci içerisinde genel ekonomimiz ve tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu en önemli etken rasyonel hazırlanmış üretim planlamaları ve piyasa dengesini koruyacak şekilde tarımsal ürün ithalat ve ihracının sağlanması olacaktır. Üretim planlamasında iç ve dış Pazar talepleri doğrultusunda, üretilmesi gereken ürün arzına ulaşılacak rekoltenin ekimini sağlayacak tohumluk sübvansiyonları ile elde edilebilir. Yöre, toprak, iklim ve verimlilik fonksiyonları doğrultusunda planlanan ürün arzının üretimini sağlayacak tohum desteklemeleri, rekolte ve verim teşvikleri ile piyasa dengelerini korumak, üretici ve tüketici kazancını korumak, dış ödemeler dengesini düzeltmek ve en önemlisi artı kaynak yaratmak mümkün olabilir.

Günümüzde birbirinden habersiz binlerce ziraatçinin kendi gözlemleri ile verdikleri kararlar neticesinde aynı ürünlere yönelmeleri, hasat dönemlerinde oluşan piyasa fiyatlarını maliyetlerin altında dengeye getirebilmektedir. Üreticiler üretim kararlarını verirken dikkate aldıkları en önemli öge geçen yılın fiyatlarıdır. Bu doğrultuda üreticilerin önemli bir kısmı arazilerinin büyük payında bu ürünü yetiştireceklerdir. Bu da bu üründe bir yıl arz fazlasına, bir yılda arz kıtlığına sebep olur.

Ülkemizde ürün deseni geliştirilmeli, tarım üreticisi profesyonel işletme mantığı ile üretim yapacak yapıya kavuşturulmalıdır. Üretilen ürünü iç ve dış pazarda pazarlama kabiliyetine sahip, ürettiği ürünün girdilerini kalite ve fiyat yönünden en rasyonel biçimde teminini sağlayacak, gerekli mesleki eğitimi verecek kooperatifler bünyesinde örgütlenmelidir. Ürün piyasa fiyatı ve maliyeti arasındaki olumsuz durumlarda kooperatifler mali açıdan desteklenerek üreticinin zararının önüne geçilmelidir. Böylece işletme sermayesi yönünden zayıf olan tarımsal işletmelerin sermayelerinin küçülmesinin önüne geçilerek üretimlerine devam etmeleri mümkün kılınabilecektir.

Karlılığı olmayan bir sektörün vergilendirilmesinin rasyonel olmayacağı gerçeği ile, ülkemizde tarım ürünleri fiyatlarının piyasada arz talep dengesine göre belireceği, ayrıca, örgütlenmiş çiftçinin alım ve satımda rekabet gücünün artacağı, ayrıca kendi kuruluşları bünyesinde tüccarın aradan çıkartılarak , aracı karının da ürün fiyatına yansıtacağı gerçeği ile çiftçi geliri iyileştirilecektir. Bu aşamanın ardından çiftçiyi işletme sahibi olarak görüp vergi kapsamına almak hem tarım dışı sektörlerdeki vergi yükünü hafifletecek hemde GSMH'nın yaklaşık % 20'sini teşkil eden tarım üretiminin de vergilendirilerek kamu gelirlerinin iyileştirilmesi mümkün olacaktır. Günümüzdeki uygulama tarım üretiminin önemli bir yüzdesinin kayıt dışı ekonomik yapının içinde olduğu, ürünü alan tüccarın alışı ait müstahsil makbuzunu düzenlemediği ve ürünün kayıt altına alınmaksızın tüketiciye kadar ulaşıp tüketildiği bir gerçektir.

Ekonomimizin 2001 yılında yaşadığı krizin ana kaynağı kamu açıklarıdır. Açıkların giderilmesi, borçlanma yolu ile iç kaynaklardan gerekli finansmanın emilmesi, kamu tarafından piyasadaki çekilen para arzının hem yatırımı kısıtlaması, paraya olan talebin yüksekliği sebebi ile faiz, enflasyon ve üretim üstünde olumsuz etkileri açıktır. Kamu gelirimizin % 95'inin faiz harcamalarını finanse ediyor olması, bu durumdan çıkış için kamu gelirlerini arttırmanın şart olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut vergi mükellefleri üstündeki vergi yükünün de hafifletilmesi gerektiği gibi bir diğer gerçeğe zıt düşen bu ilişkiden çıkışın tek yolu vergi tabanını genişletmek ve vergi yükünü genele yaymaktan geçmektedir.

